Hayat

TARİH

MECMUASI

Sayı : 4

Bankacılık alanındaki üstün ve başarılı çalışmaları

yanında

- Çocuklar ve büyükler için çeşitli yayınlar yapmak,
- Milli sanat ve kültürümüzü tanıtmak yolunda sergiler düzenlemek,
- Memleketimiz insanının yaratıcı gücünü teşvik için çeşitli ödüller koymak ve yarışmalar tertip etmek,

gibi

Kültür ve Sanat Hizmetleri

ile

Memleketimizin manevî kalkınmasında ödev alan ilk Banka:

YAPI ve KREDİ BANKASI

Daima en iyi hizmet

MORAN 717 - HTM.

Hz. ALİ
(Tebriz çarşısında satılan resimlerden biri)

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Fâlih Rıfkı Atay'ı Kaybettik 4
Türkiye Devleti Nasıl Kuruldu? 11
Mütareke Yıllarında Istanbul 14
Ahmed Cemâleddin Paşa'nın Maceraları 17
1654 Olaylarında Ulemâ 21
Türkistan Hâtıraları 26
Kerbelâ Olayı 32
Eski Istanbul'da Yalın Ayaklılar 41
XVI. Yüzyılda Hükümdarlar 46
Fransız Korsanları 52
Tıpkıbasımlara Dair 56
Abdülhak Hâmid'in Hayatından Yapraklar 64
Kennedy Başkan Seçiliyor 70
Tevfik Bey'in Günlük Notları 75
Yarım Asır Önceki İlânlar 81
Kahraman Finlandiya 86
Ülkeler ve İnsanlar 90
Karikatür 94
Tarih Postası 96
Tarih Bilmecesi 98

Hayat TARİH MECMUASI
Aylık Kültür Mecmuası
1 Mayıs 1971 Yıl: 7 Cilt: 1
Sayı: 4 Sıra No.: 76

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii A.Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22, İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-Istanbul TEL: 27 61 10

Fâlih Rıfkı Atay'ı Kaybettik

Türk basın ve fikir hayatının değerli siması Fâlih Rıfkı Atay geçen ay vefat etti. Bu sayfalarda Atay'ın «Çankaya» adlı eserinden seçtiğimiz üç yazısını sunuyoruz.

«Ankara'da İlk Günler» makalesinden

YAKTİYLE Hıristiyanlar Ankara'nın da bütün iyi geçim ve kazanç kaynakları üstünde kurulmuşlar, kalenin istasyona bakan sırtını konakları, otelleri, lokanta ve hanları ile donatmışlar. Çankaya ve Keçiören semtlerine de asma, yemiş ve gölge agacı dikerek, yaz için serince birer köşe edinmişler. Biz Türkler efendiliğimizle kalmışız ama, çorbacımız kesilmişler. 1923'te Ankara'ya geldiğimiz vakit, bağ evleri müstesna, Hıristiyan mahallesinden eser yoktu. Trenden inince iki taraflı bir bataktan, ağaçsız bir mezarlıktan, kerpiç ve hımış esnaf barakaları arasından geçerek, tozuması bir türlü bitmeyen bir yangın yerine sapardık.

Şimdi geri bir Anadolu kasabasının bile o günkü Ankara kadar iptidaî olduğunu sanmıyorum. Yemek ve yazmak için eve bir masa yaptırmıştık. Dört ayağından hiçbiri ötekine koşut «müvazi» değildi. Yakup'la karşısına geçer, bu masanın nasıl düz durabileceğine şaşardık. Ankara, Istanbul surları dışındaki bütün Türkiye'nin sembolü idi. Ermeniler ve Rumlarla beraber hayat ve «umran» denecek ne varsa hepsi sökülüp gitmişti. Bu şehri ve bu memleketi temelinden çatısına kadar kuracaktık.

Gazi Mustafa Kemal, Çankaya'da havuzlu bir küçük köşkte otururdu. Galiba bir İngiliz yapağı tüccarının evi imiş. Nakil vasıtaları yalnız atlı fayton arabaları olduğundan, şehirden oraya kadar bir hayli sürerdi. Yol denebilecek bir şey de yoktu. Eski halkevinin bulunduğu tepe eteklerinden tâ Çankaya sırtlarına kadar, bozulmuş bağlarla asma kütükleri ve yabanî gül fidanları arasından sarsıla sarsıla giderdik. Çankaya'dan ufuklar boyu bomboş bir bozkır parçası görünürdü. Bu kül ve toz yığınları içinde bir yeni devlete başkent yapmayı düşünmek değil, onun yüzüne bakmak bile cesaret kırıcı bir şeydi.

Yerliler bize yaban derler ve aramıza katılmazlardı. Birinden, bir ev arsası satın almak istemiştim. Beni Çankaya yokuşu üstündeki tarlasına götürdü, eni, boyu, sınırı ve içindeki ağaçlar üzerine ne söyledi ise, hemen hiçbirini anlamamıştım. Lehçe ve şive bakımından da birbirimize o kadar yabancı idik.

Sokakta dolaşanlar veya Meclis yanındaki aşçı dükkânı ile Belediye Bahçesi'nde buluşanlar hep aynı kimseler olduğundan selâmlaşmazdık bile. «Ah bir anonim olmak, kalabalık içine karışıp kaybolmak tadına kavuşabilseydik...» diye hasretlenirdik. Gündüzleri Meclis'ten başka vakit geçirecek yer yoktu. Akşamları Mustafa Kemal tarafından çağrılmaya can atardık. Eğer davetli değilsek, Meclisin yanındaki aşçı dükkânının içki içebil-

diğimiz köşesinde toplanırdık. Men'i Müskirat Kanunu yürürlükte idi. İçkimizi, polis müdürünün adamlarından temin ederdik. Bunun bir adı da «Dilâver suyu» idi. Dilâver, polis müdürü! Bağlarda oturan bazı milletvekillerinin de inbikleri vardı. Bir akşam böyle bir bağda bize sıcak rakı ikram edildiğini hatırlıyorum.

Elektrik yoktu. İkide bir yavaşlayan ve kararan lüks lambaları ile didişip dururduk. Neden sonra lokomobilden bazı yerlere elektrik vermişlerdi. Işığı titreye titreye yanardı. O sıralarda «Hâkimiyet-i Millîye» gazetesinde şöyle ilânlar okurduk: «Elektrikli odalar kiralıktır!» Bu ilân Amerika'da da okunsaydı, elektrikle dönen veya elektrik düğmesine basılınca duvar kapıları açılıp, ihtiyacı göre, yatak odası yahut yemek odası vazifesini gören son icat şeyler olduğu sanılacağını söyleyerek gülüşürdük. Evler de, eşyalar da bir âlemdi.

Çarşı o kadar iptidaî idi ki, küçük bir masanın üstünü aynı çeşit bardak, kadeh ve tabakla donatamazdık. Şu bildiğimiz Beyoğlu, Karaoğlan Çarşısı'ndan, Paris'te bir bulvar gibi görünürdü.

Ankara Belediye Reisi:

— Tozdan ne zaman kurtulacağız? sorusuna:

— Bunlar ne biçim adamlar, hem yol isterler, hem toz istemezler... diyordu.

İlk kış, Ruşen Eşref'in evine ziyarete gitmiştik. Ana yolun bir dere aşırı sırtında idi. Biz evde iken kar yağdı, mübalâğa etmeyeyim ama, galiba iki gün, iki gece kımıldayamadık, misafir kaldık.

Bereket kış, kuru geçerdi. Toprak donar, her yer yola dönerdi. Yazın toz kasırgaları içinde boğulur gibi olurduk.

Ruslar devamlı otururlar, öteki yabancılar ara sıra gelir ve hemen dönerlerdi. Yerleşmeye hiç niyetleri yok gibiydi. Fransız elçiliği, bir aralık kale tarafında Osmanlı Bankası'na taşınmış, depoyu gobleri halılarıyle kabûl salonuna çevirmişti.

Bazıları:

— Sıfırın üstünde medeniyet kurulmaz, diyorlardı.

Şüphesiz İsviçre'nin deniz kıyısında olmadığını unutuyorlardı. Eşek, yerli halkın başlıca nakil vasıtası olmakta devam ediyordu. Sık sık, sokaklarda tellâllar:

— Eşek bulaan... Eşek bulaan... diye haykırarak kaybolmuşları ararlardı.

Yerli halk, devletin kalkıp gitmeyişinden memnun da değildi. Hayat pahalılaşacaktı. Kendileri, dışarıdan akın edenler arasında eriyip gideceklerdi. Bir avuç arsası olanın, birkaç yıl içinde zengin olacağını tahmin etmiyorlardı.

Fâlih Rıfkı Atay

Türk basınında, Fâlih Rıfkı ile yapılan son röportaj mecmuamızda yayınlanmıştı. Bundan birkaç ay önce çekilen resimde, arkadaşımız, üstadla birlikte görülüyor.

Ankaralı bir dostum anlattı: Şimdi Atatürk Bulvarı'nın üstündeki büyük apartmanlardan birinin arsası satılıkmış. Galiba 200 liraya kadar birşey. Almak için haber yollamış. Bir ses çıkmamış. Sonradan öğrenmiş ki, sahibi bir yabancıya satmış.

— Yahu, niçin bana vermedin? diye sormuş.

— Vallahi burasını babam da ekti, ben de ektim. Bir hayrını görmedik. Ne diye seni zarara sokayım? Bir yabancıya verdim... demiş.

Akşamları masa başında geç vakitlere kadar konuşmaktan, içimizi canlandırmaktan başka eğlencemiz yoktu. Yalnız toplantılar değil, evler, oteller, sokaklar hep kadınsızdı. Amerika'nın ilk göç zamanlarında bile kadın, Ankara'nın ilk kuruluş yıllarında olduğu kadar bulunmazlığı hissetmiş midir? diye düşünürdüm. Birgün bir milletvekiline, Istanbul usulü çarşaf giyen karısı ile Karaoğlan Çarşısı'nda rastlanması, Meclis'te dedikodu konusu olmuştu.

Geceleri araba olmadığı için, Yakup Kadri ile beraber, Kemal'in lokantasından çıkınca sık sık cep fenerlerimizi yakarak, güçlükle evimize giderdik. Yol uzun, bitmeyecek gibi gelirdi. Hiç unutmam. bir akşam erken yatmaya karar verdik. Karaoğlan'ı geçtik. Tam yangın yerine gelince, boş ve ıssız karanlık bizi âdeta geriye doğru itti. Döndük, tekrar içki masasındakilere katıldık. Karşılıklı konuşmalarımızda öyle tükenirdik ki, yeni bir Istanbul yolcusu meclisimize taze bir hava katmazsa, ne yapacağımızı bilmezdik.

Dairelerde ancak aç kaldıkları için Istanbul'u bırakan memurlar vardı. Bir siyasî hırsları ve heyecanları da olmadığından bunlar büsbütün bedbaht kimselerdi. Beş, on memurun bir tek odaya sığındığı olurdu. Bir akşam rahmetli Nuri Conker, gece yarısından sonra Çankaya köşkünden çıkarak eski mahallelerden birindeki evinin kapısında otomobilinden iner. Cebinden asma demirli büyük kapı kilidinin anahtarını çıkardığı sırada bir de bakar ki, ayda bir tuhaflık var. Tam ortasından bölünmüş gibi bir şey... Şaşıp, seyrettiği sırada, o saate kadar kimbilir nerede, hangi arkadaşı ile içip sallana sallana evine dönen bir memurun geldiğini görür.

— Birader efendi, diye çağırır.

— Buyurunuz.

— Hâdise-i cevviyeyi görmüyor musunuz?

Adamcağız başını bile kaldırmıyarak:

— Bırak Allahını seversen, benim bur-

numun ucunu görecek halim yok, cevabını verir.

Tek avuntu, arasıra Istanbul'a kaçmak! Trenlerde henüz yataklı vagon ve lokanta yoktu. Sabahleyin kalkar, öyle yemeğini Polatlı, akşam yemeğini Eskişehir istasyonunda yer, geceyi rahatsız kompartımanlarda geçirir, ertesi sabah Kocaeli'nin yeşil tabiatını ve körfezin mavi sularını görünce, ölmüşten dirilmişe dönerdik. Tahtakurusu yüzünden çok defa kompartımanlarda uyunmazdı. Bir gece, açık pencerenin yanında ayakta kalmıştım. Trenin hızı ile kendini tutamayan bir baykuş göğsümün üstüne çarptı. Yolda sıtma alanlar çoktu. Yine de iki gün Istanbul keyfi sürmek için bunca zahmeti göze alırdık.

Henüz Istanbul'dan gelen bir, iki arkadaş, bir akşam üstü Çankaya köşkünün bahçesinde buluştuktu. Güneş batıyordu. İçlerinden biri:

— Paşa Hazretleri, gelin de bu gurubu Istanbul'da bulun, dedi.

Henüz Istanbul'a gitmek devri gelmediği için Ankara'dan ayrılmayan Mustafa Kemal, davetlisinin yüzüne şöyle bir hazin baktı idi.

Cumhuriyetin ilân edilmesine daha iki ay var. Ankara'nın başkentliğine bile karar vermemiştik, Istanbul'a dönmek istemeyen kaç kişi idi bilmiyorum, fakat hiç olmazsa Eskişehir'e doğru gitmek istemeyen hemen hemen yoktu.

Mustafa Kemal:

— Ankara, kendisi merkez olmuştur, istilâ onun kapısında durmuştur, diyordu. Yer seçmek bahsi açılsa, Ankara'nın birçok rakipleri vardı. Garba doğru Eskişehir ve Bursa, merkeze doğru Konya belli başlılar arasında idi.

Ankara susuzdu. Ağaçsızdı. Kuru ve yabanî idi. Fakat Büyük Millet Meclisi, orada kurulmuş, orada toplanmış, bütün sa-

Atatürk, en yakınlarından Fâlih Rıfkı'yla beraber.

Fâlih Rıfkı, Tanin gazetesinde.

vaş oradan idare edilmişti. Yeni idarenin milletlerarası edebiyatta adı «Ankara Hükümeti» idi. Meclis toplandıktan iki ay kadar sonra Malatya Milletvekili İsmet Paşa, Ankara'nın başkent olması için Meclis Reisliğine takrir verdi. Bazı duraksamalar gösterilmekle beraber, sonunda herkes, en kestirme yolun, bulunduğumuz yerde kalmak olduğunda birleşti. Meclisten çıktığımız vakit hemen kapı önüne eski bir idare âmirinin dikmiş olduğu çamı göstererek:

— Bakınız, ağaç da pek iyi yetişiyor, diyorduk.

Vaktiyle bağlar ağaçlıkmış. Yakınlarında küçük korular varmış. Çankaya bekçisine birgün:

— Buradaki ağaçları ne diye kestiler? diye sormuştum.

— Gölgeden başka bir şey verdikleri yoktu ki, dedi.

Bir defasında da yerli bir tanıdık bize:

— Geliniz, size bir mazılık göstereyim, dedi. Arka taraflara doğru gittik. Hayli uzaklaştık. Bir köşeden sapınca:

— Aa... dedi.

Çıplak bir dağ idi:

Harpden önce burası mazılıktı, ne olmuş bunca ağaç? diye şaştı.

«Yeşil Ankara» başlığı ile Hâkimiyet-i Millîye» gazetesinde bir başmakale yazdığım vakit, Mecliste âdeta hakarete uğrayacaktım:

— Dalkavuk... diye söyleniyorlardı.

— Bakınız, dedim, ikisinden biri: Ya Ankara yeşil olur ve su gelir, yahut Devlet Merkezi olmaz.

Halbuki ben, Birinci Dünya Harbi'nde çölde Bîr-üs-Sabâ'da yeşillik yarattığımızı görmüştüm. İsrâil, birkaç binalı, bir, iki bahçeli bu kasabayı şimdi altmışbin nüfuslu şehir hâline getirmiştir.

Ben, insan iradesinin yaratıcılığından hiç şüphe etmemişimdir. Şevk ve iyimserliğimi en güç şartlar içinde kaybetmeyişimin sebebi budur. Ankara'nın modern bir merkez olabilmesi için aylarca, hattâ yıllarca bütün edebiyatımı seferber ettim. Şehir plancılığı fikrini yaymak için birkaç yüz yazı yazdım. Eğer frenk uzmanları çabuk kovulmasa idi ve son defa Istanbul'da olduğu gibi, spekülasyoncular ve arsa tüccarları plana musallat olmasaydılar, Ankara bugün şimdikinden birkaç misli daha ileri bir şehir olurdu. Geçenlerde ölen İngiliz Büyükelçisi Sir Georges Clarck, Türkiye'ye son gelişinde benimle buluştuğu vakit:

— Ankara'dan geliyorum. Hiçbir şeye şaşmadım. Çimento oldukça, bütün o binalar yapılabilirdi. Fakat Ankara'nın yeşilliğine şaştım, demişti.

Ben, «Yeşil Ankara»yı yazdığım yıllarda, Sir Georges Clarck da, ahşap evinden ufuklar boyu bozkır boşluğunu seyrediyordu.

Soyadı

Soyadı Kanunu üzerine Atatürk'e bir merak geldi idi. Daha doğrusu onu bu meraka, meclisine gelmiş olanlar düşürmüştü: Herkes soyadını ondan almak hevesinde idi. O da tutar, karşısındakinin hâl tercümesini sorar, başından geçen vakalardan birer harf veya hece seçer, sonra bunları karıştırıp soyadı olarak takardı. Böylece hayli garip isimler meydana gelmiştir. Ben bir sabah Tarama Dergisini açmış, ilk sayfalarda en sevimli kelimeyi soyadı almaya karar vermiştim. «Atay», o sabahki seçmenin eseridir. Hemen gazetedeki yazılarıma da yeni imzamı koymaya başladım. Atatürk bir akşam serzeniş dahi etti:

— Sen kendine soyadı bulmayı bana bırakmadın, dedi.

— Hergün yazıyorum. Sizin bu işe ne kadar değer verdiğinizi bildiğimden, bir gün bile geç kalmak istemedim, yollu cevap vermiştim.

İsmet Paşa'ya İnönü adını o vermiştir. Fevzi Paşa, aile geleneği olduğu için, «Çakmak» isminde ısrar etti. Atatürk hiç hoşlanmadı, ama rahmetliyi kırmadı:

— Tuhaf şey, soyadı üstünde «Çakar almaz» gibi alaylar yapılmasından da çekinmiyor. Çakmak... Çakmak... Bir komutan için hiç de hoş değil... demişti.

Kendi soyadı ona, biraz yardımla rahmetli Safvet Arıkan'ın armağanıdır. Safvet'in bulduğu «Türkata» idi. Mecliste hayli tartışıldıktan sonra, daha ahenkli ve mânâlı olan «Atatürk» şekline girdi.

Soyadı günlerinin lâtifce bir hâtırası vardır. Dil dâvası ile uğraşanlardan ve Dış Bakanlığı yüksekce memurlarından Osman Grandi, safca bir adamdı. İçi, dışı bir, fakat içi de, dışı da birbiri kadar düzdü. Grandi, Mussolini'nin Dış Bakanının adı idi. Bir akşam:

— Ne taşıyorsunuz beyefendi bu soyadını? diye sordu.

— Çok eskidir, tarihîdir, efendim... cevabını verdi.

— Ne imiş tarihi bakalım?

Yanında bulunan bir arkadaşı, gaf yapacağını bildiği için, eteğini çekmişti. Önce ona dönüp ve hiçbir târiz maksadıyle değil de, acaba söyleyecek birşey mi var, gibilerden:

— Siz mi çektiniz eteğimi? diye zavallıyı bir iyice sıktıktan sonra, izah etti:

— Efendim, dedi, cedlerimizden biri gemi ile Mısır'dan geliyormuş. Teknenin kaptanı imiş. Yolda büyük bir fırtına çıkmış. İmdat gelinceye kadar, içindekiler hepsi boğulmuşlar, fakat ceddim, grandi direğine çıktığı için kurtulmuş. Soyadımızın hikâyesi bu.

Atatürk:

— Ne? Ne? dedi, bütün gemisindekiler boğulduktan sonra yalnız kendi canını kurtaran kaptanın hâtırası mı? Beyefendi, yalnız bu sebeple onu bırakınız da, Türkçe ad takınız, dedi.

Değiştirildi ve böylece dil toplantılarından İtalyan Dış Bakanının gölgesi silindi idi.

«Devrimler» Makalesinden

Eski rejimin son günü idi. Bunu bilenler az, bilmeyenler çoktu. Bilenler kaygılı bir rahat içinde idiler. Rahat, çünkü mesele kökünden kesilip atılacaktı. Kaygılı, çünkü, kimbilir kaç yıl için, sadece Mustafa Kemal'in ömrüne bağlı bir yabancı rejime giriyorduk. Halkı bu rejime

Atay'ın bir gençlik resmi.

ısındırabilecek tek şey, Mustafa Kemal'in başta bulunmasına alışkanlıktan ibaretti. Acaba Mustafa Kemal, Meclisin içinde muhafaza ettiği halk adamlığı karakterinden uzaklaşacak mıydı?

Çankaya ihtilâl karargâhı olmaktan çıkıp yeni bir saray havasının itici merasim soğukluğu içinde, yaklaşılmaz, görüşülmez, kaynaşılmaz bir diktatörün saltanatkârî uzleti mi olacaktı? Kartal yuvası bozulacak mıydı? Hepimiz bir ucundan bu şüpheye tutulmuştuk. Mâbeyni ve kurenâsı ile aramızdan ayrılıp giden Cumhurreisinde, inkılâpçıyı kaybetmeden korkuyorduk.

Bilmeyenler, bütün günü, ateşli bir hastalığın sayıklatıcı nöbetleri içinde geçirdiler. Bir Meclis hükümeti kurmak imkânı kalmamıştı. Mustafa Kemal'in arkadaşlık edebileceği her şahsiyet, başvekillik veya vekillik tekliflerine:

— Hayır cevabını veriyordu.

Nihayet 29 ekim 1923 pazartesi günü

Fâlih Rıfkı, bir Avrupa seyahatinden dönüşünde Bedii Faik'le beraber.

Halk Fırkası grupu, grup idare heyeti başkanı Ali Fethi Bey'in (Okyar) başkanlığında saat onda toplanmış, yeni kabine üzerinde gene çetin tartışmalar başlamıştı. İdare heyeti, bir adaylar listesi hazırlamıştı. Listede iktisat vekilliğine aday gösterilen Celâl Bey (Bayar) söz almış, «— Bu listede görülenler, çekilenlerden daha kuvvetli değildir. Mecliste ben kendimi iktisat vekilliğine lâyık görmüyorum» dedi. Öğleden sonra tartışmalar çok sertleşmişti. Sonra Kemâleddin Sâmi Paşa'nın verdiği takrir oya konmuştu. Bu takrire göre, «umumî reis Mustafa Kemal Paşa buhrana çare bulması için dâvet edilmeli» idi. Mustafa Kemal Çankaya'da bu kararı bekliyordu. O gün de, dişi sancıyordu. Toplantı salonuna girince, hemen kürsüye çıkmış:

— Bana bir saat müsaade ediniz. Bulacağım hâl tarzını arzederim, demişti.

Küçük reis odasına çekilerek Meclis arkadaşları ile son görüşmelerini yaptı. Ve yeniden toplantı salonuna gelerek, kuru ve kısa bir nutuktan sonra, hep bildiğimiz takririni reise uzattı.

Muhalifler, devlet şekli meselesini bırakalım, hükümet işini halledelim, veya biz Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'nu tâdil edebilir miyiz? gibi geciktirici tedbirler üzerine tartışma açılmasına çalıştılar. Tarihçi Abdurrahman Şeref Bey: «Doğan çocuğun adını koymaktan başka ne yapıyoruz?» diyordu; 23 Nisan 1920'den beri memleketi, sadece adı konmayan Cumhuriyet rejimi ile idare etmiyor muyduk.

Fırka toplantısındaki görüşmeler hayli uzun sürdü. Akşama doğru, grup toplantısı, Meclis toplantısına çevrilerek, ikinci Millet Meclisinin milletvekilleri saat sekizbuçukta Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'ndaki tâdilleri kabûl ettiler ve Mustafa Kemal'i Türkiye'nin ilk Cumhurreisi seçtiler.

Cumhuriyet teklifi oya sunulurken, yanımda bulunan rahmetli ve eski valilerden, bir aralık Osmanlı Dahiliye Nâzırı Hâzım Bey'i hatırlıyorum. «— Birinci maddeyi kabûl edenler?». İki elini kaldırıyor ve yarı sesle: «Aman Allah!» diyordu. İki defa tekrarlaması üzerine: «Beyefendi, niçin aman Allah?» diye sordum.

— Min küllivücuh, yavrum, min küllivücuh! demişti. Oy, sanki yüreğinin içinden tırnakla sökülüyordu.

Türkiye Devleti Nasıl Kuruldu?

Yılmaz Öztuna

TÜRKLER, VIII. asırdan başlayarak, Abbâsî Halîfeliği'nin hizmetinde yüzyıllarca Toros yamaçlarında ve Fırat kıyılarında at koşturdular. Fakat XI. asra kadar Bizans İmparatorluğu, Anadolu'yu elinde tutmayı başardı. Anadolu'ya yapılan Arap ve Türk seferleri, geçici birer akın olmaktan ileri gidemedi.

1018 yılında Selçukoğulları'nın idaresindeki Oğuz Türkleri, Hazar Denizi'nin doğusundaki yurtlarından kalkıp bütün İran'ı baştanbaşa geçerek Anadolu'ya daldılar. Bu akınlar birkaç defa tekrarlandı. 1021'deki akına bizzat Çağrı Bey komuta etti. Selçukoğlu Çağrı Bey, tam yarım asır sonra Anadolu'yu Türkler'e açacak olan Alp-Arslan'ın babasıdır.

Selçuklular

Selçuklular, 1040 yılında Büyük Türk Hâkanlığı tahtına oturarak İran ve Türkistan'ın en önemli ülkelerine hâkim oldular. Selçukoğlu Tuğrul Bey, ilk hâkan, ağabeyi Çağrı Bey de başkomutan oldu. 1049'da Selçukoğulları'ndan iki prens, Kutalmış ve İbrahim Yınal Beyler, Anadolu'ya ilk büyük Türk seferini yaptılar. 18 eylülde Pasinler'de Bizans ordusunu yenerek Erzurum'a kadar geldiler. 1053'te Selçukoğlu Kutalmış Bey, Kars'ı kuşattı, fakat alamadı. 1054'te bizzat İmparator Tuğrul Bey, Anadolu'ya geldi. Bayburt'a kadar ilerledi. 1061'den başlayarak Kutalmış Bey, Anadolu seferlerini sıklaştırdı. Artık Türkler, her yıl Anadolu'ya giriyor, Bizans savunma noktalarını zayıflatıyor, ülkeyi tanımaya çalışıyorlardı. Bu sıralarda Tuğrul Bey öldü. Ağabeyi Çağrı Bey'in

Sultan Alp-Arslan, Bizans ordusunu yok etti.

oğlu Alp-Arslan, onun yerine Büyük Türk Hâkanı oldu.

Sultan Alp-Arslan, Anadolu ile çok ilgileniyordu. Doğu Anadolu'da, Bizans sınırındaki Türk ordusuna Kutalmış Bey'in oğlu Süleyman-Şah komuta ediyordu. Süleyman-Şah; Gümüştekin, Afşın Bey gibi büyük komutanlarla beraber Orta Anadolu'ya akınlar yapıyordu. 1070'de Afşın Bey, Denizli'ye kadar ilerledi. Bizans ordusu, ne zaman nerede görüneceği belli olmayan Türk akıncılarını yakalıyamıyor, durduramıyordu. Bu sıralarda Bizans tahtına geçen Romanos Diogenes, Türkler'i Anadolu'dan uzaklaştırmaya kararlıydı. Türkler üzerine birkaç başarılı askerî hareket yaptı. Fakat Afşın Bey, Bizans'ın Anadolu'daki belli başlı üslerinin tahrip edildiğini, Bizans ordusu üzerinde bir zafer kazanmak mümkün olursa, Anadolu'da Türkler'e karşı koyabilecek bir kuvvet kalmayacağını bildiren meşhur raporunu, Sultan Alp-Arslan'a yolladı.

Türkiye Devleti 1077'de Kuruldu

26 ağustos 1071'de Doğu Anadolu'da Malazgirt'de cihanın en büyük askerî kuvvetleri olan Türk ve Bizans orduları karşılaştı. Sultan Alp-Arslan, Bizans ordusunu yok etti. İmparator, Türkler'e esir düştü. Büyük Türk Hâkanı, Kutalmışoğlu Süleyman-Şâh'a, Ege'ye, Marmara'ya kadar Anadolu'nun fethini emretti.

Kutalmışoğlu Süleyman-Şah, birkaç yıl içinde bütün Anadolu'yu fethetti. Türkler, Üsküdar'a bile girdiler ve Boğaz'ın karşı yakasından, dünyanın incisi olan muhteşem Istanbul şehrini has-

retle seyrettiler. Alp-Arslan'ın yerine geçen oğlu Sultan Melik-Şâh, 1077 yılında, Büyük Türk Hakanı sıfatıyle, Anadolu'yu Süleyman-Şâh'a verdi. Böylece Anadolu Fâtihi Selçuklu Kutalmışoğlu Nâsıruddevle Ebu'l Fevâris Gazi Sultan I. Süleyman-Şah, Türkiye devletinin birinci hükümdarı oldu. Başkenti İznik olmak üzere, ölümsüz Türkiye devleti, zamanımızdan tam 994 yıl önce kuruldu.

Anadolu Fâtihi Süleyman-Şâh'ın bir müddet Konya'da oturduktan sonra taht şehri olarak İznik'i seçmesi çok mânalıydı. İznik, büyük, tarihî bir şehirdi. Marmara Denizi'nin yanıbaşındaydı. Dünyanın en hassas noktası olan Boğazlar'a çok yakındı. Anadolu Fâtihi ve Türkiye Devleti'nin Kurucusu, Boğazlar'ı ele geçiren kuvvetin cihanın birinci devleti olacağını biliyordu.

Bu yıllar, Türkiye tarihinin sihirli yıllarıdır. 1085 yılında Avrupa'da artık Anadolu'ya «Turkiya» yani «Türk Ülkesi» denmeye başlanmıştı. Süleyman-Şah, Kapıdağı yarımadasını da aldı ve Çanakkale Boğazı'nın Asya kıyılarına erişti. Istanbul ve Balkanlar, Türkler'e açılmıştı. Bugünkü Kartal Maltepesi, Türkiye ile Bizans arasında sınır kesildi.

Haçlı Seferleri Başlıyor

Bu sırada Bizans tahtına, tarihinin en büyük imparatorlarından biri, Aleksios Komminos oturdu. İmparator, Türkler'i durdurmaya Bizans gücünün yetmeyeceğini anlamıştı. Ne bahasına olursa olsun, bütün Avrupa'yı Türkler'e karşı birleştirmek lâzımdı. Bu inanılmaz iş oldu. Bütün Avrupa, Türkler'i eski Bizans topraklarından söküp atmak için birleşti. Birinci Haçlı Seferi kuruldu. Süleyman-Şah ölmüş, yerine genç oğlu I. Sultan Kılıç Arslan geçmişti. Böylece Hıristiyanlar ile Türkler arasında yüzyıllarca sürecek büyük bir mücadele devresi başladı. Bu yıllarda fethedilmesi icap eden Istanbul'un alınması, iki buçuk yüzyıl geri kaldı.

Birkaç asır içinde dünyadaki Türk nüfusunun belki üçte biri Anadolu'ya göçtü. Daha XI. asrın sonlarında Anadolu, bir Türk ülkesi hâlindeydi. Esasen Selçuklu fethinden önce de Anadolu'da hayli Türk vardı. Bunlar, Bulgarlar, Hazarlar, Peçenekler, Kumanlar, Uzlar gibi Türk kavimleriydi ve Bizans tarafından Anadolu'ya yerleştirilmişlerdi. Çoğu Hıristiyan olmakla beraber henüz Türkçe'yi unutmamışlardı. Selçuklu fethi üzerine Anadolu'daki Hıristiyanlar, büyük kitleler hâlinde Balkanlar'a çekildiler. Gene de Anadolu'da XX. yüzyıla kadar önemli sayıda Rum ve Ermeni vardı. Türk siyasetinin özelliği yüzünden bu Rumlar ve Ermeniler arasında Müslüman olup Türk'leşenler pek azdır. Ancak Millî Mücadele'den sonra Anadolu'daki Hıristiyan ekalliyetler, Balkanlar'daki Türkler'le yer değiştirdiler.

Moğol İstilâsı

XIII. yüzyılda Türk ülkelerine Moğol istilâsı başlayınca, yeniden Türkistan'dan gelen milyonlarca Türk, Anadolu'ya ve çevresindeki ülkelere yerleşti. Böylece Türkler, Anadolu'da daha ezici bir ekseriyet kazandılar. Güneydoğu Anadolu'da eskiden beri yaşayan Kürtler ve Araplar da güneye ve doğuya çekildiler. Bu bölgede de Türkler, yer yer ekseriyeti elde ettiler.

Bugün Türkiye devletinin kuruluşu, 900 yıla yaklaşmaktadır. Bu hâdise, Türk milletinin tarih boyunca yarattığı en büyük eserdir. Anadolu'nun fethi için yüzyıllarca hazırlanan Türkler, 1077'de Türkiye devletini kurduktan sonra da, yeni anayurtlarını savunmak, geliştirmek, ayakta tutmak ve büyük bir devlet hâline getirmek için, akıl almaz çileler çekmişler ve en büyük fedakârlıklara katlanmışlardır. Üzerinde yaşadığımız topraklar, atalarımızın bizim hesabımıza yaptıkları sonsuz mücadelelerin eseridir.

Türk İstiklâl Savaşının arifesinde bir emekli subayın not defteri

Mütareke Günlerinde ISTANBUL

4

Sadeleştiren: ŞEVKET RADO

AMERİKALILAR zaten donanmalarıyla pek az göründüler. Vukuat denecek cinsten birşey yaptıkları pek duyulmadı. Fransızlar'la ve İngilizler'le pek anlaşamadıkları apaçık belli oluyordu.

ISTANBUL'DA YABANCI DİLLER

Umumî Harp sırasında Alman dostluğunu göklere çıkaran Istanbullular, umumiyetle Almanca öğrenmeye heves etmişlerdi. Herkes biraz Almanca konuşabiliyordu. Hattâ İslâm hanımlarından moda meraklıları Almanca ders almaya girişmişler, Almanca konuşmakla iftihar eder olmuşlardı.

Bir asra yakın bir zamandan beri mekteplerimizde resmen okutulmakta olan ve fen dili sayılan Fransızca nerede ise terkedilmek üzereydi. Fakat Almanlar'ın bozulması, mütarekenin yapılması, Fransızlar'la İngilizler'in Istanbul'a gelmeleri üzerine, dil meselesinde yeniden bir değişiklik oldu. Fransızca, tekrar eski yerini bulmaya başladı. İngilizce'ye ise rağbet arttı. Gençler İngilizce öğrenmeye heves ettiler. Harp zenginleri ve züppe takımı İngiliz mürebbiyelere, İngiliz muallimlere itibar etmeye başladılar. Herhalde Istanbul'un dil piyasası, değişmek bakımından o zamanın evrak-ı nakdîye piyasasına benziyordu.

BEYAZ RUSLAR

Bir aralık Istanbul'a Rus yağdı. Eski Çarlık'ın enkazı altında kalan Verangel ordusunu İtilâf Devletleri, Istanbul'a sürüklediler. Yüz elli bin kadar Rus döküntüsü Istanbul sokaklarına yayıldı. Eski Rus generalleri, komutanları, askerleri, nişan ve madalyalarını göğüslerinde taşımaktan, kendilerini halkımıza böyle göstermekten bir türlü vazgeçemiyorlardı.

Bunlardan bazıları birtakım kumar oyunları icat ettiler. Tombala'yı yaptılar. Bu kumarlar, İslâm mahallelerinde rağbet gördü. Herkesi kucaklamaya hazır bulunan birtakım Istanbullular kendilerinde bulunmayan parayı bulup buluşturup Ruslar'a vermekte görülmemiş bir cömertlik gösterdiler.

General elbiseli Ruslar «dört defter beş kuruş» diye köşe başlarında defter satıyorlardı. Bunlar âdetâ kapışılıyordu.

Hele Rus kadınları açık saçık kıyafetleriyle herkesin bakışlarını üzerlerinde topladılar. Paraları olmadığı için ve daha ziyade sefaletten başlarına birer parça bez saran veya şapka bulamıyarak saçlarını örme bir torba içine koyan Rus kadınlarının bu kıyafetlerini moda sanan İslâm kadınları bunu bir güzellik sayarak hemen onları taklide giriştiler.

Çok geçmeden işi Avrupa sanayii de ele aldı. Istanbul'a örme baş torbaları yağdırmaya giriştiler.

ŞAPKA VE FES

Yerli Hıristiyanlar ve Musevîler başlarından feslerini atarak hemen hepsi şapka giydiler. Çünkü başlarında şapka olanlar İtilâf askerleriyle memurlarının himaye ve teveccühlerini kazanmakta idiler.

Feslilere kötü muamele eden Avrupalı medenîler şapkaya karşı müsaadeli davranıyorlardı. Ecdadı şapka giymemiş Karamanlı mahalle bakkallarının şapka ile karşımıza çıkmaları pek tuhaf olmuştur.

Bilhassa demiryolu kondüktörleri baştan başa şapkalı oldular. Tektük onların hizmetinde bulunan Müslüman Türkler de başlarına şapkaya benzer bir külâh uydurmaya mecbur olmuşlardı. Fakat bir aralık Anadolu'dan zafer haberleri gelmeye başlayınca yavaş yavaş şapkaların ortadan silinerek yine fese dönüldüğü görülmüştür. Hele zafer katileştikten sonra, şapkadan medet uman zayıf meşreblileri şapka giyerken gören olmamış, onun hatırlanmasını bile istememişlerdir.

ARAPYAN HANI

İtilâf ordularına tercümanlık eden gayri Müslimler yüzünden İngilizler, bazı Türk vatandaşlarını tevkif ederek Tophane rıhtımında bulunan Arapyan Hanı'nda hapsediyorlardı. Burada bazı vatandaşlarımızın uzun zaman kalmış, türlü kötü muamelelere uğramış, dayak yemiş, aç bırakılmış oldukları o vakitler söylenmiştir. Herkes başına geleni, bildiğini, gördüğünü meydana koysa da içerideki ve dışarıdaki düşmanlarımızın Türkler'e reva görmüş oldukları muameleleri hepimiz ve dolayısıyle gelecek nesiller öğrenseler ne iyi olur.

SİLÂH ARAMALAR

İngilizler ve Fransızlar, bir konağı büyükçe görüp beğendiler mi, kime ait olursa olsun, hemen yirmi dört saat içinde boşaltılmasını, fakat eşyanın içeride bırakılarak sahiplerinin çıkmasını emrediyorlardı. Kira verilecek deniliyorsa da, verilip verilmediğini öğrenemedik.

Medenî Avrupalılar'ın işin bu tarafına

I. Dünya Savaşı sırasında Istanbul caddelerinden geçen bir Türk birliği.

pek ehemmiyet verdikleri yoktu.

Arasıra İngilizler silâh arama faaliyetine girişiyorlar, bir evi veya bir mahalleyi kordon altına alıp evlere girerek silâh arıyorlardı. Kendilerine gayrı Müslim tercümanlar, aramada rehberlik etmekte idiler. Bu aramalar sırasında cereyan eden kötü muameleler anlatılıp durmuştur. Herhalde, doğrusu, polisimizin dosyalarında olmalıdır. Meselâ İngiliz askerlerinin silâh ararken bazı kıymetli eşyaları da götürdükleri o zaman söyleniyordu.

GAZETELERİN SANSÜRÜ

Türkçe gazeteler pek acayip şekilde çıkıyorlardı. Bazen bir makale, bir fıkra takımıyla yok edilip yeri beyaz kalıyordu. Buna zarurî imiş gibi bakılabiliyordu. Bir makale veya fıkradan iki satır yazı okuyorsunuz; bir satır kalkmış, biri beyaz kalmış. Sonra üç satır var, beş satır yok veya satırlardan birkaç kelime kaldırılmış, yerleri boş! Sansürün sıkı çalıştığı bugünlerde gazetelerin manzarası, Istanbul'da, medenî olduklarını iddia eden Avrupalılar'ın fikir hürriyetine karşı nasıl davranmış olduklarının açık örneğidir.

Bu sansür faaliyeti kademe kademe tatbik olunmakta idi. Önce Osmanlı sansürü, arkasından İtilâf Devletleri sansürleri, gazeteleri delik deşik etmekte idiler. Ben tabiî bütün bunları bir okuyucu gözüyle görüyorum. Sansürün o devirde nasıl tatbik edilmiş olduğunu gazeteciler elbette ki herkesden daha iyi bilirler. Onların bunları yazmaları lâzım gelir.

EĞLENCE VE FUTBOL

Gördüklerimizi not ederken, İngilizler'in eğlence merakları ile Türkler'e hediye ettikleri futbol oyununu da unutmayalım. İşgal ordularıyle beraber, Istanbul'un ötesinde berisinde eğlence yerleri türemeye başladı. Buralarda içki içiliyor, müşterilere hizmet eden kolları çıplak, göğüsleri açık kadınlar erbabının hoşuna gidiyor, buralarda askerlerle siviller eğlence âlemleri tertip ediyorlardı.

Istanbul'a dökülmüş olan Beyaz Ruslar hemen bu eğlence yerlerinde vazife almışlardı. Fakat eğlence yerlerini teşvik edenler ve dolduranlar daha çok İngilizler'di.

İngilizler bir de futbol oyunu peşinde idiler. İngilizler'in bu spordaki maharetleri zaten meşhurdur. Ama Istanbullular futbolu ilk defa onlar oynarken gördüler (*) ve göre göre oynamaya heveslendiler. Böylelikle İngilizler giderken Istanbul'a futbol oyununu hediye etmiş oldular. Bu oyuna birdenbire o kadar merak sarıldı ki, mektebe giden çocuklar yolda bir boş teneke kutuyu veya bulamazlarsa yuvarlakça bir taş parçasını önlerine katıp, vura vura gidiyorlar, babalarının bin zorlukla para bulup ayaklarına geçirdiği kunduralarını kısa zamanda parçalıyorlardı. Delikanlıların mekteplerden kaçıp vakitli vakitsiz futbol oyununa gittikleri, arsalarda top oynadıkları görülüyor, oyun faydalı dereceyi aşmakla beraber İngiliz hediyesi olduğu için kimse ses çıkarmıyordu.

(*) *Istanbul'da Mütareke'den önce de futbol oynanıyordu.* Ş.R.

NETİCE

Mütareke boyunca Fransızlar'ın bazan güleryüz göstermeleri, İngilizler'in devamlı olarak haşin davranmaları, İtalyanlar'ın hâdiseleri nezaketle geçiştirmeleri bizi ne sevindirmeli, ne de kederlendirmelidir. Menfaatleri birbirine uyan devletler, dost ve müttefik olurlar. Menfaatler bozulunca dostluk da sona erer.

Tazminat meseleleri üzerinde İngilizler'le Fransızlar arasında cereyan eden görüşmeler bunu isbat eden bir örnektir. İtalya'nın merkezî devletlerden ayrılıp İtilâf Devletleri tarafında harbe girmeleri açık bir Makyavelizm olmuştu. Çünkü devletler arasında varılan anlaşmaların hükümleri menfaatlerinin devamıyle kaimdir.

İngiliz Başvekili Loyd Corc'un emellerini yürütmek isterken bize büyük bir hizmette bulunduğunu söylemek yerinde olur. Hattâ Loyd Corc'un «bize hizmeti büyük olmuştur» demek bile mümkündür. Bunda şaşılacak bir taraf yoktur. Umumî Harb'in mütarekesini akdettiğimiz zamanki ahvâli notlarımda belirttim. Maddî ve mânevî kuvvetimiz kırılmıştı. Eğer Avrupalılar acele olarak bizimle sulh akdetmek cihetine gitselerdi, son derece zararlı birtakım şartları kabûl ettirebilirlerdi. Loyd Corc, yahut İngiliz hükümeti tamamen ters yoldan giderek Yunanlılar'ı İzmir'e soktu. Böylelikle Türklüğün uyanıp şahlanmasına farkında olmayarak hizmet etti. Yunanlılar'ın anavatana saldırmaları, Anadolu'da Türkler'i galeyana getirdi. Kuvây-ı Millîye teşkilâtlandı, Yunanlılar bozuldu ve sonunda Türk millî hükümetinin doğması mümkün oldu.

İşte bu görüşle Loyd Corc'un bize karşı mühim bir hizmette bulunmuş olduğuna, bu sebeple de kendisine teşekkür etmemiz gerektiğine inanıyorum. Yunanlılar'a iyilik mi etti, yoksa kötülük mü? Orasını da Yunanlılar takdir etsinler!

SON

Türk Tarihi Üzerine Hikâyeler: 5

Ahmed Cemâleddin Paşa'nın Macerası

Yazan: Claude Farrère
Çeviren: Orhan Yüksel

I

İŞTE bu kervanın, geceyi geçirmek için bu hayırlı hana inen yolcuları selâm olsun! Selâm size, mü'min efendiler! Selâm size Frenk çelebîler!... Hattâ size bile selâm, zavallı putperest köpekler, insanlıktan sıyrılmış, gamlı budalalar!... (Aralarında emîrler, prensler, ulemâ, müderris, paşa, hattâ vezirlerin bulunduğu asîl yolcular kervanı, böylesine iyi ırklar arasına sızmış, putperestlerin ıstırabını duyacak kadar talihsizliğe uğradıysa, zifirî karanlık böylesine bir aydınlığı lekelediyse...) elden ne gelir... Allah'ın her şeyi bilmesi kâfidir...

Kısacası herkese selâm! Miras hakkıyla âşık olan; bu mukaddes handa her çeşit şarkıları, hikâyeleri, darbımeselleri söylemeye yetkili olan ben, Abdullah'ın oğlu hakir Abdullah, uyanık kalmak isteyenleri eğlendirmek, uyumak isteyenleri uyutmak için yerimden kalkmaya cür'et ediyorum ve şüphesiz Allah'ın adıyla.

Efendiler, çelebîler, gece yıldızlarla dolu. Allah'a şükürler olsun! Yüksek huzurlarınızda Ahmed Cemâleddin Paşa'nın harikulâde maceralarını anlatmaya başlıyorum. Çerkes şefi, korsan, amiral, vali, İspanyol Büyüğü, Fransız markisi ve birçok ulu hükümdarın dostudur Ahmed Cemâleddin Paşa. Evet bunların hepsidir. Eğer hilâfım varsa şeytan alsın beni! Hikâyem baştan sona kadar gerçektir.

Ama yine de Ahmed Cemâleddin Paşa'nın bütün macerasını anlatmaya girişmiyorum. Öyle yapsam, bu geceden başka, aynı şekilde yıldızlı on iki gece daha gerekirdi; halbuki yarın, ancak Tanrı'ya aittir. Ama yine de yüksek huzurlarınızda anlatılacak şeylerin en harikulâdesini anlatacağım: Hâdisenin sonunu öğreneceksiniz. Böylece Ahmed'in öyle basit bir Çerkes reisi, Yeni Saray oğlanı, korsan, amiral iken değil, vali iken, büyük iken, marki iken değil, hepsinden önceki hâlinden bahsedeceğim. Zaten birden bire aklından bile geçirmediği sırada bunları oluverecektir. Çünkü tarih böyle söylüyor. Ve o, sahip olduğu unvanların en güzeline nail olmayı düşünüyor: Kimbilir kaç asır öncesinden bu dünyadan göçen biraz önce bahsettiğim ve şanları hâlâ dünyayı dolduran ulu hükümdarların dostluğuna. Ama onlar istediği kadar şanlı olsunlar, Ahmed Paşa'nın tek başına, onların hepsinden daha şanlı olduğunu hikâye size isbat edecektir.

Efendiler, çelebîler! evvel zaman içinde... Allah şahidimdir — O, her şeyi daha

iyi bilir... — Evvel zaman içinde, Çerkes ülkesinde bir aşiret reisi vardı; öyle bir reis ki, aşiretinin kahraman savaşçılarını saymaya insan hâfızası yetmezdi. «Kahraman»nın sözünü laf olsun diye kullanmıyorum, gerçek bir savaşçı nasıl kahraman olması gerekliyse, öyle kahramandılar. Kısacası bu aşiretin en korkak savaşçısı bile başka yerlerin en iyi savaşçısı kadar kahramandı. Bunları böylece bilin efendilerim, çelebîlerim. Yalan söylemiyorum. Kim yalan söylediğimi iddia etmeye cür'et ederse, kendisi yalan söylüyor demektir.

En asîl kandan doğmuş bulunan bu aşiret reisinin doğumunda şâir «En iffetli karında, en kudretli yürek!» diye şiir düzmüştü. Çerkes usûlüne göre iki isimle anılıyordu: Reşid Cemal. Reşid, babasının ona taktığı isimdi, Cemal de, doğrudan doğruya babasının adıydı. Siz, şüphesiz biliyorsunuz efendilerim ve siz de şüphesiz bilmiyor değilsiniz çelebîler; Çerkesistan'da oturan Çerkesler, biz Türkmenler kadar sade değildir. Onlar da gerçek mü'minlerdir ama, sadece babalarının oğulları olduklarını belirtmekle kalmaz, dedelerinin torunu olduklarını, onun da falanca dedenin torunu olduğunu söyleyecek kadar işi ileri götürürler. Böylece herkese ait bir tek has isim teşekkül eder. Oğul, baba, büyük baba, büyük babanın dedesi, onun dedesi... Böylece gide gide Peygamber'e, hattâ Musa ve nihayet gide gide Âdem'e kadar uzanırlar. Bu bakımdan başlarken Reşid Cemal olarak başlamak, sonra da oğul Reşid Cemal olarak devam etmek o kadar önemli değildir. Asıl önemli olan bu oğulun Ahmed Cemal olmasıdır ki, bu Ahmed Cemal de, daha sonra Ahmed Cemâleddin Paşa olacaktır.

İşte onun doğuşunun hikâyesi — şüphesiz Allah daha iyi bilir:

Reşid, elli yaşına girdiği sıradaydı... Güneşli bir sabah en yakın dereye indi, maksadı bir banyo yapmaktı. Suya bakınca, ihtiyarladığını gördü. Hemen konak yerine döndü. Çadırına kapandı. Düşündü, taşındı, sonra, son bir defa aşk zevkini tadabilmek için, son bir defa evlendi; sekizinci karısını aldı. Bu kadın, çok güzel bir tazeydi ve en asîl Çerkes kanından geliyordu. Bu gelin, evlendiğinden dokuz ay sonra, on dördüncü baharına geldiği zaman kocasına bir oğlan çocuk verdi. Reşid Cemal ona, Ahmed adını taktı. Bu çocuğun doğumu ile Allah tarafından verilen görevi tamamlandığı için de, Reşid Cemal Cennetlik oldu... Yaşadığından olduğu gibi, öldüğünden de memnundu.

O sırada efendilerim, çelebîlerim, bütün padişahlarımızın en büyüğü olan Süleyman'ın — ki gayri Müslimler ona Muhteşem der — babası Istanbul'daydı. Azrail adlı ölüm meleği siyah kanatlarını çırparak oraya uçup, Yeni Saray'a indi ve kılıcı ile, Süleyman'ın babası olan eski padişaha dokundu. O zaman Süleyman'ın babası Cennetlik oldu... Tıpkı Reşid Cemal gibi.

Ahmed Cemal, dokuz yaşına geldiği zaman, çok akıllı olan ailesi tarafından saraya gönderildi.

Günlerden bir gün, bir mübarek ramazanın bir mübarek cuma günü Süleyman, Ahmed Cemal'e seslendi:

— Git... Kayığımızı hazırlamalarını emret!

Ahmed, selâmladı, geri geri çekildi, yeniden selâmladı, bir adım daha gerileyip diz çöktü, ellerini bitiştirip alnını yere koydu. Saray nizamı böyle hareket etmesini gerektiriyordu. Sonra konuştu:

— Emirlerinizi dinliyorum. Padişahımız kayığın on bir çifte olmasını mı arzu ederler?

— Hayır, yedi çifte. Mübarek ramazan ayındayız. Mütevazı olmamız lâzımdır.

— Başüstüne efendimiz.

Aldığı emri yerine getirmek üzere çıktı.

Ahmed Cemal emri o kadar süratle yerine getirdi ki, padişah henüz sabırsızlanmaya bile başlamamıştı. Ahmed Cemal içeri girdi, selâmladı, bir adım geri çekildi yine selâmladı, sonra bir adım daha geri çekildi yine selâmladı, sonra konuştu:

— Kayık hazırdır efendimiz...

Sultan Süleyman:

— Sen, yaptığın işleri çabuk yapıyorsun. Bir gün, bu küçük işlerde olduğu gibi, büyüklerinde de muvaffak olabilirsin, dedi.

Kayık noksansız hazırdı. Sadece kayıkcılar altın işlemeli yelek değil, gümüş işlemeli yelek giymişlerdi. Padişah:

— Neden? Diye sordu.

Ahmed:

— Mübarek ramazan ayındayız, diye cevap verdi. Mütevazı olmak için.

Padişah kendi sözlerini hatırladı.

«Efendilerim, çelebîlerim... Evvel zaman içinde...»

— Aferin, dedi, gerekeni aklında tutmasını biliyorsun, sen iyi bir hizmetkârsın.

Sonra padişah onu içerideki yastıklardan birine oturttu. Ama kendisi de girip oturunca, Ahmed kalktı. Sonra kendisine gösterilen yastığın üzerinde diz çöktü. Padişah:

— Neden? Diye sordu.

Ahmed:

— Ben, Allah'ın Gölgesi'nin yanında bir hiçim, diye cevap verdi. Mademki o mübarek ramazan ayında tevazu gösteriyor, benim de bütün yıl onun huzurunda haddimi bilmem lâzımdır.

O zaman padişah hizmetkârını süzdü:

— Sandığımdan daha zekisin, dedi. İyi bir dost olabilirsin.

Böylece Ahmed, daha on dört yaşını doldurmamışken ve henüz harem dairesinden çıkarılmamışken, büyük bir hükümdardan iki defa iltifat gördü; aradan zaman geçince, bunlara lâyık olduğunu da isbat etti.

Ama, efendilerim, çelebîlerim, artık bu hikâyeye başlamam lâzım, yoksa hiçbir zaman bitiremiyeceğim. Uzun lâfın kısası, Ahmed Cemâleddin bahriyeye girdi, kendisini gösterdi, basit bir denizci olarak işe başladı, sonra onbaşı, yüzbaşı, binbaşı oldu. Gemi kumandanı, filo kumandanı ve sonunda amiral oldu. Şimdi artık vaad ettiğim hikâyeyi anlatmaya başlayabilirim.

■

Ahmed Cemâleddin Paşa, Boğaz'daki amiral yalısında istirahat ediyordu. Vakit akşamdı. Yalının taraçasında çubuğunu tüttürüyordu. Gemileri karşısında bir hilâl şeklinde dizilmişti. Efendilerim, çelebîlerim bu hilâl şekli, bir Müslüman'ın, hele bir Türk'ün göğsünü son derece kabartacak bir şeydir.

Birden amiral yalısının rıhtımında bir kayık belirdi, on bir çifte bir kayık! O halde bu, saltanat kayığıydı! Elbette öyleydi. Çünkü kanunlar, ister sadrâzam, ister ağa, ister Vâlide-sultan olsun, hiçbir kimsenin üç çifteden fazla kayık kullanmasına izin vermezdi.

On bir çifte kayık, daha rıhtıma yanaştığı sırada Ahmed Cemâleddin Paşa (elbette paşaydı, uzun zamandan beri paşa olmuştu) rıhtımın son basamağına inmiş, büyük bir hürmetle, padişaha — elbette gelen padişahtı — elini uzatıyordu. Süleyman, kayıktan indikten sonra, sadık hizmetkârını ayağa kaldırdı, sonra onun söylemesine mahal kalmadan omuzuna dayandı.

— Paşa, sen hâlâ kendini benim hizmetkârım olarak mı görüyorsun?

— Hizmetkâr veya paşa... Hepimiz padişahımızın yanında bir hiç değil miyiz? Hangimiz olursak olalım, yılın on iki ayında padişahımıza itaat vazifemiz değil mi?

Ahmed Paşa'nın cevabı böyle oldu. Ve Süleyman gülmeye başladı. Çünkü o da eski günleri hatırlıyordu.

Yalının merdivenlerini çıkınca, Süleyman, hizmetkâr dostu tarafından daima kendisi için hazır bulundurulan tahta oturdu. Sonra böyle konuştu:

— Paşa, büyük bir talihsizlik oldu; büyük bir gayret bizi bekliyor. Kardeşim ve müttefikim, kalbten kardeşim ve kan müttefikim, — zira ben, damarlarımdaki kanla kapitülasyonları imzaladım — evet müttefikim ve kardeşim, Batı'da hüküm süren bir başka Ben, benim Doğu'da hüküm sürdüğüm derecede faziletli... Frenk ülkesi kralı, Birinci François diye adlandırılan kral... Şövalye kral derler ona... François... Kahramanların en kahramanıdır... Düşmanı ise kendi kendisine imparator demeye cür'et ediyor... Lâ ilâhe illallah... Bir tek Allah vardır... O halde imparator da tektir.

— Tektir... Ve sensin padişahım.

— Sözde imparator Carlos, isminin başında bir de Beşinci var. Şövalye Kral François'yı kaçırmış, zincire vurmuş ve köpeklerinin Madrid adını verdiği pis kokulu bir köyde bir mahzene kapatmış. Ne dersin buna paşa?

— Derim ki, sarfedilecek gayret, mukaddestir ve Allah bu işi bize kolaylaştıracaktır. Fransa'nın şövalye kralı I. François'yı kurtarma işini...

Ahmed'in cevabı böyle oldu.

Süleyman neşeli:

— Her zaman olduğu gibi iyi konuştun, dedi, mademki böyle, o halde omuzlarını uzat. Zira bu yükü sana vereceğim.

— Dinliyorum ve itaat edeceğim.

Ahmed böyle dedi.

— Dinledin... İtaat et.

Ve padişah kalktı. Hizmetkârının ve dostunun omuzuna dayandı, merdivenleri inip, kayığına geldi, sağ ayağına atarak bindi. O zaman Ahmed bir anda, onun sormasını beklemeden konuştu:

— Padişahım nasıl yapacağım bu işi? Ben, hakir, yalnız, her türlü tedbir ve hikmetten nasipsiz olan kulun... Padişahımın kardeşini, düşmanının pençesinden kurtarmak için ne yapmalıyım?

— Düşün, bulursun.

— Ulu padişahımızın zekâsı, hizmetkârının zihnini aydınlatmaz mı?

Ahmed, padişaha böyle yalvardı.

O zaman Süleyman ricayı kabûl etti.

— Paşa, hizmetkârlarımın kendilerine hakaret etmesi hoşuma gitmez. Sen de benim gibi Allah'ın bir kulusun. Ben bir Allah'ın bir kulunu nasıl aydınlatabilirim? Allâhu ekber! Sonra düşün, taşın, tart, ve söyle bana, böyle bir vaziyette padişah senden yahut bir başkasından dafa fazla bir şey bilebilir mi? Şövalye kralı sözde imparatorun elinden kurtarmak için ne yapılabilir?

— Savaş!

— Savaş mı? Paşa, yeniçerilerimin, imparatorun kuvvetlerini kırıp, mahvedeceği meydanın nerede olduğunu biliyor musun? Onun yeri çok uzak.

— Anlaşma!

— Anlaşma mı? Benim kral kardeşime karşılık neyi teklif edeceğiz? Bütün İslâm toprakları, bütün İslâm hazineleri, bütün saraylarım, camilerim, hattâ ben, böyle bir büyük esir için fidye olamıyacak kadar küçük kalırız.

Ahmed sustu.

Padişah konuştu:

— Paşa senin söylediğin iki teklifin de değeri az. Ben daha işe yarar bir başka şekil biliyorum.

Ahmed sordu:

— Nedir?

Süleyman, paşanın omuzuna dayanıp bindi, sonda yüzünü dönmeden konuştu:

— Bu, hizmetkârlarımın arasındaki bir hizmetkârın şahsındadır. Bu hizmetkâr, paşadır, amiraldir, ben onu dostum sayıyorum.

(Devamı var)

1654'teki Olaylarda

Ulemâ Efendiler

Yazan: Ragıp Şevki Yeşim

İSTANBUL ufuklarında yine leş akbabalarının uçuştuğu görülüyordu: Yeni bir ihtilâl kopmuştu. Ocak ayaklanmış, Aksaray'daki Ortacami'de toplanan ayak takımı, ihtilâl çevresine ulemâ sınıfını da çağırmışlardı. Sadrâzam Ahmed Paşa yeni boğulmuştu. Şimdi bütün hedefler Sultan İbrahim üzerine toplanmıştı. Bu yüzden hem yeniçeriler, hem ulemâ biran bile birbirlerinden ayrılmak istemiyorlardı:

— Eğerçi cemiyet perakende olursa yarın tekrar cemiyet muhâl olur, sonra Sultan İbrahim birimizi sağ komaz. Cümlemiz ya birden kırılıp ya âlemi ıslah edince dağılmayıp bekleriz! diyorlardı.

Sabahleyin Ahmed Paşa'nın yarı çıplak cesedi bir ata bağlanmış olarak cellât Kara Ali ve yamağı tarafından getirilip At Meydanı'nda bir çınarın altına atıldığı sırada, ulemâ da akın akın meydana geliyorlardı. Hepsi de bayram yerine gider gibi giyinmişlerdi. Örfleri (1) ve cübbeleriyle atlarının üzerinde kasılıyorlar, hepsi de yeni, parlak ve tantanalı bir çağın açılışını yapacaklarmış gibi, halka, mutlu ve refah dolu bir hayat sağlayacaklarmış gibi mağrur bakışlarla etrafı süzüyorlardı. Ama aslında hepsinin sinsi niyeti aynıydı: Eskiler çekilince yerleri boşalacaktı. Bu boş yerlere kendileri geçecekler, fakat yine tıpkı eskiler gibi, halkı soyacaklar, rüşvet alacaklar, memleketin başına belâ kesileceklerdi.

Ama bu ihtilâlin en çirkin özelliği Sultan İbrahim devrinin zulmüne, rüşvetine, rezaletine ortak olan bir kısım ulemânın da zulümden, rüşvetten, rezaletten şikâyet etmek üzere At Meydanı'na koşmalarıydı. Aralarında Rumeli Kazaskeri Mülâkkab Muslihiddin Efendi de vardı. Beyaz bir ata binmiş, arkasına keçeli muhzırbaşıyı, çuhadarını, hizmetkârlarını almış, kasıla kasıla, çok ciddî bir edâ ile ilerliyordu. İhtilâlin koptuğunu duyunca, böyle bir günde, suçlular gibi evinde saklanmayı çıkarı için zararlı görmüş, yeni çığır içinde hiç olmazsa mevkiini korumak istemişti.

Ancak tâ Divanyolu'na kadar ulemâ kafilesi içinde hiç kimse efendi hazretlerine yüz vermedi. Hiç kimse başını çevirip de ona bakmadı. Hattâ Muslihiddin Efendi atını kime yaklaştırdıysa boşta kaldı. Kendisinin geldiğini gören hemen uzaklaşıyordu. Sanki söz ve hareket birliği yapılmıştı. Ulemâ'nın en ufağı bile ondan kaçıyordu. Böylece At Meydanı'na kadar

1) Ulemâ sınıfına mahsus büyük kavuk.

efendi hazretleri yüz bulamıya bulamıya kafilenin en arkasına kaldı, meydana en son ulaşabildi.

En önde bulunan Şeyhulislâm Abdürrahim Efendi, Mülâkkab'ın (arsız ve hayâsız) hâlinden haberdar edilmişti. Meydana varır varmaz kaşlarını çattı, etrafındakilere:

— Efendiye söylen, gelmesün! diye emretti.

BU MEL'UN BUNDA NE ARAR?

Fakat Muslihiddin Efendi, bu emri dinlemedi, atını sürdü. Meydanı geçip de atlarını Sultanahmet Camii'nin merdivenlerine yaklaştırmakta olan ulemâ grubuna yetişince herkes hiddet ve gazap dolu bakışlarını kendisine çevirdi. İçlerinden Süleymaniye müderrisi Abdullah Efendi dayanamadı, bir, iki adım attı, Mülâkkab'ın atını yakaladı:

— Bre, bu mahale niçün geldin? Bu mahal, ne mahaldir? Bre Allah insaf virecek, var bu taraftan çekil, git! diye bağırdı.

Muslihiddin Efendi birdenbire kızdı, o anda kendisini Abdullah Efendi'den üstün buldu:

— Bre bu söz senin ne haddindir? Yıkıl! diye haykırdı.

Abdullah Efendi:

— Bre efendi! Görmez misin ki, âlemi rüşvete boğanlar içün hesab günüdür. Şol maslahatta senin dahi hissen vardır. Var git, kuşca canından olma! diye nasihata kalktı. Fakat Muslihiddin Efendi'ye sözlerini dinletemedi. Sultan İbrahim'in Rumeli Kazaskeri büyük bir cür'et ve cesaretle, küstahça bir çalımla atını sürdü; o sırada camiin merdivenlerine yaklaşarak inmekte olan ulemâya sokulmak istedi. Kendisini gören Mes'ud Efendi ile Kudsî-zâde Vasfi Efendi, önlerinde duran şeyhulislâmın dikkatini çekmek için kaşlarını çattılar:

— Sultanım! Bu mel'un bunda ne arar? Niçün geldi? dediler.

Şeyhulislâm Abdürrahim Efendi boğuk bir sesle:

— Biz dönsün ve bugün gelmesün de-

Topkapı Sarayı'nın birçok tarihî olaya sahne olan kapılarından ilki: Bâb-ı Hümâyûn ve III. Ahmed çeşmesi.

yû haber saldık, dinlememiş, gelmiş, kendü bilür! diye cevap verdi.

KORKUNÇ KIŞKIRTMA

Abdürrahim Efendi bu sözleri biraz da yüksek sesle söylemişti ve ulemânın hemen hepsi de duymuştu. Bu, öyle bir sözdü ki bir anda yeni bir çağın yumağına sarılacak olanlar için bir çeşit kışkırtma sayılırdı. Nasıl ki şeyhulislâmın küçük alevi ortalığı tutuşturdu, ulemâdan üçü beşi birden davrandılar, caminin merdivenlerine yaklaşıp atından inmekte olan Muslihiddin Efendi'nin etrafını sarıverdiler:

— Bre mel'un! Bre kodoş! bunda senin işin nedür? Bre sefil, yıkıl git! Âlem rüşvetten el'aman der, sen ise hak meydanına gelürsün! Bre sende ar ve hayâ yok mudur? Bre mel'un! Diyar-ı Rum Kazaskerliğin kaç akça ile alıverdin? Ya falan arpalığı, falana ne rüşvet ile verdün? Bre asılacak zındık!...

Her kafadan bir ses çıkıyordu.

Muslihiddin Efendi ilk anda şaşırmıştı. Fakat etrafında toplananların kendisi gibi aç kurtlar olduğunu hatırlayınca o da dişlerini gösterdi, o da onlar gibi konuşmaya, bağırmaya, küfretmeye başladı.

Osmanlı ulemâsı, din ve ilim rehberleri, birbirlerinin bütün kirli çamaşırlarını hallaç pamuğu gibi atarak, yakası açılmadık küfürler savurarak bağırıyorlardı. Bu galiz ağız kavgasına Mes'ud Efendi de katıldı. İri gövdesi ile Muslihiddin Efendinin üzerine yürüdü, yumruğu ile efendinin başındaki örfe bir kakış kaktı, örf yerlere yuvarlandı, Mülâkkabın çıplak ve parlak başına bir, iki yumruk daha indiren Mes'ud Efendi, avazı çıktığı kadar:

— Bre urun mel'unu, ne durursuz? diye haykırdı.

Bu maskaralığı seyreden yeniçeriler, ulemâyı çepeçevre sarmışlardı. Hepsi de kan kokusu almış kurtlar gibi bekleşiyorlardı. Mes'ud Efendi'nin haykırışı ile birden oldukları yerde dalgalandılar. Hele Kudsî-zâde de, Müderris Musallî Çelebî de yeniçerilere dönerek:

— Ne durursuz bre urun şol mel'unu! diye bağırınca, olan oldu. Yeniçeriler içinden biri sıçrayarak Muslihiddin Efendi'nin başına bir bıçak indirdi, bir başka yeniçeri, tüfeğinin kundağını efendinin alnına yapıştırdı. Aç gözlü kazaskerin başından kanlar akmaya başladı. Üstüne, başına kanlar yayılıyordu. Mulâkkab neye uğradığını anlayamadı; şaşkın, dehşet içinde, koyun gözleriyle etrafa bakıyordu. Gözü Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi'ye ilişince, can kaygusu içinde koştu, henüz atından inmemiş olan efendinin üzengisine yapıştı, acı acı:

— Medet sultanım! Amaaan! diye bağırdı.

Başından inen kanlar şeyhulislâmın giydiği sofun eteklerine bulaşmıştı. Abdürrahim Efendi öteden beri düşmanı olduğu Muslihiddin'den öc almanın sırası geldiğine kanaat getirmiş gibi, atının özengisiyle Muslihiddin Efendi'nin suratını tepti, hayvanını sürüp, onu ortalık yerde bıraktı.

KAZASKERİN SONU

O zaman Musallî Çelebî, şeyhulislâmın bu teşvik edici hareketiyle yeniçeriyi kudurtmak istedi:

— Ne durursuz bre şahbazlar, kaldırın! diye haykırdı.

Mulâkkab ortalık yerde, kanları tozlara bulanarak ayağa kalkmaya çalışıyordu. Musallî Çelebî'nin haykırışını duyan yeniçeriler ona bu fırsatı vermediler, kılıçlarını çektiler, üzerine yürüdüler, Muslihiddin Efendi bunu görünce:

— Bre aman, imdat eylen şahbazlarım! diye haykırmak istedi. O anda Kudsî Efendi'nin gulâmlarından biri yetişip, Mulâkkab'ın yüzüne bir kılıç indirdi, kafasını ikiye böldü. Koşuşan yeniçeriler de kılıç üşürdüler, göz açıp kapayıncaya kadar Muslihiddin'in vücudu delik deşik oldu.

Gözlerini kan bürümüş yeniçerilerden biri, onun bu halde bırakılmasına da razı olmadı, avazı çıktığı kadar bir sesle:

— Bre koman yoldaşlar! Böylere depelemek gerekmez. Elbette âr-ü hayâsı olmayanın mekşuf-ül avre (2) bırağılması gerekir! diye bağırdı.

Kanlı cesedin etrafını almış olan yeniçeriler pis pis güldüler. Sonra birkaç kılıç darbesiyle Muslihiddin Efendi'nin elbiseleri parça parça edildi, parmaklarındaki yüzükleri, kuşağındaki elmaslı altın enfiye kutusu, elmaslı tesbihi alındı, birkaç ayak darbesiyle de yüzükoyun yatırıldı, belinden aşağısı çirkin bir şekilde çıplak olarak ayağına bir ip takıldı, yeniçerilerin hayvancasına bir zevk içinde gürültüleriyle sürüye sürüye meydanın bir köşesine götürüldü, bir çınar ağacı altına bırakıldı.

Bütün bunlar, bu kanlı ve çirkin hâller olurken, ulemâ hazretleri, içlerinden birinin başına gelenlere karşı soğuk, kayıtsız «kemâl-i vakar ve edeple» Sultanahmet Camii'ne giriyorlardı.

---

2) Ayıp yerin açılması.

Sultanahmet Camii ve meydanının XIX. yüzyılın başlarında yapılmış bir gravürü.

1654'DE DE ULEMÂ YİNE AYNI ULEMÂYDI!

Dîvân yine toplanmıştı. Sadrâzam Derviş Paşa birkaç defa öksürüp, bağdaş kurduğu yere yerleştikten sonra karşıda elpençe duran ulemâya baktı, içinden (Ne gûna heriflerdir bilürüz. Gûya ki cümlesi melektir. Ve lâkin derunlarında şeytan-ül asıl habisler sakludur!) diye düşündü.

Gözü, Kara Abdulllah Efendi'ye ilişti. Efendi, kuzu misâli boynunu bükmüş, dîvânın başlamasını bekliyordu. Sanki bütün o rüşvetleri alan, sağda solda çıkarı uğruna bin çeşit herzeler yiyen bu beyaz sakallı adam değildi.

Sadrâzam:

— Buyrun, mübarek ola! diyerek dîvânı açınca, Kara Abdullah Efendi başını kaldırdı, birkaç adım ileri yürüdü, sadrâzama uzun bir dua okudu. Bu dua, öyle mubalağalı, o kadar fazla idi ki, Derviş Paşa güldü, başını salladı:

— Behey efendi, bu duanın aslı nedür? dedi.

Kara Abdullah Efendi vezîr-i âzamın bu gülüşünden cesaret alarak birkaç adım daha yürüdü. Hâlinde bir acayiplik vardı. Sadrâzam onun Mefkufatçılıktan (3) yeni azledilmiş olduğunu hatırlayınca, Kara Abdullah Efendi'nin birini yere vurmak üzere hazırlanmış olduğunu anladı.

Kara Abdullah nezle görmemiş bir sesle:

— Benim devletlû sultanım, dedi, bir ciğer kûşem kulunuz var idi, mahmûm oldu (4), binbir ilâç ettim, müfid olmadı. Âhir Hummaya hitab ederek:' «Bre ısıtma! Eğer şol oğlanı salıvermez isen bu defa Anadolu Efendisi (5) İmam-zâde'nin

---

3) Başdefterdarlığa bağlı bir memurluk.

4) Humma hastalığına yakalandı demek istiyor.

5) Anadolu kazaskeri.

kazandığı günahlar senin boynuna olsun!» dedim. Hemen, ol saat oğlan gözün açup ifâkat buldu.

Etrafta bir gülmedir koptu. Vezîr-i âzam da güldü:

— Ya neden Rumeli kadısının günahlarını havale etmemişsin? diye sordu.

Kara Abdullah hemen bülbül kesildi, cevap verdi:

— Yok benim sultanım, anları böyle küçük şeylere sarfetmem. Anı oğlanın vebasına sakladım, dedi.

Başta sadrâzam olmak üzere bütün Dîvan kahkahalara boğuldu. Kara Abdullah yılış yılış etrafına bakınıyordu. Ulemâyı rezil etmişti. Rüşvet alıp, önüne gelen kimseye mevki ve memuriyet satan bu düşük zümre, bu çirkin lâtifeye bile yüzsüzce karşılık veriyor, dîvânın diğer üyelerinden daha fazla gülüyorlardı. Hele Rumeli tezkerecisi Tiryaki Kuşbaz'la Anadolu tezkerecisi İlâhî-zâde hiç sıkılmıyorlardı.

Tiryaki Kuşbaz yaman bir adamdı. Sapasağlam kadıların mevkilerini, öldüler diye satardı. Kadılığı alıp da yerine gidenler, eski kadıyı şaşırtırlardı. Perişan bir hâlde Istanbul'a dönen kadı:

— Behey efendi, ben sağım, ölmedim! diye Tiryaki Kuşbaz'ın ayaklarına düşerdi. Tiryaki Kuşbaz soğukkanlılıkla başını sallar:

— Suphanallah! Dört - beş Müslüman senin fevtini haber verdiler! Hemen sağ ol! Bu kadar zahmet, zarar vermez diye teselli eder, gizlice yine birkaç akçasını alır, «Hilâf inha eylemiş» diye (6) gönderirdi. Yeni kadı, etekleri tutuşmuş bir hâlde dönünce de:

— Elem çekmen, size de bir yer peydâ eyleriz! der geçerdi.

ŞEYHULİSLÂMIN ŞİKÂYETÇİLERİ

Devlet idaresini kemiren ve hazineyi durmadan zarara sokan ulemâ arasında haris ve haşin olanlar çoktu, fakat hiçbiri Memik-zâde ile Esirî-zâde kadar fitneci, ortalığı karıştırıcı, kötü değildi. Şeyhulislâmlığa Ebu Said Efendi'nin getirilişi ile mansıplarını kaybetmişlerdi. Kendilerine verilen arpalığı küçük görmüşlerdi. Bu yüzden ikisi bir olup padişaha bir tezkere hazırladılar. Bu tezkereyi ulemâdan birkaçına da imzalatıp yollamayı başardılar.

Vezîr-i âzam Derviş Paşa da, Şeyhulislâm da, diğer ulemâ ve vüzera da dîvâna çağrıldığı gün Memik-zâde ile Esirî-zâde ve taraftarları, saray kapısına toplanmışlardı. Hepsi de dert yanmaya, Derviş Paşa'ya, şeyhulislâma, diğer vezirlere ağızlarına geleni söylemeye karar verdiler. Bilmiyorlardı ki padişah, yazdıklarına hiç önem göstermemiş, yazılanları kaale almamıştı. Sadrâzamla şeyhulislâmın kubbealtı'ndan yürüyüp Orta Kapı'da atlarına binerek çıkıp gitmelerinden sonra, iki düzenbaz ettikleri iftiranın fayda vermediğini görünce deliye döndüler. Kendileriyle ağız birliği eden ulemâ da, en az onlar kadar küplere binmişti. Ebu Said Efendi'nin vezîr-i âzamla birlikte önlerinden geçtiğini görünce dayanamadılar, yumruklarını sıkarak bağırdılar:

— Bre ak sakalı kana boyanası zâlim! Ümmet-i Muhammed'e bu eyledüğün mekr-ü hud'a (7) nedür? Seni Cenâb-ı Allah'a havale eyledük!

Ebu Said Efendi bu yüzsüzce haykırışları duymazlığa geldi. Kendisiyle at başı giden Derviş Paşa'ya yüksek sesle:

— Şevketlû padişahımızın bugün vech-i şerîflerinde olan beşâşet ve sebahete ne buyurursuz. Ömürleri efzûn olsun, dedi.

ÖLÜME SEBEP OLAN OYUN

Fakat Derviş Paşa'nın bu sözleri dinlemeye takati yoktu. Huzurda çok korkmuştu. Padişaha gönderilen tezkerede yalnız Ebu Said Efendi'nin fenalığından, idaresizliğinden, rüşvetlerinden değil, kendisinin beceriksizliğinden, hırsızlığından da bahsedilmişti. Paşanın gücüne giden işte bu olmuştu. Bu yüzden titreye titreye padişahın eteğine varmış:

— Saadetlû, şevketlû padişahım, ak sakalımı din ve devlet hizmetinde ağartmış kulunum. Birkaç günlük ömrümü dahi sadakatle inayetlû hunkârımın hizmetine sarfetmeye bel bağlamışım. Kuşca cânım efendimin uğruna fedadır, demiş, uzun uzun dert yanmış, bu tezkerenin iftiralarla dolu olduğunu anlatmıştı.

Bu heyecan, paşayı bitirmişti. Huzurdan çıkar çıkmaz uzun bir oh çekip mermer sofaya döşeli hasır üzerine çökmüş, yarım saat burada dinlenmişti. Ancak mermerin soğukluğu zaten zayıf olan bünyesine tesir etmişti. Ayrıca kulunç denilen bir hastalığı da vardı. Ebu Said Efendi'nin yanıbaşında, atının üzerinde güçlükle tutunarak sarayına zor gitti, içeriye girer girmez de yatağa düştü. Bu, ona ulemânın oynamış olduğu en fena oyun oldu. Birkaç gün sonra felç geldi ve vezîr-i âzamlık elinden gitti.

---

6) Yâni yanlışlıkla tayin edilmiş.

7) Hile ve düzen.

I. Dünya Savaşında Ruslar'a Esir Düşen Bir Subayın Türkistan Hâtıraları: 2

Taşkent'teki Çalışmalarımız

Yazan: Süleyman Tevfik (Harput) Sergici

BUNUN üzerine, bize birer saldat (asker) kaputu, birer çizme ve kalpak verdiler. Tatar neferi kıyafetine soktular. Kafkasya'da bulunan Diki diviziya (Yavuz tümen) adını taşıyan Tatar fırkasına mensup olduğumuzu ve mezûnen Kazan'a gelmiş bulunduğumuzu, iznimizin bitmiş olması hasebiyle Taşkent - Krasnavodsk yoluyla kıtalarımıza iltihak edeceğimizi gösteren birer vesika doldurup mühürlediler, elimize verdiler. Tatarların bu ikramı, hepsinden fazla makbûle geçti.

Hazırlığımızı yaptık. 10 ekim 1917'de trene bindik. Taşkent'in yolunu tuttuk. Trende, Ermeni askerlerinin bulunduğunu farkettik. Türk olduğumuzu anlatmamak için, vagonun üst katına çıktık. Mümkün olduğu kadar, konuşmamaya ve ihtiyaçlarımızı işaretlerle birbirimize anlatmaya çalıştık.

Rus trenleri, umumîyetle mazotla işler. Askerî nakliyat dolayısıyle trenler çok intizamsız olduğundan, hareketimizin on birinci günü 21 ekim 1917'de Taşkent'e vâsıl olduk.

İstasyondan şehre giden ana caddeyi takiben, karşımıza gelen ilk camiye girdik. Cemaat, ikindi namazından dağılıyordu. İmam efendiyi görerek, bizim Türk zâbitleri olduğumuzu ve vatanımıza gitmek için esaretten kaçtığımızı anlattık. Etrafımıza birçok kimseler toplandı. İmam, haber gönderdi. Bu camiyi ve avlusunun içindeki ilkokulu idare eden hayır cemiyetinin âzâlarını çağırdı.

Mektebin odasına çıktık. İki saat kadar konuştuk. Bu zâtlar, evlerinden yemek getirdiler. Yemeklerimizi yedik.

— Sizi evlerimize alamayız, burası müstakil bir hükümettir ama, Rus kontrolü altındadır. Bu gece, okul binasında yatın, yarın bir şeyler düşünürüz, dediler ve evlerinden getirttikleri birer yastık ile birer battaniye verdiler. Mektebin sıraları üzerinde geceyi geçirdik.

Hürriyete kavuşmuştuk. Hâlimizden hiç de şikâyetçi değildik. Ertesi günü, Taşkent'in esas halkının, Özbekler olduğunu ve Tatarlar'ın ticaret maksadıyla gelip buralara yerleşmiş bir azınlıktan ibaret bulunduklarını ve Özbekler'in «İstrati gorod» dedikleri eski şehirde oturduklarını öğrendik.

Kahvaltı yapmak üzere bir çayhaneye gittik. Herkes gibi biz de, bağdaş kurup, peykelere oturduk. Piyâle denilen kulpsuz, büyük fincanlarda çay geldi. Birer çörekle çaylarımızı içtik. Konuştuklarımızdan ve çekingen tavrımızdan, yabancı olduğumuzun farkına vardılar. Her nekadar kıyafetlerimiz, Tatar askerine benziyorsa da, konuştuklarımızdan birşey an-

lıyamadıklarından, merak içindeydiler.

Kendimizi tanıttık. Onların tavsiyesine uyarak, İstari Gorod'da, Ulemâ Cemiyeti Reisi Molla Tölegen ile Münevver Kari'yi ziyarete gittik.

Bizim, Türkiye Türkleri'nden ve Halîfe'nin zâbitlerinden olduğumuzu öğrenince, hemen yerlerinden kalkıp, ellerimizi öpmek istediler. Derhal vaziyet değişti, etrafa haber gönderildi. Bir saat sonra Münevver Kari de dahil, 25 kişilik memleket büyükleri toplanmıştı. Bizi, çok samimî ve candan alâka ile dinlediler. Aralarında konuştular. Herbirimizi zenginlerden birinin evine misafir olarak gönderme kararı aldılar. Ben, «Seyyid Şehâbeddin Taci Han İşan'ın evine gönderildim. Ali Rıza Bey, «Ata Han»ın evine, Münir Bey arkadaşımız «İşan Hoca»nın evine, Sâlih Bey arkadaşımız da «Seyyid Veli Bay»ın evine gönderildi.

Şehâbeddin Han'ın selâmlık tarafı; büyük bir avlunun etrafına dizilmiş büyük bir mihmanhâne, yani misafir salonu ile tekkenin büyük zikir odası ve üstü kubbeli, demir kapılı, bir Sakal-ı Şerîf dairesi ve 10'dan fazla, küçük küçük misafir odaları ile misafirlerinin atlarının bağlanmasına mahsus bir ahır ve misafirlerinin yemeklerinin piştiği mutfak ile kilerden ibaretti.

Bana, Sakal-ı Şerîf'in hemen yanındaki hususî odayı verdiler. Harem dairesinden, temiz yastık ve yorganlar geldi. Oda, gayet nefîs Türkistan halılarıyle döşetilmişti.

Şehâbeddin Han'ın babası, Taci Han İşan; (İşan, şeyh demektir) civar vilâyetleri de içine alan, geniş bir nüfuz bölgesine sahip, ünlü bir şeyh imiş. Vefât edince, İşanlık vazifesi büyük oğlu olan Şehâbeddin'e intikal etmiş.

Şehâbeddin, çok münevver, çok okumuş, muhterem bir zât idi. Perşembe akşamları müridleri tekkede toplanır, zikrederlerdi. Şehâbeddin Han, zikirlere girmez, daima, kıdemli müridlerinden birini vekil gönderirdi. Büyük bir kütüphanesi vardı. Bu kitaplığının mühim bir kısmını, Istanbul'dan getirttiği müsbet ilimlere ait kitaplar teşkil ediyordu.

Şehâbeddin Han'ın; Bedreddin, Sadreddin, Mecdeddin adında üç kardeşi vardı. Asâlet ve necâbet, bu dört kardeşin, sîmâlarından akıyordu.

Bana, mihmanhânedeki umumî misafirlerin yemeklerinden verilmeyip, harem dairesinde pişen yemeklerden verilirdi. Dört kardeşten biri, behemehâl benimle birlikte yerdi.

Türkiye'den gelmiş bir Türk, mukaddes bir varlık sayılıyordu. Bizi görmeye gelenlerden, aksakallı adamlar bile, hemen elimizi öpmeye eğiliyorlardı.

On beş gün kadar dinlendikten ve Taşkent'in her tarafını gezip gördükten sonra, Hazar Denizi'nin önemli limanı olan «Krasnovodsk» yoluyla, Bâkû'ya geçme hazırlıklarına başladık. Bu teşebbüslerimizden haberdar olan Ulemâ Cemiyeti, bizi, cemiyet binasında umumî bir toplantıya dâvet etti.

Türkistan'ın ilim ve maarife büyük ihtiyacı olduğunu, Türkistan maarifine hizmet etmenin de millî bir vazife olduğunu, bu sebeple gitmekten vazgeçerek bir müddet öğretmenlik yapmamızı rica ettiler. Bu haklı teklifin kabûlü lâzımdı, kabûl ettik.

Bize verdikleri rakamlara göre; o tarihte Taşkent'te, talebe yekûnu beş yüzü geçmeyen, 3 Rus ilkokulu ile, talebesi 420 kadar olan «Münevver Kari İlkokulu» mevcutmuş.

Derhal harekete geçtik. Taşkent'te, Şeyhâvend-i Tâhur Camii'nin avlusundaki büyük medrese binasında bir orta mektep açtık. İlk tahsilli gençlerden birinci sınıfa talebe kaydederek, tedrisata başladık. Şehâbeddin Han da, kitaplığını emrimize tahsis etti. İlk hamlede kaydettiğimiz 35 talebe, bir ay içinde 60'ı buldu. Tedrisat zorlaştı. Buna bir çare düşünürken, Sibirya'dan firar edip Taşkent'e gelen 2 Türk'ün, Yenişehir'de, İsrail Can Bay'ın evinde misafir olduklarını haber aldık. Oraya gittik, bu arkadaşlarla görüştük.

Bunların biri, erkân-ı harp kaymakamı Ahmed Kemal, diğeri ihtiyat zâbiti muallim Kayserili İsmail Hakkı Bey'di. Bu arkadaşlara, bizimle işbirliği yapmalarını teklif ettik. Kabûl ettiler. Birkaç gün sonra, Sibirya'dan kaçan Haydar Şevki isminde bir üstteğmen ve Kâzım Bey isminde bir yedek subay geldiler. Onlar da saflarımıza katıldı.

Öğretmen kadrosu sekize çıkınca, ikinci bir sınıf açtık. Mevcut talebemizi ikiye böldük. Birkaç gün sonra Binbaşı Rif'at, askerî kaymakam Ziyâ Bey, Bursalı Mehmed Emin Bey geldiler. Kadromuz genişledikten sonra, öğretmen okulu açılmasına teşebbüs ettik.

Ortaokulun iki sınıfında, mevcut talebeler arasında öğretmen olmak isteyen 20 kişiyi kaydederek derslere başladık. Ortaokulun öğretim devresini, 6 ay olarak tesbit ettik. 6 ay sonra, imtihanda muvaffak olanları, bir üst sınıfa geçirerek tedrisata devam ettik. Bu suretle 3 sınıflık orta tahsil devresini 18 aya indirmiş olduk. Çünkü, ilânihâye burada ka-

lacak değildik. Hiç olmazsa, gitmeden evvel bir netice almak lâzımdı. Bilhassa, faaliyetimizi öğretmen okulu üzerinde topladık. Taşkent'te bulunan Tatarlar'dan da iki muallim temin ettik.

Tatarlar, Özbekler'e nazaran daha görgülü ve bilgili insanlardı. Taşkent'te Bekir Kebirof isminde bir Tatar münevveri, «Uluğ Türkistan» adlı bir Türkçe gazete çıkarıyordu.

Taşkent; yeni şehir ve eski şehir olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Ruslar, Türkistan'ı işgal ettikleri zaman, gayrısıhhî, dar, iğri büğrü sokakları olduğu gibi bırakarak, yanıbaşında, asrın icaplarına göre yeni şehirler kurmuşlar ve resmî daireleri, mektepleri hep buraya getirmişlerdir. Taşkent'te, eski şehirle yeni şehri, «Enhar Suyu» birbirinden ayırır. Bu su üzerindeki «Orda Köprüsü» ve «Beş Ağaç Köprüsü» muvasalayı temin eder. Eski şehre, ancak bu köprülerden geçmek suretiyle girilebilir. İki şehrin ortasında, büyük Taşkent kalesi vardır. Kalenin bir cephesi, Enhar Suyu'na bakar. Yeni şehrin dışından «Salar Arığı» geçer. Bu büyük arıklardan, kanallarla, şehrin her tarafına sular alınmıştır. Hattâ, eski şehrin hemen her evinin içinden su geçer.

Eski Taşkent'in bir ucundan, yeni Taşkent'in öbür ucuna kadar, uzunluğu 10 kilometredir. Üç yüz bin nüfusu vardı.

Eski şehirde, Şeyhavendi Tahur Camii'nin avlusunda, bayram ve cuma namazları kılınır. Ramazanda burası, teravih namazından sonra sabahlara kadar eğlenti yeri olur. Caminin avlusunda, genişliği bir dönüm kadar tutan büyük, «Havz-ı kebîr» vardır.

Yeni şehir, umumiyetle bir katlı, bahçeli, kâgir binalarla, kavak, ıhlamur, akasya dikili ve iki tarafından sular akan geniş caddelerle süslenmiş pek şirin bir kasabadır.

Eski şehirde pek çok ziyaretgâh vardır. Bunların kapılarında bir veya birkaç alem asılı bulunur. Bu alemler, eski zamanlardan kalma âdetlere uyularak, at kuyruğundan uzun püskül şeklinde yapılır. Rivayete göre, eski Moğol hanlarının bayraklarında (Kotas) denilen püsküller, devlet armasını teşkil edermiş. Bu püsküller, Kotas (yani yak) kuyruğundan yapılırmış. Hanların ölümünden sonra kendi püskülleri, mezarlarının bulunduğu binanın kapısının üzerine asılırmış. Sonraları, büyük adamların mezarlarının üzerine de püskül asılması âdet olmuş ve yabanî sığır her yerde bulunmadığından, at kuyruğundan yapılmaya başlanmıştır. Türbede medfûn bulunan zât, ne kadar şâyân-ı hürmet ise, mezarlarının kapısında asılan alemlerin sayısı da o kadar çok olur.

Türkistan şehirlerinin bazılarında çeşmeler olmadığından halk, çaylardan ve arklardan akan suları içerler. Bu sular kışın donar, şehirler susuz kalır. Bu sebepten, şehirlerin içinde, bilhassa camilerin avlularında büyük havuzlar yapılmıştır. Bu havuzlara su doldurulur, havuzda herkes abdest alır, çocuklar yüzme öğrenir, hayvanlar su içer.

Bugün Türkler'in yaşadığı Kafkasya, Kuzey İran, Âzerbaycan, Uluğ Türkistan, Şarkî Türkistan, Afgan Türkistan'ı, Kazakıstan, Büyük Kırgızistan, Ural nehri, Volga nehri boyları umumiyetle, ziraate ve hayvancılığa müsait yerlerdir. Biz, bunların en mühimini ve mevzuumuzun esasını teşkil eden «Uluğ Türkistan»ı tanıtmaya çalışacağız.

Uluğ Türkistan; doğusu Çungar dağları, Aladağ, Tiyanşan, Pamir yaylaları ile batısı, Muhacir dağları, Üstyurt yaylası, Hazer Denizi, kuzeyi Büyük Kırgızistan, güneyi İran'ın Horasan dağlarıyla ve Afgan Türkistan'ı ile çevrilidir.

Uluğ Türkistan'ın yüzölçümü 1.867.032 kilometre karedir. Bu arazi, Almanya, Fransa, Avusturya, Macaristan ve İtalya arazisinin topuna eşittir. Güney ve doğu taraflarında Pamir yaylası, Aladağ ve Fergana dağları vardı. Bu dağların zirvelerinde yaz, kış kar eksik olmaz. Batı tarafında, Üstyurt yaylası ve Hazar Denizi sahillerine kadar uzanan sıradağlar vardır. Kuzeyde Kızılkum, Akkum, Karakum çölleri bulunduğu gibi, Semerkant ile Çizak arasında, Ac Dala ve Balhaş gölünün batısında «Bedbaht Dala» adlı çöller de vardır. Bu çöllerde canlı hiçbir şey yetişmez. Sıcak ve kumluktur. Bazı yerlerde tuzlu su kuyuları vardır.

Bu çöllerde, bazı Türkmen aşiretleri göçebe halde yaşar. Türkistan'ın bir kısmının kumluk ve dağlık olmasına mukabil, diğer kısmının pek münbit ve mahsuldâr olması; yayla ve otlaklarının çokluğu ve bu kısımların havasının mutedil olması dolayısıyla, dünyanın birinci derecede ziraat iklimlerinden sayılır.

Türkistan'ın kuzeyden güneye kadar uzunluğu 1.385 kilometre ve doğudan batıya genişliği 2.558 kilometredir. Büyük denizlerden uzak ve dağlarla çevrili bulunmasına rağmen, sert rüzgârları yoktur. Yalnız Ural ve İrtiş havzalarından gelen soğuk rüzgârlar vardır ki, bu da, Çingiz dağlarına çarparak kırılır.

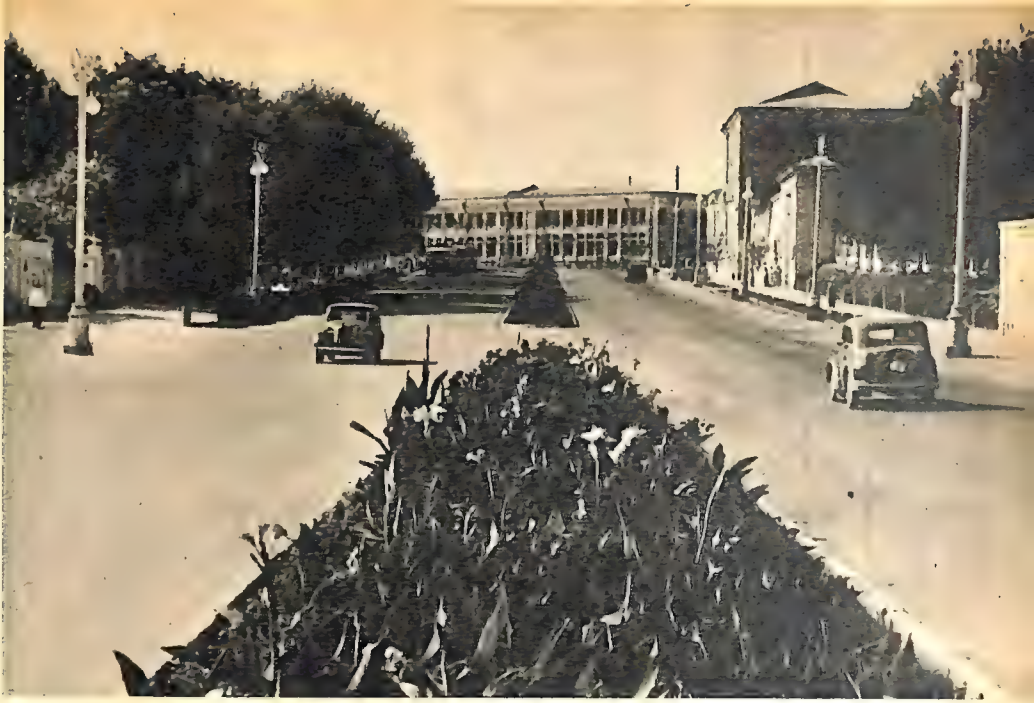

Taşkent'ten bir görünüş.

TÜRKİSTAN TÜRKLERİ

Türkistan'da, çeşitli lehçelerle Türkçe konuşulur. Taşkent'te Özbekler'in konuştuğu Türkçe, bizim Türkçe'mize pek yakındır. Kelimelerin kökleri hemen hemen aynıdır. Türkiyeli bir Türk, Özbek Türkleri ile rahatça anlaşabilir. Onların söylediklerini anlıyabilir. Hele bir, iki ay kalırsa, Özbek lehçesiyle mükemmel konuşabilir. Biz de, Taşkent'e geldiğimiz günden itibaren, hiç sıkıntı çekmeden meramımızı ifade edebilmiştik. Mekteplerde verdiğimiz dersleri öğrencilerin anlayıp anlamadıklarını kontrol ettiğimiz zaman, mükemmel surette anlamış olduklarını memnuniyetle gördük.

Taşkent ve Endican halkına, «Sart» derler. Aydın Özbekler'in ifadelerine göre, sart kelimesi, Kırgız lehçesinde şehirli mânasına gelirmiş. Eski zamanlarda, Sırderya nehri boylarında Sarmat kabilesi yaşarmış. Çinliler'in Türkistan'ı istilâsı sırasında, Sarmatlar memleketi terkedip kaçmışlar. Boş kalan yerlere, sonraları Özbekler yerleşmişler. Sart kelimesi, bu Sarmat'tan gelmiştir denilmektedir. Sartlar, kendilerinin asıl Türk ırkından olduklarını ve başka bir ırkla karışık bulunmadıklarını söylerler.

XIV. asırda, Altınordu hanı bulunan Özbek Han, İslâmiyet'i kabûl ettikten sonra, kendisine bağlı kabileleri de İslâm dinini kabûle zorlamıştır. Bu yeni dini kabûl edenleri, eski Şaman dininde kalanlardan ayırdetmek için, hanlarının ismiyle çağırmışlar ve daha sonraları bu isim, kabile ismi olarak kalmıştır. Bu tarihten bir asır kadar sonra, Özbekler, diğer Türk kabilelerini emirleri altına alarak, güneye doğru yürümüşler ve Emîr Timur'un ahfâdından olan Bâbur Mirza'yı mağlûp ederek, Hokant şehrini kurmuşlardır. Kurulan bu hanlıklar, XV. asırdan XIX. asra kadar Türkistan'da hükümran olmuşlarsa da, aralarına giren geçimsizlik yüzünden, birlik ve beraberlik ortadan kalkmış ve nihayet, Ruslar'ın istilâsına uğramışlardır. Hâlihazırda, Özbekler, Türkistan'ın Sırderya vilâyeti hariç, diğer kısımlarında ekseriyeti teşkil ederler. Sırderya vilâyetinde çoğunluk Kazaklar'dadır. Büyük Türk yurdunun bir kısmı Ruslar'ın, bir kısmı Çinliler'in ve bir kısmı da Afganlılar'ın istilâsına uğramışlardır.

Türkistan Türkleri, kabile itibariyle Çağatay, yâni Özbek, Tacik, Kırgız, Türkmen, Karakalpak, Tarancı, Döngen, Kıpçak ve Uygur Türkleri'dir. Bunlardan Kırgızlar, Akkırgız, Karakırgız namlarıyla ikiye ayrılır. Akkırgızlar'a, Kırgız-Kazak da denilir. Bunlar, bozkırlarda ya-

şarlar. Hayatları, çadır altında, hayvan sırtında geçer. Karakırgızlar, dağlık yerlerde yaşarlar.

Kırgız Kazaklar, yâni Akkırgızlar, eski Türk âdetlerine ve törelerine sadık kalarak, aynen muhafaza etmişlerdir. Bununla beraber, eski Şamanizm'in bazı âyinlerini de terk etmemişlerdir. Bunların içlerinde, Rus mekteplerinde, orta ve yüksek tahsil görmüş gençler de vardır. Kırgız Kazaklar, milliyetlerine son derece bağlıdırlar. İyi ata binerler. At, deve, koyun, keçi eti ve darı yerler. Süt, kımız içerler. Ekmeğe, vesair yemeklere alışık değillerdir. Dillerinde, medhiyeler, ninniler, cırlar, mâtem türküleri, darbımeseller pek çoktur. Otavlarda (Otak) otururlar. Yaşayışları göçebedir.

Taşkent'te, İsrail Can ve Miyan Büzürük Han'dan, Kırgızlar'ın hayatını görmek ve tetkik etmek istediğimizi, bu imkânı bize temin etmelerini rica etmiştik.

Mekteplerimizin, cuma tatilinden istifade ederek, bir bahar günü İsrail Can'ın tedarik ettiği atlarla, dört saatlik bir yolculuktan sonra, Kazaklar'ın bulunduğu bir vâdiye geldik. Polat Bay isminde bir zâtın çadırına misafir olduk.

Bu çadır kıldan örülmüş, 8 bölmeli büyük bir ev gibi idi. Aldığımız izahata göre, Polat Bay, o havalide yaşayan Kırgızlar'ın aşiret beyi imiş. Yolda giderken, İsrail Can'dan Kırgızlar'ın hayatına dair oldukça geniş izahat almıştık.

Hâl, hatır soruşturulduktan sonra, çadırda yerlere serili minderlere oturduk. Ev sahibi de karşımızda diz çöküp oturdu. Ev sahibinin bu şekilde misafirlerinin karşısında oturması ve hizmete hazır bulunması töre icabındanmış. Kırgız kadınlarında, Özbekler'deki gibi kaç göç olmadığından, kadınlar serbestçe girip çıkıyorlardı.

ZİYAFET SOFRASI

Kırgız âdetine göre, en büyük misafire yapmak istedikleri ikramı yapmak ve şerefimize bir tay kesmek istediklerini anlayınca; at eti yemediğimizi, koyunu tercih edeceğimizi, İsrail Can söylemiş. Çadırın dışındaki fazla faaliyetten ve koyun melemelerinden, birden fazla koyun kesildiğini anladık.

Ağzı geniş, kulpsuz, «piyâle» dedikleri

Türkistan Maarif Vekili Bursalı Mehmed Emin Bey, sağda Karl Mahmud Bey.

Taşkent'ten bir görünüş.

TÜRKİSTAN TÜRKLERİ

Türkistan'da, çeşitli lehçelerle Türkçe konuşulur. Taşkent'te Özbekler'in konuştuğu Türkçe, bizim Türkçe'mize pek yakındır. Kelimelerin kökleri hemen hemen aynıdır. Türkiyeli bir Türk, Özbek Türkleri ile rahatça anlaşabilir. Onların söylediklerini anlıyabilir. Hele bir, iki ay kalırsa, Özbek lehçesiyle mükemmel konuşabilir. Biz de, Taşkent'e geldiğimiz günden itibaren, hiç sıkıntı çekmeden meramımızı ifade edebilmiştik. Mekteplerde verdiğimiz dersleri öğrencilerin anlayıp anlamadıklarını kontrol ettiğimiz zaman, mükemmel surette anlamış olduklarını memnuniyetle gördük.

Taşkent ve Endican halkına, «Sart» derler. Aydın Özbekler'in ifadelerine göre, sart kelimesi, Kırgız lehçesinde şehirli mânasına gelirmiş. Eski zamanlarda, Sırderya nehri boylarında Sarmat kabilesi yaşarmış. Çinliler'in Türkistan'ı istilâsı sırasında, Sarmatlar memleketi terkedip kaçmışlar. Boş kalan yerlere, sonraları Özbekler yerleşmişler. Sart kelimesi, bu Sarmat'tan gelmiştir denilmektedir. Sartlar, kendilerinin asıl Türk ırkından olduklarını ve başka bir ırkla karışık bulunmadıklarını söylerler.

XIV. asırda, Altınordu hanı bulunan Özbek Han, İslâmiyet'i kabûl ettikten sonra, kendisine bağlı kabileleri de İslâm dinini kabûle zorlamıştır. Bu yeni dini kabûl edenleri, eski Şaman dininde kalanlardan ayırdetmek için, hanlarının ismiyle çağırmışlar ve daha sonraları bu isim, kabile ismi olarak kalmıştır. Bu tarihten bir asır kadar sonra, Özbekler, diğer Türk kabilelerini emirleri altına alarak, güneye doğru yürümüşler ve Emîr Timur'un ahfâdından olan Bâbur Mirza'yı mağlûp ederek, Hokant şehrini kurmuşlardır. Kurulan bu hanlıklar, XV. asırdan XIX. asra kadar Türkistan'da hükümran olmuşlarsa da, aralarına giren geçimsizlik yüzünden, birlik ve beraberlik ortadan kalkmış ve nihayet, Ruslar'ın istilâsına uğramışlardır. Hâlihazırda, Özbekler, Türkistan'ın Sırderya vilâyeti hariç, diğer kısımlarında ekseriyeti teşkil ederler. Sırderya vilâyetinde çoğunluk Kazaklar'dadır. Büyük Türk yurdunun bir kısmı Ruslar'ın, bir kısmı Çinliler'in ve bir kısmı da Afganlılar'ın istilâsına uğramışlardır.

Türkistan Türkleri, kabile itibariyle Çağatay, yâni Özbek, Tacik, Kırgız, Türkmen, Karakalpak, Tarancı, Döngen, Kıpçak ve Uygur Türkleri'dir. Bunlardan Kırgızlar, Akkırgız, Karakırgız namlarıyla ikiye ayrılır. Akkırgızlar'a, Kırgız-Kazak da denilir. Bunlar, bozkırlarda ya-

fincanlarda çaylar geldi, içtik.

Bu kazak bayının, dört sürü atı varmış. Her sürüde iki yüz elli at bulunurmuş. Tam kımız mevsimi olduğundan, yemekten evvel birer tas kımız getirdiler. Taslar, bakırdan mâmûl, bir kilo kadar süt alabilecek büyüklükte idi. Kırgız töresine göre, ikram olunan şeyi sonuna kadar yemek veya içmek icab edermiş. İster istemez kiloluk kımızları içtik. Biraz sonra, birer tas kımız daha geldi. Hep biribirimizin yüzüne baktık. İsrail Can:

— Korkmayın, kımız şişkinlik yapmaz, günde 25 tas içenler çoktur, gayet müdrirdir, dedi.

Yudum yudum bunları da içtik. Şuradan, buradan konuştuk. Akşam olmuştu. Sofra kuruldu. Biz altı kişi idik. Ev sahibi ile iki Kazak misafiri ve 3 oğlu, yemeğe oturduk. Âdetleri veçhile, evin kadınları, hizmet etmek üzere etrafımızda ayakta duruyorlardı.

Büyük bir leğende, pirinç pilâvı üzerine oturtulmuş, kızarmış iki koyun geldi. Ev sahibi kollarını sıvadı, etleri eliyle parçaladı, pilâvın etrafına döşedi. Kaşık kullanmak âdeti olmadığından, onlar gibi biz de pilâvı elle yemek mecburiyetindeydik. Büyük taslarla kımızlar da geldi.

Yemekten sonra el yıkamak âdet olmadığından, dolaştırdıkları bir havluya ellerimizi sildik. Artık kendi âdetlerimizi değil, buradaki rejime tâbi olmak mecburiyetindeydik. Sofradan sonra, «Âmin, Allahü ekber» deyip, ellerimizi yüzümüze sürdük. Bir saat kadar daha oturduktan sonra, yatma zamanı geldi.

Çok geçmeden yorganlar, yastıklar getirildi.

Türkistan'da umumiyetle döşek kullanmazlar. Yorganı ikiye katlayıp döşek yerine kullanırlar. Ev sahibinin servetine ve misafirin kıymetine göre, iki veya üç yorganı üstüste sermek süretiyle döşek ihtiyacını giderirler. Bu yorganların yüzü ekseriya ipeklidir. Türkistan'da, ipek mebzuldür ve yerli dokumadır.

Yataklarımız yapıldı. İsrail Canbay'ın bize anlattıklarına göre Kazaklar, ateşe veya lâmbaya sırtını çevirmek, güneşe karşı ayakta durup, su dökmek ve buna benzer Şamanîlikten kalma bazı hurâfelere fazla yer verir ve büyük günah sayarlarmış. Halbuki bu adamların Müslümanlık'ta asla taassupları yoktu. Taşkent'teki Özbekler'in fazla taassuplarına karşı, Kazaklar'ın çok geniş görüşlü olduklarını müşahade ettik.

Ertesi sabah erkenden kalkıp, büyük çorba taslarında gelen tuzlu çayları ve kaymak, tuzsuz taze peynirle kahvaltımızı yaptıktan sonra, ev sahibinden izin istedik. Atlarımıza binerek Taşkent'in yolunu tuttuk.

Ertesi sabah mekteplerimizde sevgili talebelerimizle karşı karşıya bulunduk.

Mekteplerdeki faaliyetlerimize devam ederken, spor gösterileri ve temsiller de tertipliyorduk. Bilhassa spor gösterileri çok beğeniliyor, uzun bir devre, hürriyet ve istiklâlden mahrum kalmış bulunan Türkler'in memnuniyetlerini mucip oluyordu.

KIYAFETLER

Türkistan'da erkekler, topuklara kadar inen ipek veya yünlü kumaştan yapılmış bir çapan (pardesü) ile, dizlere kadar çıkan çizme biçiminde mes ve galoş giyerler. Başlarına «selle» koyarlar. İşi, gücü ne olursa olsun, her erkeğin başına selle giymesi Müslümanlık icabıdır. Selle, ipekle işlenmiş bir tekke üzerine sarılı 8-10 metre beyaz tülbetten meydana gelen bir nevî kavuktur. Türkistan takkesine «töppi» derler. Bu, töppiler, Türk kızlarının el emeğiyle meydana gelen çok ince bir zevk ve sanat eseridir. Kökleşmiş olan an'aneye göre, her Türk bu kıyafette gezmek mecbûriyetindedir. Fakat bu mutaassıp insanlar sadece bizim arzularımıza uymak için, çocuklarının mektebe giderken ceket, pantolon giymelerine müsaade ettiler.

Bir gün, Şehabeddin Han, bana:

— Bizim yemeklerimizi beğenmiyorsunuz. Taşkent'teki bütün Türk arkadaşlarınızı dâvet edin, kendi yemeklerinizi pişirip, yiyin, dedi. Vekilharç Hacı Aka'ya da, ne istersek almasını emretti. Hakikaten, her gün pirinç pilâvı yemekten bıkmış, usanmıştık. Öğle ve akşam yemeklerinde muhakkak etli pirinç pilâvı geliyordu.

Teklifi memnuniyetle kabûl ederek bir cuma günü arkadaşlarla Şahabeddin Han'ın mihmanhânesinde toplandık. Yoğurtlu ıspanak, zeytinyağlı yaprak sarması, etli karnabahar ve muhallebi yaptık. Kemâliştiha ile yedik. Yaptığımız yemeklerden birer tabak da harem dairesine gönderdik. Zira, hanımlar merak ederlermiş:

— Acaba, bu Anadolu Türkler'i ne yemek yiyorlar? diyorlarmış.

Birkaç gün sonra, Şahabeddin Han'la «şahmat», satranç oynuyorduk. Konuşma, yemeklere intikal etti:

— Yahu, dedi. Bizim âlâ pilâvlarımızı beğenmiyorsunuz, halbuki sizin yediklerniz hep ot, kökten ibaretmiş. Harem

dairesindeki hanımlar, yemeklerinize güldüler.

Bunun üzerine arkadaşlarla sözleştik. Bir cuma günü toplandık. Kuzu dolması, su böreği, irmik helvası yaptık. Bu sefer yemeklerimizi beğenir gibi oldular ama, yine de kendi aşlarını üstün buldular.

İTTİHAD VE TERAKKİ CEMİYETİ

Biz bir taraftan derslerimize devam ederken, diğer taraftan boş durmuyor, her akşam baylardan birinin evinde toplanıyor, ilmî, ahlâkî, içtimaî sohbetler yapıyorduk. Bu meyanda, «Türkistan, İttihad ve Terakki Cemiyeti»ni kurduk. Cemiyetin başına, Münevver Kari, Meyan Büzürük Han, İsrail Can, Beşirullah Hoca, Tâlip Can, Şeyhâvendi Tahur dehesi komiseri Musa Han ve Ataullah Baylar'dan mürekkep yedi kişilik bir faal heyet getirdik. Bizler, cemiyetin tabiî âzâsı sıfatiyle toplantılara katılıyorduk. Cemiyetin gayesi, Türkistan'ın, Türkiye'ye ilhakı idi. Cemiyet, az zamanda çok gelişti. Âzâsı, yalnız Taşkent'te üç bini aştı. Kazalara ve civar vilâyetlere kadar giderek, gizli cemiyet hâlinde İttihad ve Terakki şubeleri açtık.

Bir sene kadar sonra, İttihad ve Terakkî Cemiyeti, bütün Türkistan'a şâmil kararlar almaya ve Türkistan'ın mukadderâtına hâkim olmaya başlamıştı. Cemiyetin nüfuz ve tesiriyle, arkadaşımız Bursalı Mehmed Emin Bey, Türkistan Maarif Vekilliği'ne tâyin edildi. Bu sâyede nüfuzumuz bir kat daha artmış ve maarif sahasında, her istediğimize müsbet cevap alacak vaziyet hâsıl olmuştu. Taşkent'te, iki izci oymağı teşkil ettik. Oymaklara kayıtlı izcilerden birer bando teşkil ederek, musikî âletlerinin Maarif Vekâleti'nce teminini sağladık. Sibirya'dan kaçıp Taşkent'e gelen ve musikî öğretmenliği yapan «Porjolt» ve «Borş Lasit» isimli iki Macar esirinden de istifade ederek, bunları teşkil ettiğimiz bandonun öğretmenliğine tayin ettik. Zekî Türk çocukları, altı ay içinde mükemmel yetiştiler. Yeknasak elbise giyinmiş, birkaç yüz Türk gencinin, başlarında bando olduğu hâlde caddelerden mağrur adımlarla geçtiğini gören Türkistanlılar'ın neşe ve sevincine hudut yoktu. Bu aralık, Sibirya'daki esirler kampından 7 arkadaşımız daha gelmişti. Bunları da içimize aldık. Vazifelendirerek elbirliğiyle çalışmalarımıza devam ettik.

Taşkent'te teşkilâtımız kâfi derecede kuvvetlendikten sonra, Semerkand'a gidip, orada da cemiyetin şubelerini açmaya karar verdik. Arkadaşlar, bu işi bana münasip gördüler.

İlk önce Endican'a gittim. Münevver Kari'den, oranın ileri gelen «bay»larına tavsiye mektupları almıştım. Endican'da bir hafta kaldım. Cemiyetin şubesini kurdum. Bu vesileyle bir hâtıramı söylemeden geçemiyeceğim:

YEMİN TÖRENİ

Biz, Taşkent'te cemiyeti kurarken, o zamanlar Türkiye'de faaliyette bulunan İttihad ve Terakki Cemiyeti'ni, aynen taklid etmiştik. Bilindiği gibi, İttihad ve Terakkî Cemiyeti, II. Abdülhamid zamanında gizliliğe verilen ehemmiyet sayesinde ayakta kalabilmişti. Cemiyetin hiçbir âzâsı, diğerini tanımazdı. Ancak her âzâ kendi rehberini tanır ve cemiyet adına ondan direktif alırdı. Aynı metodu, biz de Türkistan'da tatbik ediyorduk. Cemiyete âzâ olacak her ferdi, kendi rehberi vasıtasıyle gözü kapalı olarak cemiyet merkezine getiriyorduk. Hazırlanan boş bir odaya sokuyor, orada, yalnız ağzı ve göz delikleri açık bulunan ve topuklara kadar beyaz bir gömlek giymiş üç kişinin huzurunda, masanın üzerinde bulundurulan «Kur'ân-ı Kerîm» ile bir bombaya el bastırarak yemin ettiriyorduk.

Endican'da, Sâdık Gevherî isminde, memleketin tanınmış zenginlerinden bir zât, teklif için huzurumuzda bulunuyordu. Bizler, usûlümüz veçhile yüzlerimiz kapalı ve iki mum ışığı ile aydınlanan loş bir odada, beyaz gömlekleri giymiş, ayakta duruyorduk. Önümüzdeki masa üzerinde, sağda «Kur'ân-ı Kerîm», solda da, bomba yerine, bomba bulamadığımızdan, mürekkep hokkasını koymuş ve üzerini bir örtü ile örtmüştük.

Sâdık Bay, ağzımızdan çıkan yemin sözlerini birer birer tekrar ediyordu. Sıra: «Cemiyete karşı sadakattan ayrılırsam, bu Kur'ân beni çarpsın ve bu bomba başımdan patlasın» kelimelerine gelmişti. Bu zât, bombayı işitince, heyecanından, birdenbire elinin altındaki mendili kaldırdı. Altındaki mürekkep hokkasını görünce, onun ve bizim hâlimizi siz tasavvur edin, artık. Sonra bu arkadaş, hakikî bir bomba bulup, rehberi vasıtasıyle bize gönderdi.

Endican'da işimi bitirdikten sonra, Semerkand'a gittim. Orada, genç münevverlerin başı «Ekâbir Şah Mansur» ve «Niyazi Bay»ları buldum. Bu arkadaşların yardımıyla teşkilâtı çabuk kurduk. 10 gün içinde 350 âzâ kaydettik.

(Devamı gelecek sayıda)

İslâm dünyasında asırlar süren bir kavgaya yol açan

Kerbelâ Olayı

Yazan : Semih Nâdir

ÖTEKİ dinlerde olduğu gibi İslâm dininde de — özellikle ilk yüzyıllarda — büyüklü küçüklü ve pek çok sayıda ihânet, menfaat, fazilet olayları meydana gelmiştir. Bu olaylardan bazıları, sebep ve netice bakımından son derece önemlidir. O kadar önemlidir ki, keskin çizgilerle, İslâm tarihinin istikametini değiştirenlere bile rastlanmıştır. Kerbelâ olayı da bunlardan biridir. Ancak — doğrusunu söylemek gerekirse — İslâm tarihinde Kerbelâ'dan çok daha önemli olaylar bulunduğu halde, bunlardan hiçbiri İslâm dünyasını bunun kadar uzun süre ve bunun kadar yaygın ölçüde meşgul etmemiştir. Aslında muayyen sınırlar içinde kalması gereken bir menfaat çekişmesinden başka birşey olmayan Kerbelâ olayı — çok çeşitli yan tesirler neticesinde — zaman ve mekân içinde hâtırasını bir çığ gibi büyüttükçe büyütmüş ve bu tarihin en büyük trajedisi olarak nesillerin ve milyonların yüreğine yerleştirmiştir.

Üzerinden 1300 seneye yakın bir zaman geçtiği halde, Kerbelâ olayı bugün bile pek çok Müslüman topluluklarında harareti ve heyecanını olduğu gibi muhafaza etmektedir. Olay adına düzenlenmiş törenler, teşekkül etmiş gelenekler ise ilk zamanlardaki havasından hemen hemen hiçbir şey kaybetmeden sürüp gitmektedir. Özellikle Şiî mezhebi mensuplarını çok dalgalandıran Kerbelâ olayı, bunlar kadar değilse bile, Sünnî mezhebi, mensuplarını da daima düşündürmüş, üzmüş, ağlatmış, onlar arasında da Kerbelâ'nın hâtırasına bağlı birtakım gelenekleri sürdürüp gitmiştir.

Öte yandan, başta İran olmak üzere, İslâm edebiyatının belirli bir bölümü Kerbelâ'yı anlatan, Kerbelâ'ya ağlayan eserlerle doludur. Bunlar içinde en önemli yeri Hazret-i Hüseyin için düzenlenmiş mersiyeler teşkil eder. «Vak'a-i Kerbelâ», «Vak'a-i Dilsûz-ı Kerbelâ» ve benzeri başlıklar taşıyan bu çeşit mersiyeler içinde Türk edebiyatını süsleyenler de, sayısız denecek kadar çoktur. Fuzûlî'den başlayarak günümüze kadar süregelen Kerbelâ mersiyeleri içinde sanat değeri ve lirizmi pek üstün olanları da vardır. Sadece Kerbelâ konusunda yazdığı mersiyelerle şöhret kazanmış şâirlere bile rastlanmaktadır. XIX. yüzyılın asker şâirlerinden Koniçalı Müşir Kâzım Paşa:

Düştû Hüseyn atından sahrây-ı
Kerbelâ'ya;

Cibrîl! Var, haber ver Sultân-ı
Enbiyâ'ya...

beytini ihtiva eden meşhur mersiyesiyle, zamanının gözde sanatkârları arasına geçmiştir.

Kerbelâ olayı, gerçi Milâd'ın 680. yılında meydana gelmiştir ama, bunun tarihî sebepleri ve kökleri daha önceki yıllara, Hazret-i Muhammed'in sağlığına kadar uzanır. Bilindiği gibi, Hazret-i Muhammed zamanında «İfk Vak'ası» diye anılan dedikodulu bir olay geçmiştir. Bir seferden Medine'ye dönen Hazret-i Muhammed, şehre vardığı zaman bir mahfe içinde yanında seyahat eden genç ve güzel eşi Ayşe'nin kervanda olmaması üzerine telâşa düşmüş, onu aratmaya başlamıştır. Ayşe, oldukça uzun bir zaman sonra, yanında genç bir adamla birlikte, Medine'ye gelmiştir. Onun ifadesine göre kendisi, bir ihtiyacı için, kapalı mahfeden çıkıp kervandan biraz uzaklaşmış; döndüğünde kervanı yerinde bulmamıştır. Mahfeyi taşıyanlar da, içinde Ayşe'nin bulunmadığının farkına varmamışlar, böylece boş olarak Medine'ye getirmişlerdir. Ayşe, ıssız çölde telâş içindeyken, arkadan gelen bu genç onu almış ve beraberinde şehre getirmiştir.

Peygamber, eşine güvenmektedir ama, başta Hazret-i Ali olmak üzere, bazı kimseler Ayşe'nin yalan söylediğini ve bilerek, kasten çölde kaldığını, böylelikle bu gençle buluştuğunu ileri sürmektedirler. Hazret-i Muhammed de bu sözlerden kuşkulanmış ve bir süre Ayşe ile konuşmamıştır.

Aradan zaman geçmiş, herşey düzelmiş, bütün olup bitenler unutulmuştur ama Ayşe, bu iftiradan dolayı Ali'yi affetmemiştir. Çok uzun yıllar sonra halîfelik nöbeti Hz. Ali'ye geldiği zaman, bunun karşısına en çok dikilenlerden biri de o olmuştur. Bu yüzden Muaviye'yi desteklemiş, Cemel savaşını yaptırmıştır. Ayşe, Ali'ye olduğu gibi, onun oğulları Hasan ve Hüseyin'e de düşmandır.

Neticede Ayşe muradına ermiş, Ali ile Muaviye arasında amansız bir mücadele başlamıştır. Bu mücadele sonunda Ali şehit edilecek, artık tahta inkılâp eden halîfelik Muaviye'ye kalacaktır. Ali'nin büyük oğlu Hasan, sonraları Ayşe'ye ve Muaviye'ye sığınarak mücadele meydanından çekilecektir ama, küçük oğlu Hüseyin bu yola girmeyecektir. Zamanla Muaviye de ölecek, halîfelik onun oğlu Yezid'e geçecek ve bu sefer mücadele, iki düşman babanın, iki düşman oğlu arasında yeniden alevlenecektir.

Kerbelâ olayı, Hüseyin'le Yezid arasındaki çekişmenin feci ve acıklı sonucudur.

Muaviye ölüp de yerine oğlu Yezid halife olunca, bir zaman için sinmiş bulunan Hazret-i Ali taraftarları, hiç olmazsa onun oğlu Hüseyin'i halife yapmak istediler. Hüseyin bu sırada Medine'de bulunuyordu. Yezid, Medine valisine, Hüseyin'i kendisine biat ettirmesi yolunda emir gönderdi. Hüseyin bu teklifi kabûl etmedi; vali tarafından yakalanacağını anlayınca, bir gece gizlice Mekke'ye kaçtı. Kûfe halkı, Ali'ye ve onun oğlu Hüseyin'e bağlı idi. Hüseyin'in, Yezid'in halifeliğini kabûl etmeyişi onları cesaretlendirdi. Israrla, Kûfe'ye gelmesi için mektuplar, elçiler yollamaya başladılar. Hüseyin, önce kendi adına bir elçi göndererek Kûfeliler'den 15-20 bin kadar kişinin biatını kazandı. Durumun kötüye gitmekte olduğunu anlayan Yezid, aslında sevmediği bir kimse olmasına rağmen, Basra Valisi Ubeydullah'ı, Kûfe valiliğine tayin etti. Ubeydullah'ın görevi, Kûfe'de Hüseyin'in mümessili bulunan Müslim'i yakalayıp idam etmekti. Müslim ve Ubeydullah arasındaki mücadele çok heyecanlı oldu. Zaman zaman Müslim vaziyete hâkim olacak gibi göründü, fakat neticede valinin tuzağına düştü, öldürüldü.

Mekke'de neticeyi bekleyen Hüseyin, Müslim'den ümit verici haberler almıştı. Öte yandan Yezid de bazı kimseleri, onu öldürtmek için Mekke'ye yollamıştı. Bu vaziyet onu Kûfe'ye yollanmaya mecbur etti. Abbas, Kûfeliler'e güvenmenin doğru olmayacağını söyleyerek, Hüseyin'i oraya gitmekten alıkoymak istedi. Hiç olmazsa Müslim'in, idareyi tamamen eline aldığına dair bir haber beklemesini tavsiye etti. Eğer mutlaka Mekke'den ayrılmak istiyorsa, daha emin bir yer olan, Yemen'e gidebileceğini hatırlattı. Öte yandan, dost veya düşman, Hüseyin'i mutlaka harekete geçmesi için kışkırtanlar da vardı.

Hüseyin'in mutlaka Kûfe'ye gitmekte direnişini önleyemiyen Abbas: «Hiç olmazsa yalnız git, çoluğunu çocuğunu burada bırak» dediyse de bunda da muvaffak olamadı. Hüseyin karısını, çocuklarını, ne kadar akrabası, yakını varsa hepsini beraberinde götürmekte kararlıydı. Rüyasında büyükbabasını, yani Hazret-i Mu-

Şiîler, Hz. Hüseyin'in şehâdetini her yıl büyük törenlerle anar, bu arada dervişler kendi kendilerini yaralayarak, duydukları ıstırabı belirtirler.

hammed'i gördüğünü ve başladığı işi bitirmeye azimli olduğunu söyleyen Hüseyin, kendisini seven Mekkeliler'in göz yaşları arasında yola çıktı. Medine yakınlarından geçerken, Yezid'in valisi onun önünü kesmek istedi; fakat geç kalmıştı. Hüseyin'e yetişemedi, o da böylece yoluna devam etti. Mekke ve Medine'deki taraftarları, Hüseyin'in bu mücadeleyi kaybedeceğinden, böylelikle Ebû Tâlib sülâlesinin bütünüyle ortadan kalkacağından korkuyorlardı.

Kûfe'ye doğru yol aldıkları sırada kötü haberler, peygamberin torununu üzmeye başladı. En güvendiği desteği Müslim dâvayı kaybetmiş, öldürülmüştü. Ubedullah Kûfe'de duruma tamamen hâkimdi. Şehrin ilerigelenleri, çeşitli menfaatler yüzünden, onun tarafına geçmişler ve geniş yığınları da arkalarından sürüklemişlerdi. Dolayısıyle artık Kûfe'ye ve Kûfeliler'e güvenmek mümkün olamazdı.

Bu arada, Arap edebiyatının en büyük şâirlerinden Farazdak da, birgün yolda Hüseyin'in karşısına çıktı. Tereddütler içinde sarsılmakta bulunan Hüseyin, onun Kûfe'den geldiğini öğrenince, hem şehirdeki durumu, hem de kendi fikrini şâirden sordu. Farazdak:

— Kûfe halkının kalbi gerçi hâlâ seninledir; fakat ne çare ki, kılıçları artık Ümeyye oğullarının emrindedir, diyerek Yezid'in ve onun emrinde olanların kuvvetini îmâ etti. Sonra bu sözlerine şunları da ekledi:

— Kazâ ne ise gökten inecektir.

Hz. Hüseyin adamakıllı bulanmıştı. Geri dönmeye karar verdi. Kendisine kalsa dönecekti de. Lâkin Farazdak'ın dediği gibi «gökten inmekte olan kazâ» bir kere toprağa ve onun başına doğru yönelmişti.

Hüseyin'in dönmesine en çok karşı ko-

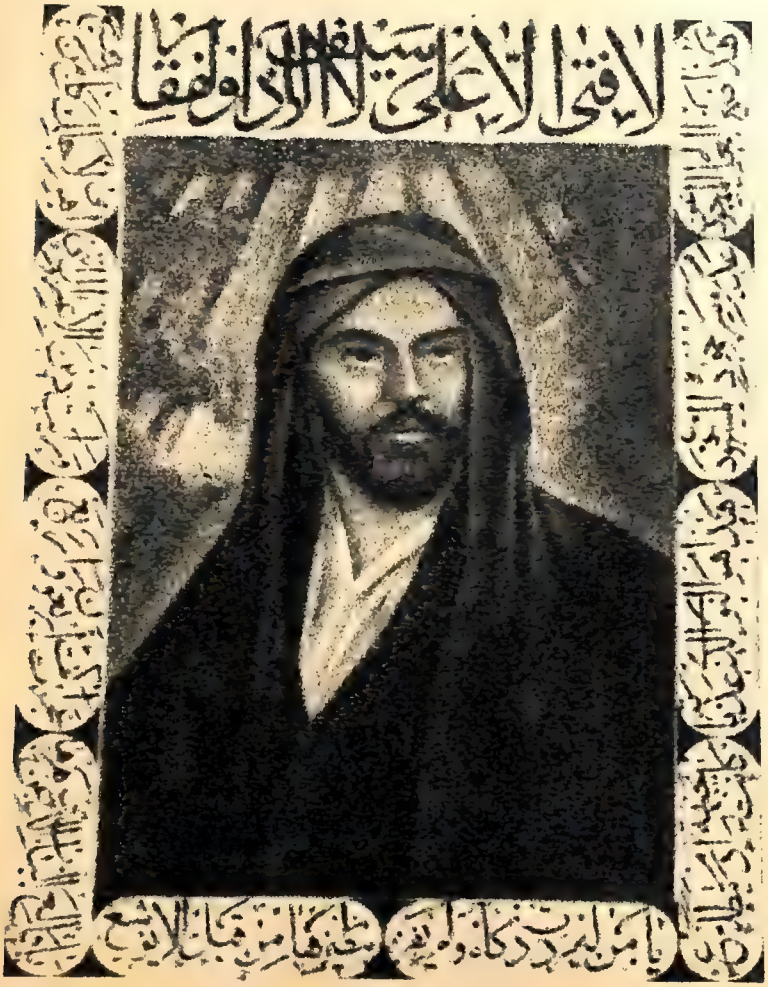

Hz. Ali'nin muhayyileden yapılmış, eski bir resmi.

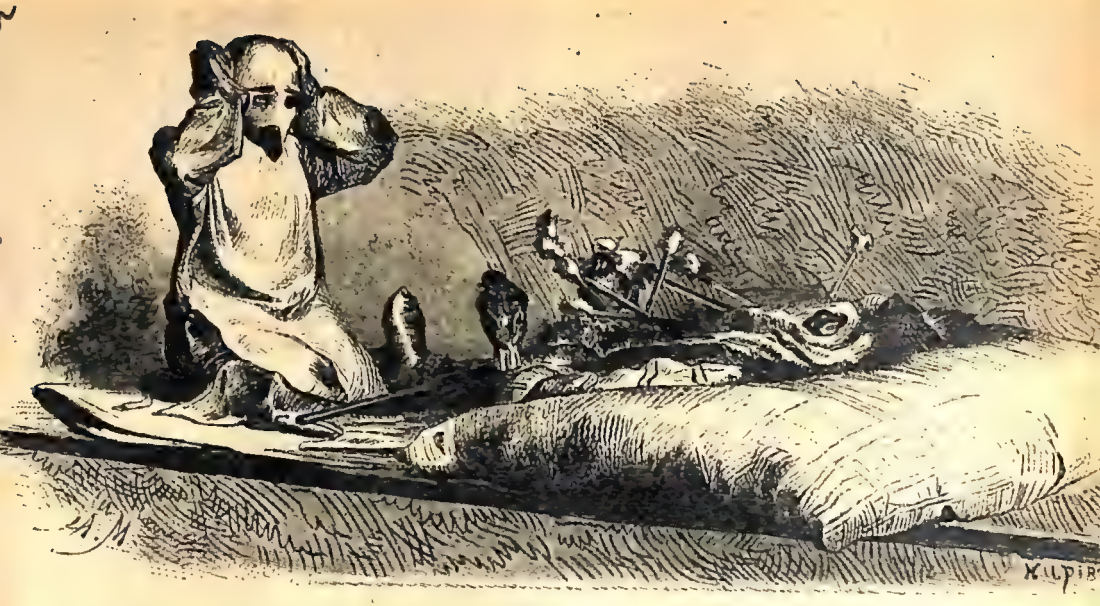

Muharrem âyini vesilesiyle yapılan ve Hz. Hüseyn'i başı kesik olarak tasvir eden bir manken.

yanlar, Müslim'in kardeşleriydi. İntikam ateşi içinde yanan bu adamlar, peygamberin torununa:

— Biz dönmeyeceğiz; sizin de yapacağınız şey dönmemektir; dediler.

Bunun üzerine Hz. Hüseyin, mücadele için kendisine katılmış olan ve oldukça kalabalık bulunan maiyetine döndü:

— Bu iş artık pek ümitli görünmüyor, fakat biz gideceğiz. Arzu etmeyenler benimle gelmesinler; kaderime ortak olmasınlar, diye konuştu. Pek çok kimse, bu sözü bekliyormuş olmalı ki, derhal yanından ayrılıp Mekke ve Medine'ye doğru yollandılar. Şimdi çevresindeki adamların sayısı büsbütün azalmıştı. Ailesi, akrabası olduğu gibi yanındaydı.

Birkaç gün sonra karşılarına 10000 kişi kadar oldukları tahmin edilen bir kuvvet çıktı. Bu kuvvet, Hur bin Yezid adlı bir adamın kumandasındaydı; görevi de Hüseyin'i kontrol altında tutmaktı. Kûfe'ye gitmesine müsaade etmiyor, geri dönme teşebbüslerini de engelliyor, uzaktan uzağa onu ve yanındakileri takip ediyordu. Hüseyin, çaresiz, kuzeye doğru yöneldi.

Bu sırada Hur bin Yezid, Kûfe'ye Ubeydullah'a haber salmış, durumu bildirmişti. Vali Ubeydullah, Ömer bin Sa'd adlı kumandanını Hüseyin'in üstüne gitmekle görevlendirdi. 4000 kişilik bir kuvvetin kumandanı olan Ömer bin Sa'd, başka bir vazife için hazırlanmıştı; üstelik Hüseyin'e karşı saygısı da vardı. Kendisine verilen bu kötü görevi kabûl etmemek için direndi. Lâkin valinin tehditleri sonunda mecburen ona boyun eğdi; ordusu ile Hüseyin'in üstüne yürümek üzere yola çıktı.

Hz. Hüseyin, kuzeye çıka çıka Kerbelâ yakınlarına gelmiş, ancak burada kendisine iyi bir savunma yeri bulamamıştı. Hur bin Yezid, onu hem bu imkânlardan mahrum bırakmış, hem de Fırat nehri ile olan bağlantısını kesmişti.

Ömer bin Sa'd nihayet, kuvvetleriyle birlikte çıkıp Hüseyin'in karşısına geldi. Bu büyük kuvvetle kendi küçücük kuvvetini görüp ölçen Hüseyin, yanında kalan son askerlere de, geri dönmelerini ısrarla teklif etti. Ama onlar bunu şiddetle reddettiler.

Hz. Hüseyin, pek yakınlarında mevzi almış bulunan Ömer bin Sa'd'a ve yanındakilere seslendi:

— Ben buralara kadar sizlerin, Kûfeliler'in çağrısı üzerine geldim. Mademki beni istemiyorsunuz, o halde yolumu açın da geri döneyim.

Ömer bin Sa'd, bir türlü gönlü yatmayan bu kötü görevden kurtulacağı için memnundu. Durumu Ubeydullah'a bildirdi. Gelen cevap başlangıçta oldukça ümit vericiydi. Ubeydullah, kumandanına «Hüseyin, Yezid'e biad etsin» teklifini gön-

dermişti. Sa'd, büyük bir memnunlukla bunu Hüseyin'e bildirdi. Bu konu üzerinde ikisi, karşı karşıya gelerek, birkaç defa uzun uzun konuştular. Hüseyin, resmen biat etmeyi değil de, Şam'a gidip Yezid'e teslim olmayı, bundan sonra da onun uygun göreceği herhangi bir Müslüman ülkesinde, bir daha hiçbir dâva gütmeden çoluk çocuğuyla yaşamayı kabûl ediyordu. Ömer bin Sa'd, Hüseyin'e karşı yüklenmiş olduğu bu kötü görevden kurtulmuş olmanın sevinci içinde, Hüseyin'in şartlarını Ubeydullah'a iletti.

Hz. Hüseyin'le Ömer bin Sa'd'ın bu buluşmalarında, onun, Ömer'i kendi tarafına çekmek için gayret harcadığı; Ömer'in de kalben buna meyilli olmakla beraber — çeşitli sebepler yüzünden buna cesaret edemediğinden — razı olmadığı yolunda bazı söylentiler vardır. Peygamberin torunu, bu torunluk sıfatına güvenerek, Kûfeli askerlerin bir anda kendine katılacağını da ummuş, son ümit olarak bunu beklemiş; lâkin bu konuda da tam bir hayal kırıklığına uğramıştır.

Kûfe valisi Ubeydullah, başlangıçta, Hüseyin'in teslim olma şartlarını kabûl etmiştir. Ancak Şâmir adlı bir münafık işe karışarak Ubeydullah'ın zihnini çelmiş; bunun üzerine Kûfe valisi, Ömer bin Sa'd'a «Hüseyin'i kayıtsız, şartsız teslim al» haberini yollayınca o da, buna ister istemez uymak zorunda kalmıştır.

Ubeydullah'ın emrini Ömer bin Sa'd'a getiren bizzat Şâmir'di. Şâmir'in bir görevi de Ömer'i kontrol altında bulundurmak ve eğer işte gevşekliğini görürse, emir ve kumandayı ondan almaktı. Ubeydullah'tan gelen emir Hüseyin'e bildirildi. Hüseyin'in son ümitleri de kırılmıştı. Teslim olma teklifini kabûl etmedi. Hicrî tarihle, günlerden 9 Muharrem 61'di. Bir gün düşünmek için Ömer'den mühlet istedi. Kendisine istenen mühlet verildi.

Hüseyin o gece yanındakilere son bir defa, artık ayrılmalarını ve kendi yüzünden hayatlarını tehlikeye atmamalarını rica etti. Onlar aynı mertlik ve vefakârlıkla bu teklifi, kesin olarak reddettiler. Ailesi fertlerinden bir kısmı ağlıyor, dövünüyorlardı. Hüseyin, tam bir soğukkanlılık ve tevekkül içinde, onları teselliye çalıştı. Ertesi gün öleceğini sezinlemişti. Yanındakilerle birlikte hemen bütün geceyi Allah'a dua ederek geçirdi.

Ertesi gün 10 muharremdi (10 ekim 680 m.). Ölüm muhakkaktı; çünkü iki düşman arasındaki kuvvet dengesi, gülünç denilecek kadar ölçüsüzdü. Karşıda binlerce asker ve kendi safında yetmişi bile bulmayan ölüm gönüllüleri.

Günün erken saatlerinde iki düşman kuvvet savaş düzenine girdi. Hüseyin, bulunduğu yerin üç tarafına çukurlar kazdırmış, buralarda ateşler yaktırmıştı. Böylelikle düşmanı, kendisine sadece bir cepheden hücum edebilmeye mecbur edecekti. Sancağını, kendisini bu seferden caydırmak için çok uğraşmış olan, ama muvaffak olamayınca sonuna kadar yanından ayrılmayan Abbas'a verdi. Kokular süründükten sonra atına bindi. Arkasını çadırlarına vererek düşmanlara doğru yöneldi. Bir elinde de Kur'ân-ı Kerîm vardı.

Şâmir, Hüseyin'in çadırlarının arkasında yanan ateşleri görünce ortalığı kızıştırmak için, onunla alay etti ve şöyle bağırdı:

Hz. Ali'nin, Afganistan'da Mezâr-ı Şerîf'teki makamı.

— Ey Hüseyin acelen ne? Daha kıyâmet kopmadan, yeryüzünde iken ateşe girmişsin!...

Hüseyin soğukkanlılığını korumaya çalıştı. Hâlâ, onların insafa geleceklerini umuyor olmalı ki, Şâmir'e ve yanındakilere karşı yüksek sesle bir konuşma yaptı:

— Niçin böyle insafsızlık ediyorsunuz? Dedi. Ben, hepimizin peygamberi olan Hazret-i Muhammed'in kızının oğlu, yani torunu değil miyim? Şehitlerin serdarı olan Hazret-i Hamza benim babamın amcası değil midir? Resûlümüzün, benim ve kardeşim için, «Cennet halkı çocuklarının seyyidleridir ve sünnet ehlinin gözbebekleridir,» dediğini bilmiyor musunuz? Gelin bu kötü işten vazgeçin...

Bu sırada Hüseyin'in saflarından, Bübeyr ileri fırlamış, bu nasihatları tamamlayacak bir konuşmaya başlamıştı. Şâmir, buna bir ok atarak karşılık verdi. Ortalık karışmaya başladı.

O anda beklenmeyen bir olay meydana geldi: Hüseyin'i Kûfe'ye girmekten de, geri dönmekten de meneden ve günlerce peşinden gelip onu kuzeye çıkmaya zorlayan Hur bin Yezid, bu nisbetsiz savaştan derin bir ezâ duydu ve koşup Hüseyin'in tarafına geçti. Bu hareket, hâlâ büyük tereddütler içinde bocalamakta bulunan Ömer'in üzerinde menfî bir tesir yarattı; hırsla hücum emrini verdi.

Savaş, başlangıçta, Arap geleneklerine uyularak teke tek şeklinde yürütülüyor-

du. Bu şekilde devam edilirse kısa zamanda durumun aleyhlerine döneceğini anlayan Kûfeliler, kısa bir zaman sonra bundan vazgeçip toplu hücuma geçtiler; çünkü teke tek çarpışmada büyük zayiat verdiklerini görmüşlerdi.

Vuruşma öğleye kadar sürdü. Hz. Hüseyin'in askerleri çok azalmıştı. Kalanlar onun etrafında toplandılar, vuruşa vuruşa onlar da tükendi. Bu sırada sadece bir kişi, Dahhâk adlı biri — Hüseyin'in iznini alarak — savaşı terketti, kaçıp kurtuldu. Pek az kaldıklarını anlayınca Hüseyin atından indi, kılıcını çekerek o da vuruşmaya katıldı. Ancak dört, beş kişi idiler. Kûfeliler, isteseler, Hüseyin'i bir hamlede öldürebilirlerdi. Belki istiyorlardı da. Ancak içlerinden hemen hiçbiri onu kendi kılıcı ile vurmuş olmak vebâlini yüklenemiyor gibiydi. Ömer, herşeye rağmen biraz açıktan alıyordu. Şâmir, böylelikle işin sonunun alınamıyacağını anlayınca yanındakilere şiddetli emirler verdi. Ancak bu kesin emirden sonradır ki Zur'a isimli bir subay Hüseyin'e ilk kılıç darbelerini indirdi. Yere düşen Hüseyin zorlukla kalkıyordu ki, Sinan adında başka biri harbisini peygamberin torunun vücuduna sapladı. Bununla da yetinmedi; kumların üstünde can çekişmekte olan Hüseyin'in üstüne atıldı ve kılıcını çekerek, herkesin engin sevgi ve saygı duyduğu başını gövdesinden ayırdı. Öteki askerler bir anda, yırtıcı kuşlar gibi, yerde yatan şehidin başına üşüştüler. Üstündeki eşyayı yağmalamaya koyuldular. Yağmacılar bundan sonra ailesinin bulunduğu çadırlara daldılar. Kavga döğüş ne bulduklarsa aldılar. Hüseyin'in oğlu Ali de bir çadırda, ağır hasta olarak, yatmaktaydı. Tam onu da öldüreceklerdi ki Ömer bin Sa'd bunu haber aldı ve mâni oldu. Hattâ yağmalanan eşyadan çoğunu tekrar kadınlara iade ettirdi.

Daha önceleri Hüseyin'in ve kuvvetlerinin mevzilendiği yerle, pek yakınlarında bulunan Fırat nehri arası, Hur'un ve Ömer'in askerleri tarafından kesilmişti. Bunun sebebi, Hüseyin'i ve arkadaşlarını susuz bırakmak ve onları böylelikle de perişan etmekti. Suyla olan bağlantılarının kesik olması dolayısıyla Hüseyin'in su sıkıntısı çektiği muhakkaktır. Ancak bu sıkıntının — sonraları efsâneleştiği şekilde — aşırı olduğuna dair tarihlerde kesin kayıtlar yoktur. Bu arada kayda değer önemli bir nokta da, Hüseyin tarafının — kendisi de dahil — 72 ölü, karşı tarafın da 88 ölü vermiş olmasıdır ki; birincilerin, bir, iki kişi hariç, hepsinin şehid oldukları düşünülürse, bunların ne kadar imânlı ve fedakârca çarpıştıkları ortaya çıkar. Bu çarpışma, belki de, tarihin — kuvvet dengesi bakımından — en nisbetsiz savaşıdır.

Tarihler, Hüseyin'in kesilmiş başı getirilip de önüne konduğu zaman, Kûfe Valisi Ubeydullah'ın hınçla elindeki değneği onun dudaklarına vurduğunu; bu çirkin davranış karşısında orada bulunan bazı kimselerin ona:

— Çek değneğini, çünkü şimdi senin vurduğun bu dudaklara, Hazret-i Muhammed'in dudakları pek çok defalar sevgiyle değmiştir, dediklerini kaydederler.

Hüseyin'in kesik başı, Ubeydullah tarafından, Yezid'e sunulmak üzere Şam'a gönderilmiştir.

Yezid'in, bu kesik başı nasıl karşıladığı konusundaki söylentiler ise değişiktir. «Yezid» kelimesini bir küfür, hakaret, lânet senbolü olarak asırlara mal edenlere göre, ikinci Emevî halifesi bu armağandan son derece memnun olmuş, onu getirenlere büyük mükâfatlar vermiştir. Bunlar, daha çok Kerbelâ olayının efsâneleşmesine, geleneklere, törenlere yol açmasına imkân sağlayan kaynaklardan ve zaman içinde doğup gelişmiş ve bir tarih gerçeği gibi görülmeye alışılmış söylentiler olsa gerektir.

Belgelere dayalı, daha güvenilir kaynaklar ise, huzuruna getirilen başı bir süre ibret ve elemle seyrettikten sonra Yezid'in:

— Hüseyin'i öldürmemiş olsaydınız daha memnun olurdum. Allah, işi bu dereceye getiren Ubeydullah'a lânet etsin!... Diyerek ağladığını ileri sürerler. Yezid'in, perişan bir durumda Şam'a getirilen Hüseyin'in ailesi fertlerini giydirip kuşandırdıktan, her türlü ihtiyaçlarını temin ettikten sonra Medine'ye gönderdiği ise kesin bir gerçektir.

Öte yandan Ubeydullah'ın ve Şâmir'in; Hüseyin'e, çocuklarına ve etrafındaki bir avuç insana revâ gördükleri kanlı zulmü sadece kendi insiyatifleri ile yapabilmiş olacakları da, üzerinde durulması gerekli noktalardan biridir. Ubeydullah'ı aslâ sevmeyen Yezid'in Hz. Hüseyin'i ortadan kaldırma meselesini ona vermekle, bir taşla iki kuş vurmak istediği de düşünülebilir. Böylelikle hem en büyük rakibinden kurtulmuş olmakta, hem de bu kötü işi bir düşmanına gördürmekle onu çağının ve gelecek yüzyılların Müslümanları'nı gözünde ebedî bir lânete mahkûm etmektedir.

Gelecek sayıda:

MUHARREM AYİNLERİ

Eski Istanbul'da

Yalın Ayaklılar

Yazan: Reşad Ekrem Koçu

İSTANBUL'UN baharı tadımlıktır, kış ile yaz arasında kaybolur. Büyük şehir ikliminin sonbaharı lâtiftir ve saltanatlıdır. Yaz mevsiminde ve sonbaharın tadına doyulan güneşli günlerinde, Istanbul sokaklarını her gün binlerce ayak, yalın olarak çiğner.

Başta boy boy hâneberduşlar, işinin başında ve kendi muhitinde sandalcılar, kayıkçılar, mavnacılar, balıkçılar, vapur ateşçileri, yük arabacıları, bahçıvanlar, kavun ve karpuz sergilerindeki manavlarla çırakları, limanda kayıklarla dolaşarak ıskara köftesi veya tavada palamut kızartıp satan deniş aşçıları hemen daima yalın ayaktırlar.

Vapur ateşçileri ile fırın uşakları, kışın dahi ocakların cehennemî hararetinde bunalarak dışarıda nefes almaya, yahut fırındaki iş fasılalarında civardaki bir kahvehaneye çıktıklarında, ortalık çakıl çakıl buzla kaplı olsa dahi, çıplak ayaklarına sadece bir takunya geçirirler.

Bilhassa yapı mevsimlerinde, yazın, kum ve kereste gemilerinden mal boşaltan kum ve kereste amelesi, istisnasız yalın ayak, hattâ bir iç donu ile yarıçıplak çalışırlar.

Artık tamamen tarihe karışmış olan eski mahalle tulumbacılığı iki büyük devreye ayrılır. İlk devre, ağır çardaklı tulumbacılar devresidir, bu devrede mahalle takımlarının yeknesak bir kıyafeti yoktur, fakat yangına, çıplak ayaklarına yemeni giyerek koşmuşlardır. İkinci devri hafif tulumbacılar devridir; bu devirde tulumbacılık âdeta bir koşu sporu gibi olmuş, mahalle takımları zamanımızın futbol kulüplerinde olduğu gibi yeknesak formalar giymişler, başlarında keçekülâh veya kefiye, yeknesak bir serpuş bulunmuş, fakat ayaklarından yemeniler atılarak yangına yalınayak koşmuşlardır. Hattâ takımları sevk ve idare ile vazifeli ikinci reisler de dahil, kışın kar ve buz üstünde dahi yemeni giyilmemiş, ayaklar çıplak kalmıştır, morarmış, yarılmış, kanamış, fakat külhânî ihtirası Istanbul'da binlerce delikanlıyı, genç adamı, büyük şehrin bozuk sokaklarında, yanan ahşap binalardan savrulup dökülen yalımlı tahtalar ve kızgın çiviler arasında, yalama buzlar, buz gibi çamurlar içinde çıplak ayakla dolaştırmış, koşturmuştur.

III. Sultan Selim ve IV. Mustafa devirleri ile II. Sultan Mahmud'un ilk saltanat yılları, Istanbul'da yeniçerilerin en azgın zamanıdır. Yeniçeri ocağı it, haşarat yatağı olmuştur. Büyük şehrin bütün ayak takımı ocağa kayıtlı idi. Askerlikle ilgile-

ri, baldırlarına, pazılarına dövme ile yaptırdıkları yeniçeri ortalarının nişanlarından ibaret olup, işleri fisk, fuhuş ve türlü rezalet, kabadayılık yoluyla havsala dışında kepazelikti.

Bu devirdedir ki, bu güruh ile onları taklit eden Istanbul gençleri arasında «Cezâyir kesimi» denilen, bir it, bıçkın modası yayılmıştı: Başa dört, beş arşın boyunda kıymetli bir şal sarılırdı. Sırta bir gömlek giyilir, kollar bol yenli ve daima dirseğe kadar sıvalı, düğmeler asla iliklenmez, sîne üryan, memeler muhakkak görünecekti. Göğüs kıllı ise, kıllar ustura ile tıraş edilir, iki meme ortasında yalnız bir tutam kıl bırakılır, onlara da birer küçük inci, boncuk geçirilip düğümlenir, adına «sîne perçemi» denilirdi. Bele de baştakinin eşi şal kuşak sarılır, bir ucu yere sarkıktır; gûyâ, levendâne denilen it adımı ile yürünürken yerde sürünürdü. Kısa iç donu, üstüne de kısa diz çakşırı giyilirdi. Çakşırın da diz üstündeki don paçaları görünecek kadar kısa olanı makbûldü. Vak'anüvislerin tâbiriyle «itlikten kinâye» dizler, baldırlar çıplak, ayaklar da yalındı. Yalın ayaklara yağışlı günlerde, kışın, var ile yok arası, çifti elli dirhem çekmez «Galata yemenisi» geçirilirdi, bu yemenilerin yüzü gayet küçük, ayak parmaklarının yalnız tırnaklarını tutar, parmak enleri görünür, arkası da gayet kısa, topuğu hemen şöyle bitiminden tutardı. Güzel günlerde o yemeniler de giyilmez, sokaklarda yalınayak dolaşılırdı. Kışın omuzlara beyaz yünden bir Cezâyir bornusu atılırdı.

Bu külhânî, bıçkın modası Istanbul'u öylesine sarmıştı ki, beyzâdeler, paşazâdeler dahi birer kat Cezâyir kesimi esvap yaptırdılar, yanlarında yüzlerine güneş vurmasın diye şemsiye açmış lalalarla, Istanbul sokaklarında yalınayak dolaştılar, şakır şakır altın sırmalı ve inci işlemeli eyerler vurulmuş atlara yalınayak bindiler.

Eski berber dükkânlarında temizliğe son derece riayet edilirdi. Yeniçeri ocağının lağvına kadar da müstakil berber dükkânı yoktu. En küçüğünden en büyüğüne, mükellefine kadar kahvehânelerin bir köşesi berber dükkânı olarak tanzim edilirdi. Küçük kahvehânelerde, kahveci bizzat berberlik yapar, büyük kahvehânelerde de en usta berberler çalışırdı.

Dükkânların zemini taş döşeli olması, berber kalfaları ile çıraklarının da yaz ve kış, yalınayak ve nalın ile çalışmaları mec-

Thomas Allom'un eski Istanbul'da bir hamamı tasvir eden gravürü.

Bir kervansarayın kahve ocağındaki, yalın ayak kahveci.

burî idi. Bu mecburiyetin, çıplak ayağın, çoraplı ayaktan daha kolay temiz tutulacağından, ellerini yüze sürecek olan kalfa ve çırakların boş zamanlarında ellerini ayaklarına götürmek ihtimaline karşı konduğu muhakkaktır.

Berber nalınları gayet süslü yapılır, üstüne rengârenk kadifeden, som sırmadan işlemeli tasmalar takılır, hattâ tasmalara küçücük aynacıklar dahi yerleştirilirdi. Eski dîvân şâirleri arasında külhânîmeşreb olanlar, bulundukları şehirlerin esnaf civanlarının güzellerini medih yolunda «şehrengîz» denilen eserler kaleme almışlardır ve bu civanları isimleriyle, lâkaplarıyle tesbit etmişlerdir ki, Istanbul üzerine yazılmış nâzımı meçhul veya mâlûm şehrengizlerin en meşhurları, Kanunî Sultan Süleyman ile oğlu ve halefi II. Sultan Selim zamanında yaşamış Taşçıcalı Yahyâ Bey ile Ulvî Çelebî'nin kalemlerinden çıkmıştır.

Şehrengîzlerin methettikleri esnaf güzellerinin başında da bilhassa yalınayaklı berber civanları gelir.

XIX. asrın külhânî saz şâiri Beşiktaşlı Gedâî, bir berber güzelini şu pitoresk kıyafet içinde tasvir ediyor:

İbrişim fûte güzel gerçi yaraşmış beline
Sırma tasmalı nalın pâyine, mikrâs eline...

Son yeniçerilerden Yemiş iskelesinde Çardak Kolluğu çorbacısı ve halk şâiri Galatalı Hüseyin Ağa da, Karagümrük Çarşısı'ndaki yeniçeri kahvehânesinde İsmail adında bir berber civanının kıyafetini şöyle tasvir ediyor:

Külâhdaki yazma kandilli işi
Oyası biberle karanfil dişi
Mintanı güllüdür beyazlı allı
Üstünde pamuklu hırka bindallı

Tırablus işi belde kuşağı
Kuşağında Bursa'nındır bıçağı

İbrişim futası tavus kuyruğu
Elinde aynası berber buyruğu

Paçalar sıvalı, ayakta nalın
Tasmalı sırcalı ayaklar yalın.

Eskiden çarşı boylarındaki dükkânlar kaldırım seviyesinde olmayıp, birkaç basamak merdivenle çıkılır, kaldırım seviyesinden daima yüksek yapılırdı. Bunun sokak tozuna, toprağına karşı dükkânın temizliğini koruma bakımından büyük faydası da vardır. Eski metinlerde «dükkâna girdi» yerine «dükkâna çıktı» tâbiri kullanılır. Müşteriler dükkâna girmezler, tezgâh önünden alışveriş ederler, dükkân sahipleri, çıraklar, yârenlik etmeye gelen ahbap da, ayakkaplarını merdiven başında çıkararak dükkâna çıkarlardı. Dükkânların hariçle daimî temasını çıraklar temin ettiği için sabahleyin işe geldikleri zaman ayakkapları ile beraber çoraplarını da çıkarırlar, sokak işine gönderildikleri zaman, yalınayaklarına bir takunya geçirirlerdi.

II. Sultan Mahmud birgün tebdil gezerken, Mısırçarşısı'nda Hamlacıbaşı'nın «Kayıklı dükkân» diye mâruf baharatçı - aktar dükkânına uğramış, dükkânın eli, ayağı düzgün ve veçhen pek dilber olan Rıza adındaki çırağı da padişaha, çarşı kahvecisinden bir fincan kahve getirmişti. Nazar-ı dikkatini çeken bu çocuğun, kimsesiz bir garip olduğunu öğrenen Sultan Mahmud, Rıza'yı derhal Enderûn'a aldırtmış, zamanla, Mısırçarşısı'nın bu yalınayak, takunyalı aktar çırağı, Osmanlı İmparatorluğu'nun seraskeri Rıza Paşa Hazretleri olmuştu.

XIX. yüzyılda, Istanbul'da yalın ayak bir işsiz tipi.

Bir iffet ve ismet timsâli olan merhum Tâhirü'l - Mevlevî de, Istanbul sokaklarında yalınayak dolaşan adı meçhul güzel bir genç şânında şu nefîs kıt'ayı ibdâ etmiştir:

Etme müstağrak gubâr-û tînè ey nahl-i çemen
Bûsegâh-î ehli dildir pây-i gülfâmın senin.
Basma kim toprâğa çıplak nâzenînim olmasın
Hâk ilê âlüde vû âzürde akdâmın senin.

Fakat şâirin elinde hükümdar kudreti bulunmadığı için, yapabildiği iyilik, o dilber gencin yalın ayaklarına belki bir yemeni almaktan ibaret kalmıştır.

Tekkelerde ve bilhassa mevlevîhânelerde dervişler zikre, semâa, devrâna yalınayak giderlerdi. Geçen asır içinde yaşamış, II. Mahmud, Abdülmecid, Abdülaziz, V. Murad ve II. Abdülhamid devirlerini görmüş, bir asra yaklaşan ömrü boyunca gördüklerini kalem diline vererek, kıymetine baha biçilmez «Hâtırat» bırakmış olan bir Mevlevî, Aşçıdede İbrahim Bey, Edirne Mevlevîhânesi'nden bahsederken, şu satırları yazıyor:

«Kurban Bayramı'nın beşinci günü mevlevîhâne'de âyin vardı. Gördüm ki, bazı canlar tennûresini fevkalâde açıyorlar, yani süratle çarh ettiklerinden tennûre ziyade açılıyor, ayaklar çıplak, baldır bacak şöyle dursun, hattâ daha yukarı mahaller göze ilişiyor. Bu da Mevlevîlikte aslâ mâkûl değildir efendim. Bu hâl de bilhassa bizim canımız Şemsi Dede ve Şevket Efendi oğlumuzda oluyor.

«Şemsi Dede gönüllü asker kaydolunmuştu, gündüzleri daire-i askerîyede, erkân-ı harbiye tahrirat kaleminde hizmet ederdi, geceleri de dergâhta kalırdı; dergâh hademeliği yapardı, hattâ benim hırka ve sikkemin muhafazasına memurdu. Şevket Efendi ise şubemize müdavim idi, kendisini çarpmış olan bir aşk ve alâka yüzünden dergâh-ı şerîfe girmişti. Bu gençlerin tennûrelerinin fevkalâde açılmamaları için şu muammayı yazıp bizim kalemdeki efendilere: «Bunu çözene bir mecidiye vereceğim!» dedim. Muamma şu idi: Deryâyı aşkta dolaşan sefâin-i aşkın rüzgârı şiddetleniverince yelkenleri tamamıyle dolup pupasına gidiyor ise de, öyle gemilerin direkleri çıplak bir hâlete girip urgan ve tayfayı perişan ve püryan ede-

Bir Mevlevî âyininde dönen dervişler.

cek derecesinde açılıp gösterilmesi pek de mâkûl değildir. Azizim aheste beste olmalı».

Aşçı DeDe İbrahim Bey'in Edirne üzerine tasvir ettiği şu manzara Istanbul mevlevîhânelerinde çok daha göze batacak şekilde görülmüştür. Mevlânâ'nın 750. ölüm yıldönümü münasebetiyle Hayat mecmuasında neşredilen ressam Hubert'in Mevlevî Âyini kompozisyonundaki genç canlar, İbrahim Bey'in Edirne'deki Şemsi Dede ile Şevket Efendisi'nin Istanbul'daki benzerleridir.

1874 yılında Istanbul'a gelmiş İtalyan edîbi Edmondo de Amicis, Galata Mevlevîhânesindeki bir âyini, seyahatnâmesinde şöylece tasvir ediyor:

«Mevlevîler'i bir katar hâlinde görmek çok câziptir. Deve tüyü bir cübbeye sarılmışlar, başlar eğilmiş, kollar kavuşturulmuş, tatlı bir musiki kendilerine refakat etmektedir. Öyle bir musiki ki, Üsküdar mezarlıklarının servilerinde inleyen rüzgâra benziyor, gözleri açık iken insana rüyalar gördürüyor. Çevreyi bir defa döndükten sonra, mihrabın önünde ağır ve muhteşem bir hareketle karşılıklı ikişer ikişer eğiliyorlar, sonra sırtlarından canlı bir hareketle cübbelerini yere atıp, bembeyaz uzun bir tennûre ile kollar açık, uçar gibi, baş bir cezbe ile yana düşmüş, çıplak ayaklarının üstünde dönmeye başlıyorlar, güzel, güzel bir sahnedir.

«Bir başka gün, tekkenin bir hücresine gitmiştim, orada devrana hazırlanan yalın ayak bir derviş gördüm. Uzun boylu, nârin, tüysüz bir delikanlıydı. Bir aynanın karşısında beyaz tennûresinin belini kuşakla sarıyordu, bize doğru döndü ve gülümsedi. Elleri, ince vücudunun etrafında dolaşıyor, acele acele fakat tatlı bir edâ ile ve sanatkâr gözü ile elbisesinin her tarafını düzeltiyordu».

İsimleri tarihimize geçmiş dervişler vardır ki, kapıldıkları ilâhî cezbe ile ömürleri boyunca, yaz ve kış, kar ve buz üzerinde yalın ayak, yarı çıplak, hattâ ana doğması üryan dolaşmışlardır ve büyük şehrin halkı tarafından yadırganmamışlardır. Hediyetülihvân müellifi Şeyh Nazmî Efendi, fırtınalı bir kış gecesinde, Mehmed adında bir dervişin buz üstünde yalın ayak, bir el şamdanı ile önüne düşerek, misafir olduğu dergâhtan evine götürdüğünü, fırtınada mumun sönmediğini, buzlara yalın ayakla basın Âşık Derviş'in terlerini sildiğini anlatır.

Keysûdâr Mehmed Efendi, ömrü boyunca Istanbul'da yalın ayak, başı açık bir aba ile, derviş meczub Ahmed Dede ise, kırk yıl ana doğması üryan gezmiştir.

XVI. Yüzyılda HÜKÜMDARLAR

Yazan: Metin And

XVI. YÜZYILDA, Osmanlı İmparatorluğu tahtında altı Türk padişahı hüküm sürmüştür. Bunlar, II. Bâyezid (saltanatı 1481 - 1512), I. Selim (1512 - 1520), Kanunî Süleyman (1520 - 1566), II. Selim (1566-1574), III. Murad (1574 - 1595) ve III. Mehmed (1595 - 1603)'dir.

Padişahların büyük yetkileri vardır, ancak bu yetkilerin ve kuvvetin kullanılması, işin gereklerine göre çeşitli organlarca yürütülürdü. Şer'î yasalar dışında hiçbir yasaya, denetime bağlı değillerdi. Devlet işlerinde karar vermeden önce, konu dîvân-ı hümâyûnda tartışılırdı. Padişahın buyrukları kanun hükmündeydi. Fâtih'e kadar padişahlar, dîvân-ı hümâyûna başkanlık ederken, daha sonra bu başkanlığı sadrâzamlara bıraktılar. XVI. yüzyıl padişahlarının karakterlerinde büyük farklar vardı. II. Bâyezid, şâir ve bilgin kişiydi. Ancak Fâtih'in canlılığı onda yoktu, padişahlığının son yıllarında devlet yönetimini, askerlik işlerini, devlet adamlarına, komutanlara bırakmıştı. Fâtih çağının düşünce hürriyetini tahdit etmiş, kendisi de sofu olmuştu. I. Selim ise babasının kararsız, uyuşuk yönetimi yerine açık, güçlü bir yönetim kurmuştu. Devlet işlerinde amansız, çabuk öfkelenen, yanlış iş yapan devlet adamlarını gerektiğinde döven, hattâ öldürten I. Selim, fikrini açıkca söyleyen devlet adamlarından da öylesine hoşlanır, haksızlığı sevmezdi. Hükümdarlığı hep savaş alanlarında geçmiş, büyük zaferler kazanmıştı. Özel yaşayışında bilim ve sanat adamlarını koruyan, nükteden hoşlanan, edebiyat, sanat tartışmalarına katılan I. Selim'in kendisi de iyi bir şâirdi.

Kanunî Sultan Süleyman ise, gerek kendi çağından günümüze kadar hem bizde, hem dışarda büyük hayranlık uyandıran, Avrupalılar'a kendisinden Muhteşem Süleyman diye bahsettirecek derecede kudretli bir hükümdardı. Yarım yüzyıla yakın hüküm sürmüş, ordu üzerinde büyük sevgi ve saygı yaratmış, ordunun başında Batı'ya ve Doğu'ya birçok başarılı seferler yapmış, askerlik yanında uygarlık alanında da çıkardığı çeşitli kanunlarla, devlet teşkilâtı ve orduda yaptığı reformlar, iş başına getirdiği devlet adamlarını seçmekteki kabiliyeti, Sahn-ı Süleymaniye'yi kurarak, yüksek öğretime verdiği önem, şâirlikte gösterdiği başarı, çağının siyaset, yönetim, kültür bakımından en yüksek çağı oluşuyla Osmanoğulları'nın en seçkin temsilcisiydi. Kararlarını alırken düşünüp en doğru ve değişmiyecek kesin kararlar alırdı. Azimli, davranışlarında ölçülü idi.

II. Selim, babasındaki kabiliyetlerin hiçbirine sahip değildi. Eğlenceye ve rahatına düşkündü. Ordusunun başına geçip, seferlere katılmayan ilk Osmanlı padişahıdır. İmparatorluk, Babasının çağından kalma büyük devlet adamlarının yardımıyla eski parlaklığını sürdürebilmiştir. Sekiz yıllık hükümdarlığında talihi,

üstün devlet adamlarının bulunuşu ve devleti yönetmesiydi. II. Selim'in çağında Yahudiler yüz bularak devlet işlerine de karışmışlardır.

II. Selim'in oğlu III. Murad çağında ise ilk başta devlet yönetimi iyi gitmişse de, sonra işler kötüye gitmiştir. Bozulma da onunla başlamıştır. İki yıl cuma namazına gitmeyen III. Murad, ordunun başkomutanlığını da sadrâzamına vermiş, bu uygulama ondan sonra da sürüp gitmiştir. Çok çocuğu olmuştu. Haksızlıktan çekinen bir karakteri vardı. III. Murad'ın oğlu III. Mehmed, yeniçerilerin zoruyla Eğri seferine, ordunun başında gitmiş, böylece Eğri Fâtihi unvanını almıştı. III. Mehmed görgülü, kendi hâlinde, kuruntulu ve kararsız bir padişahtı. Gerek Celâlî ayaklanmaları, gerek İran'ın durumu onu çok üzmüştü.

ŞEHZÂDELER

XVI. yüzyılda şehzâdelere gelince:

Padişahların erkek çocuklarına şehzâde, kız çocuklarına sultan deniliyordu. XVI. yüzyılda bir şehzâde 14, 15 yaşına gelince kendisine sancak beyliği verilerek önemli bir sancağa gönderilir, burada «lala»sının nezâreti altında sancağı yönetirdi. Yalnız Rumeli'deki sancaklara gönderilmezlerdi. Anadolu'ya Dâr-ul İslâm, Rumeli'ye ise Dâr-ul Harb denildiği için, şehzâdelerin daha çok halkı Müslüman olan yerlere gönderilmesi uygun bulunmuş, büyük askerî birliklerin bulunduğu Rumeli'ye gönderilmeleri tehlikeli görülmüştü. Nitekim, I. Selim, Semendire Beyliğine gönderilmiş, burada askerlerini babasına karşı çevirmişti. XVI. yüzyılda şehzâdeler ve beylik yaptıkları sancaklar şunlardır: I. Selim (Trabzon, Semendire), Ahmed (Amasya), Alemşah (Manisa), Korkut (Manisa, Antalya, Manisa), Mahmud (Kastamonu, Manisa), Mehmed (Manisa, Kefe), Şahinşah (Konya), Osman (Çankırı), Mehmed (Balıkesir, Konya), Kanunî Süleyman (Bolu, Kefe, Manisa), II. Selim (Konya, Kütahya, Amasya), Bâyezid (Halep), Mehmed (Manisa), Mustafa (Manisa, Amasya), Orhan (Ço-

XVI. yüzyıl hükümdarlarından III. Sultan Mehmed.

rum), III. Murad (Akşehir, Manisa), III. Mehmed (Manisa), III. Mehmed'ten sonra şehzâdeler tehlikeli görülerek sancağa çıkarılmamış, yalnız veliaht olan şehzâdelerin adına bir sancak verilip, onun yerine bir vekil gönderilmişti. Böylece XVI. yüzyılın sonunda şehzâdelerin, sancakbeyliklerinin kaldırılmış olması, bu beylikten edindikleri tecrübe ve görgüden mahrum bırakılmalarının olumsuz sonuçları padişahlıklarında görülmüştür.

Osmanoğulları'nda, ölen hükümdarın yerine geçecek olan oğulun büyük veya küçük yaşta olması üzerine bir kural ve gelenek yoktu. Fâtih Sultan Mehmed'in kanunnâmesinde, yaşları söz konusu etmeden şu kural yer almıştır: «Her kimseye evlâdımdan saltanat müyesser ola, kardeşlerin nizâm-ı âlem için katletmek münasiptir, ekser ulemâ dahi tecviz etmiştir, anınla âmil olalar».

Şehzâdeler, babaları öldükten sonra, harem-i hümâyûna bitişik ve şimşir ağaçlarıyla çevrili bulunmasından ötürü şimşirlik denilen dairelerde kafes hayatı yaşarlardı. Hizmetlerine, cariyeleri, ağaları bakarlardı. Cariyelerden çocukları olmamasına dikkat edilirdi. Nitekim II. Selim'den II. Mahmud'a kadar, sultanların 115 şehzâdesi çocuk bırakmadan ölmüşlerdir. Ancak kafes veya şimşirlik XVII. yüzyılın başında meydana çıkmıştır, yukarıda belirttiğimiz gibi XVI. yüzyılda şehzâdeler sancak beyi oluyorlardı.

TAHTA ÇIKIŞLAR

Osmanoğulları'nın tahta çıkmasına cülûs-ı hümâyûn, istenmiyerek tahtan indirilmesine hal' deniyordu. Bu sonuncuya XVI. yüzyılda I. Selim'in babası II. Bâyezid'in tahtı oğluna bırakmasını örnek olarak gösterebiliriz.

Bir asır boyunca bundan başka bir hal' olayı bilmiyoruz. Yalnız 1553'te Şehzâde Mustafa'ya eğilimli olan yeniçerinin yaşlandığı sebebiyle Kanunî'yi Dimetoka'ya oturmaya zorlayıp, Mustafa'yı padişah yapmak istedikleri söylentisinin çıktığı, ancak padişahın İran seferine çıkmasıyle bu girişimin sonuçlanmadığını biliyoruz.

Cülûs törenle yapılır, padişaha hemen aynı gün bâbussaâde'de bîat olunurdu. Eğer padişah gece ölmüşse tören sabah erken yapılırdı.

1574'te III. Murad, babasının ölümünü Manisa'da duyunca, Manisa'dan Mudanya'ya gitmiş, oradan Marmara'yı Kapdanpaşa'nın kadırgasını elde edemediği için Tevkiî Feridun Bey'in kayığıyla acele geçmiş, saraydaki beş kardeşinden birisinin

XVI. yüzyıl hükümdarlarından III. Sultan Murad.

XVI. yüzyıl hükümdarlarından III. Mehmed şehzâdeliği sırasında.

padişah olmasını önlemiştir. Ölen hükümdarın cenazesi, padişahın cülûs töreni bittikten sonradır ki kaldırılırdı. Bîat töreni, protokoldekilerin padişahın eteğini en son teşrifatçının öpmesiyle son bulurdu. Bu töreni kılıç kuşanma izlerdi.

Kılıç kuşanma, Avrupa krallarının taç giymelerine benzer. Istanbul'un alınmasından sonra kılıç kuşanma töreni Eyüp'te Hâlid ibn-i Zeyd Ebâ Eyyûb-i Ensârî'nin türbesinde yapılması kanun olmuştu. Bu törende kılıç kuşatan görevliler, çağlar boyunca değişiklik göstermiştir. XVI. yüzyıl padişahlarının kılıç kuşanması sırasında II. Bâyezid'inkinde yalnız Nakib-ül Eşraf bulunmuştur, onun dışında öteki padişahların hepsinde Şeyhulislâm, Nakib-ül Eşraf ve Silâhtar Ağası görevliydiler. Daha sonraki yüzyıllarda ise Mevlevî şeyhlerinin, yeniçeri ağasının katıldığı durumlar olmuştur. Kılıç kuşanacak yeni padişah tahta çıkışından birkaç gün sonra büyük bir alayla bazan denizden, bazan karadan Eyüp'e gider, atalarının türbelerinde saygı duruşunda bulunduktan sonra, bir başka yoldan saraya dönerdi. Kuşanılan kılıçlar arasında Hazret-i Peygamber'in, Hâlid ibn-i Velid'in, Hazret-i Ömer'in, Osman Gazi'nin, Yavuz Sultan Selim'in kılıçları bulunurdu.

Başka törenler de vardır. Muâyede denilen Ramazan ve Kurban Bayramı tebrikleri, bayram alayı, alkış, padişahın hazır bulunduğu ayak dîvânı gibi. Bazı törenler ise, şenliklerle olurdu. Saraydan kızların evlenmesi şenliği (sûr-i cihâz), şehzâdelerin sünnet olması şenliği (sûr-i hıtân) bunların başında gelir.

Daha önceki yazılarımızda bunlar üzerine bilgi vermiştik. Saraydaki doğumlar da büyük şenliklere yol açardı. Velâdet-i hümâyûn denilen bu vesile üzerine yapılan şenliklerin süresi ve zenginliği, doğan çocuğun kız veya erkek, ilk veya hangi sırada doğmuş olduklarına veya ikiz olmalarına göre değişiyordu. Osmanlı şehzâdelerinin öğrenime başlamaları (bed-i besmele) da bir şenlik vesilesi olabiliyordu. Bir savaşın kazanılması, bir şehrin veya kalenin ele geçirilmesi, yabancı devlet büyüklerinin veya siyaset gereği önem verilen elçilerin Türkiye'ye gelişleri de büyük şenliklere yol açardı. Bazan da birden çok vesile bir araya gelir veya getirilir, böylece daha büyük şenlikler yapılması imkânı doğardı.

IV. Sultan Murad'ın Bağdad seferin

en sonra yaptırdığı Bağdad Köşkü.

IV. Sultan Murad'ın Bağdad seferinden sonra yaptırdığı Bağdad Köşkü.

Karaib Denizi'nde

Fransız Korsanları

Yazan: Georges Blond
Çeviren: Celâl Bayrak

DENİLEBİLİR Kİ, denizcilik tarihi korsanlıkla başlar. M.Ö. I. ve II. yüzyıllarda Suriye ve Lübnan kıyılarında bütün Akdeniz'e yayılan ve Kartaca'yı kurarak, Roma'ya kafa tutan Finike'liler, gemici-tüccar bir devlet olabilmek için, evvelâ korsanlık yapmışlardı. VIII. - XI. yüzyıllarda Danimarka ve Norveç'ten küçük gemilerle denize açılan Vikingler, bir süre için İngiltere, Kuzey ve Batı Avrupa kıyılarını ele geçirmişler, Izlanda ve Groenland üzerinden X. yüzyılda Amerika'ya bile ulaşmışlardı. Bu deniz kurtları, bağımsız kaptanlar kumandasında birer korsan idiler.

I. Elizabeth çağında İngiltere, deniz imparatorluğunu kurmak için Drake ve Hawking gibi korsanlardan yararlanmıştı.

Güneş Kral XIV. Louis çağında Fransa, bir koloni imparatorluğu kurarken, Karaib Denizi ve Meksika körfezinde talanlar yapan ve «Flibustier» denen Fransız korsanlarının büyük yardımını görmüştü.

KORSANLARLA İLGİLİ GERÇEKLER VE FANTEZİLER

Korsanların serüvenleri yüzlerce romana ve filme konu olmuştur. İmparatorluk kurmuş devletlerin tarihlerinde, daha ziyade korsanların millî menfaatlere katkısı ele alınmış, hoş görülmeyecek davranışları gölgede bırakılmıştır.

Eski bir denizci olup, denizcilik tarihi üzerindeki çalışmaları ile tanınmış bir yazar olan Georges Blond, Flibustierler'in serüvenlerini, «Dirilen Korsanlar» adlı bir kitapta toplamış bulunuyor. Otoritelere göre, yazarın anlattıkları bütünüyle uzun incelemelere ve gerçeklere dayanmaktadır.

İşte bu yazıda, okurlarımıza bu serüvenlerden enteresan birkaç örnek veriyoruz.

DEVLETLERCE KURULMUŞ KORSANLIK ŞİRKETLERİ

Amerika sularında Fransız korsanlarının serüvenleri 1541'de başlar. Nitekim bu tarihte İspanya'nın Paris'teki elçisi, Fransa sarayına şikâyette bulunmuş ve İspanyol kalyonlarını vurmak için, tanınmış kimselerin aralarında şirket kurduğundan yakınmıştı.

Böyle bir şirketin ortakları arasında Navarre Kralı, Fransa amirali, Tournon kardinali ve üç düşes vardı. Aynı amaçla kurulmuş ve sonradan Batı-Hind Kumpanyası adını almış olan Saint Cristophe şirketinin ortakları arasında da ünlü kardinal Richelieu bulunuyordu. 1696'da XIV.

Louis, Carthagena'yı talan edecek sefere izin verdiği zaman, Baron Pointis ile, Hazine Bakanı Vanolle, sefer giderleri için para toplamaya girişmişler, birkaç gün içinde Fransa'nın en tanınmış kişileri buna katılmışlardı. Carthagena seferinde korsanlar, Fransa Krallığı donanması ile işbirliği yapmıştı.

İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth de, hazinesine gelir sağlamak için Drake ve Hawking gibi ünlü korsanları desteklemişti.

TORTUE (TORTUGA) ADASI

Amerika sularını haraca kesen korsanlar, Tortue adasında üs kurmuşlardı. Her seferdeki vurgunun hesabını dürüstlükle tutarlar ve Tortue valisine belirli bir pay ayırırlardı (ki bu pay, zamanımızın gelir vergisine oranla pek hafifti). Personelin maaşı yoktu, ancak ele geçen vurgundan, masraflar çıktıktan sonra geriye kalan kâr, herkesin derecesine göre tam bir hakkaniyetle dağıtılırdı.

Tortue adasında valilik yapmış ve 1676'da Fransa'da ölmüş Bertrand d'Ogeron, kadınsız yaşayan korsanlara acımış ve bir gemi ile Fransa'dan 150 kadın getirtmişti. Bunlar arasında fahişeler ve ufak tefek, çalınmış kızlar vardı. Geminin Tortue'ye varışı, Fransız koloni imparatorluğunun en heyecanlı olaylarından biri sayılır. Pazar yerinde açık arttırma ile satılan bu kadınlar, korsanlarla evlenerek, sadık eşler ve iyi analar oldular. Daha sonra Avrupa'dan, evlenmeye değil, fakat dünyanın en eski zanaatını yapmak üzere bir sürü hafif kadın geldi, hepsi adadaki bekâr ve paralı korsanlar sayesinde zengin oldular.

ESİRİNİN YÜREĞİNİ YİYEN KORSAN

Flibustier'ler arasında en korkuncu, Olonnois lakaplı Jean François Nau idi. Kötü bir gemici olmakla beraber, karada iyi bir kumandan ve son derece de zalim olan bu adam, sorguya çektiği bir İspanyol'un konuşmamasına kızmış, kılıcı ile esirin göğsünü yarıp, yüreğini çıkarmış ve yemişti (Başka bir söylentiye göre de, bu kanlı yüreği, bir diğer İspanyol esirine zorla yedirmişti).

Ünlü İngiliz korsan Henry Morgan, Jamaica adasını kendine üs yapmadan evvel, tayfalarına Tortue'de staj yaptırmıştı. Morgan'ın İngiliz hazinesine gönderdiği vurgunların haddi hesabı yoktur. Londra'daki İspanyol elçisi, yüz sene evvel Paris'teki meslekdaşı gibi, I. Elizabeth'e

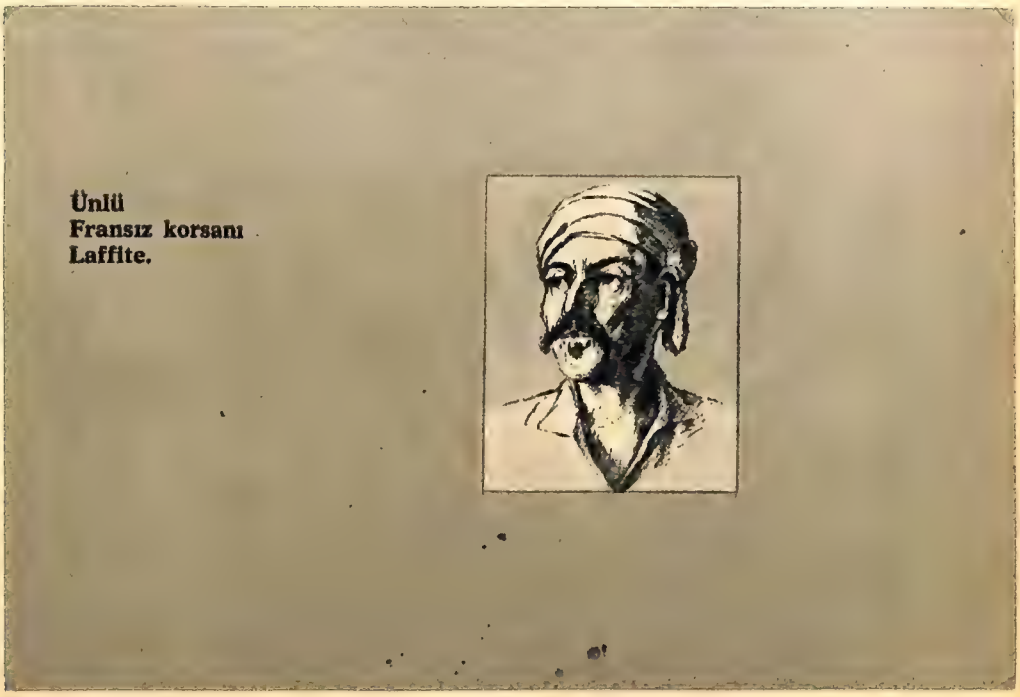

Ünlü Fransız korsanı Laffite.

şikâyette bulunmuştu. Kraliçe bu korsanları yakalatıp astırmayı vaad etmiş, fakat yine bildiğini okuyarak vurgunlardan aslan payını almaya devam etmişti.

KORSAN MORGAN

Evli ve iyi bir koca olan Morgan, Panama'yı ele geçirdiği zaman aristokrat bir İspanyol ailesinden genç bir kıza gönlünü kaptırdı. Elinde esir bulunan bu kıza zorla sahip olabilecek iken, bir centilmen gibi ona kur yaptı, fakat kız teslim olmamakta direndi ve prangaya vuruldu. Bir süre sonra kızın iffetinden etkilenen Morgan, onu serbest bıraktı. Bu olay «Panamalı Hanım» adıyla birçok romancı ve tiyatro yazarına konu oldu.

Sonunda İspanya'nın protestolarına kulak vermek zorunda kalan İngiliz hükümeti, artık yaşlanmış olan Morgan'ı Londra'ya çağırdı. Morgan yargılandı, mahkûm oldu, arkasından beraat etti ve ertesi günü de kraliçenin huzuruna kabûl edildi. Onu, korsanlık ettiği Jamaica'ya vali muavini olarak gönderdiler, bir süre sonra da vali oldu. İşin garibi, eski korsan, arkadaşlarını merhametsizce baskıladı. Yakaladığı bütün korsanları astı, hapsetti ve İspanyollar'a teslim etti.

Ölünce, Jamaica'nın merkezi Port Royal şehrinde, ona, kral naiplerine has bir cenaze merasimi yaptılar. Dört yıl sonra müthiş bir deprem Port Royal'ı ve bu arada Morgan'ın konağı ile mezarını denize gömdü. Bugün bile define avcıları, suların altında, Morgan'ın dillere destan hazinesini aramaktadırlar.

KARA SAKAL

Filimlerde gösterilenlere karşıt olarak, Tortue adasının «Flibustier»leri, gemilerinin direğine, üzerinde kuru kafa ve kol kemikleri bulunan kara bayrak çekmezlerdi. Bu bayrağı kullananlar XVIII. yüzyılın dini îmanı olmayan kanlı korsanlarıdır.

Bunlardan en ünlüsü «Kara Sakal» lakaplı Edward Teach idi ve Carolina kıyılarındaki kasabaları, plantasyonları vurmakla geçinirdi. Kara Sakal'ın en gözde eğlencesi, verdiği ziyafet sırasında ışıkları söndürtmesi ve davetlilerine rastgele ateş etmesi idi.

Gerçi davetliler de ona ateş ederdi ama nedense kimse Kara Sakal'ı vuramamıştı.

KADIN KORSANLAR

Yine bu çağlarda, Ann Bonny adlı bir kadın, bir korsan gemisi kaptanı olan dostu Calico Jack lakaplı John Rackam'ın gemisine gizlice binmiş ve tayfaların saldırısına uğramamak için erkek kılığına girmişti. Fakat, yakışıklı bir tayfaya tutuldu ve ona yaltaklanmaya başladı. Delikanlı nedense ona hiç yüz vermiyordu. Ann'ın fazla asılması üzerine nihayet: «Ben de senin gibi kadınım, adım Mary Read» dedi.

Her ikisi de İngiliz donanması ile bir çatışmada kahramanca döğüştüler ve esir düştüler, atıldıkları hapishanede öldüler.

KİBAR KORSAN JEAN LAFFITE

Jean Laffite'in çok disiplinli ve örnek bir teşkilâtı vardı. Mississippi nehrinin labirent gibi dolambaçlı ve ormanlarla örtülü bir deltası üzerindeki Bratira'da üs kurmuştu. Vurgunlarını Bratira'da açık arttırma ile satardı. Yeni - Orlean valisi şehrin sokaklarına yaftalar astırmış ve Lafitte'i teslim edeceklere 5.000 dolar mükâfat vaad etmişti. Ertesi günü şehrin sokaklarında başka bir ilân görüldü. Bunlarla Laffite, valiyi kendisine teslim edeceklere aynı mükâfatı vereceğini bildiriyordu.

Saint - Domingne'de doğmuş bir Fransız olan Jean Laffite hakkında Hollywood'da birçok korsanlık filimleri çevrilmiştir. Değişik kişiliği olan bu adam, denizde kaplan gibi atılgan ve avını yakalamakta çok usta idi. Her ayın iki haftası korsanlık yapar, iki hafta da Yeni - Orlean'ın Fransız sosyetesinde itibar görürdü. 1813 yılında mahkûm olmuş ve polisçe aranırken İngiltere ona, üslerini ve adamlarını Birleşik Amerika'ya karşı kullanması için büyük bir para teklif etmişti. Halbuki Laffite, Louisiana'yı İngiliz saldırısına karşı koruyan General Jackson'a yardım etti.

Bir taraftan da hem İspanya, hem de Birleşik Amerika hesabına çifte ajanlık yaptı.

J. Laffite, 48 yaşında dul kalmıştı. 26 yaşında bir kızı vardı. Fakat Güney Birleşik Amerika'nın en güzel kızı ve iyi bir aileden Emma Mortimore'a gönlünü kaptırdı; onunla evlendi. Emma 21 yaşındaydı. Laffite artık korsanlıktan vazgeçmiş ve Saint - Louis şehrine yerleşmişti. Ticaret yapıyordu. Fakat burjuva yaşayışı ona aykırı geliyor, «Flibustier» lerin komün hâlinde yaşayışları ve geliri paylaşma rejimine hasret çekiyordu. Bu yüzden, Birleşik Amerika'da kapitalizme muhalif işçi hareketleri ile ilgilendi.

Nihayet Amerika'dan ayrılıp Avrupa'ya gitti.

Fransızlar uzun süre Antiller'de hükümran olmuş, şehirler kurmuştur. Resimde, Iles des Saintes'ten bir köşe görülüyor. Sağ alt köşedeki, Napoléon kalesidir.

LAFFITE, KOMÜNİZMİ BENİMSİYOR

1847 yılında Belçika'nın başkenti Brüksel, ülkelerinden kaçmak zorunda kalmış, türlü ideolojik devrimcilerin kâbesi olmuştu. Fransa, İngiltere, Almanya ve Polonya'dan, işçi hareketlerine önderlik ettiklerinden dolayı sürülmüş ihtilâlciler, bu şehrin «bistro» (kahve meyhane) larında oturup sonu gelmez tartışmalar yaparlardı.

İşte Laffite bu sürgünlerden Karl Marx ve Friedrich Engels adlı iki gençle tanışmış ve fikirlerini benimsemişti. Marx her zaman yanında kalınca bir defter taşıyor ve düşüncelerini «Komünist Manifestosu» başlığı altında bu deftere yazıyordu. Fakat eserini bastıracak parası yoktu.

LAFFITE, PARA VERİYOR

Bir korsan iken vurgunları tayfaları ile bölüşmüş, ikinci defa evlenerek ticaret yaparken, yani bir kapitalist iken, Birleşik Amerika'daki işçi hareketlerine sempati duymuş olan Laffite, Marx'ın «Manifesto»sundan etkilendi ve bu eserin bastırılması için gereken parayı vermekle, insanlık tarihinde önemli bir rol oynadı.

Böyle bir ütopyaya o derece kapıldı ki, mektuplaşmakta olduğu Amerikan Cumhurbaşkanı Abraham Lincoln'u da etkilemek istedi ve Manifesto'nun bir kopyasını ona gönderdi (Saint - Louis şehrinin tarihçisi Stanley Clisby Arthur, bu mektupların foto kopilerini yayınlamıştır).

Halbuki bilindiği gibi Lincoln, tamamen zıt bir ideolojiyi savunmaktaydı.

Yetmişini aşmış olan Laffite artık bir kenara çekilmiş, yoksul komşularına yardım etmekle ömrünün son günlerini geçiriyordu. 1854 kışı sonlarında, her yanından buz gibi rüzgârlar esen bir hangarda, fakir bir komşu ailenin odununu kesmeye gitti, soğuk aldı ve zatürreeye tutuldu. Denizlerin en atılgan maceracısı, 79 yaşında genç karısının kolları arasında hayata gözlerini kapadı.

Ölümünden 53 yıl sonra 1917'de, bastırılmasına âlet olduğu Marx'ın manifestosuna dayanarak Bolşevik ihtilâlini yapanlar, daha ihtilâlin ilk günlerinde, manifestonun prensiplerini, kendi çıkarları uğruna çiğnediler.

Hiç şüphe edilemez ki Laffite, yaptığı yardımla insanlığın en korkunç bir polis rejimi karşısında kalacağını ve insan haklarının bütünüyle çiğneneceğini aslâ aklına getirmemişti.

Niçin Yazma Eserlerin Tıpkıbasımlarını Yapmak Lâzımdır?

Yazan: Manfred Kramer
Çeviren: Meral Gaspıralı

BÜTÜN dünyadan seçilmiş el yazmalarının gittikçe artan tıpkıbasım baskılarına artık kitap sevenlerle ilmî tesislerin kütüphanelerinde rastlanmaya başlanmıştır. Bu itibarla bu olayı gözden geçirip sebebini araştırmak faydalı olsa gerektir.

Önce, herkesin ağzında olmakla beraber, çok kere yersiz kullanılan tıpkıbasım deyiminin bir tarifini yapmalıyız. Araştırmacılar, kütüphaneciler ve kitap sevenler çevresinde tıpkıbasım (röprodüksiyon) dan anlaşılan şey, bir metnin, bir tasvirin ya da tek bir örneğin aslına ve orijinal karakterine sadık bir kopyesinin verilmesidir.

El yazmaları söz konusu oluncak ancak orijinal ölçüleriyle rengine uygun ve tam olmak şartıyle bir tıpkıbasımdan bahsedilebilir.

Bu, sadece tariftir. Beri yandan, bu gibi tıpkıbasımların niçin imal edilmesi gerektiğini, ilmî tesislerle basımevlerinin, bu gibi baskıların meydana getirilmesi uğruna elzem olan muazzam yatırımlardan niçin kaçınmadıklarını, hattâ bununla alâkalı gayretlerini niçin yoğunlaştırdıklarını izah etmek gerekir. İlk sebep, bu çalışmaların, zamanın icabı oluşudur.

Bir kere, amatörlerin kıymetinden habersiz bulundukları kültür hazinelerini yok olmaktan korumak bahis konusudur. Bu iddia mübalâğa değil, hakikatin tâ kendisidir. Kitapçılık sanatının üstün örnekleri tarihin hiçbir devresinde bugünkü kadar tehlikelere hedef olmamıştır. Çevremizin hissedilir bir iklim değişikliğiyle etkisi daha da kuvvetlenen her çeşit çürük gazları, bütün dünyadaki kütüphanelerle müzelerde bulunan en değerli materyali imha etmekte, buna karşı ise etkili bir deva bulunmamaktadır. Dünyanın en zengin ilim müesseselerindeki en üstün tedbirler dahi etkili bir koruma sağlıyamamaktadır. Avrupa ve Amerika kütüphanelerinin, en kıymetli parçaları parşömen üstüne yazılmış veya resmedilmiş el yazması koleksiyonlarının bakıcıları gene de şanslı sayılmaktadır. Zira parşömen, modern dünyanın tesirlerine, kâğıt üstündeki el yazmalarıyla minyatürlerden daha iyi karşı koyabilmektedir. Meselâ, değerli Türk, Acem ve Çin orijinalleri, bu dayanıklı eser grupları arasında yer alırlar.

BAKTERİLER VE TAHRİPLER

Beri yandan, el yazmalarının yazı, renk ve materyalini ayrıştıran ve bozan yalnız şimdiye kadar rastlanmamış derecedeki çevrenin kirletmesi değildir. Bakterilerin aşındırıcı etkileri de bütün dünyadaki müze yöneticilerinin işini zorlaştırmakta, bütün bunlar baş döndürücü bir hızla olup bitmektedir: yüzyıllar boyunca hemen hemen değişmeden kalmış el yazmaları, bugün on yılın içinde, yazıldıkları zamandan bu yana gördükleri zarardan daha fazla zarar görmektedir. Vak'aların çoğunda ise, sanat tamircilerini âciz bırakan, henüz meçhul, yıkıcı etkiler bahis konusudur.

Geçmiş harpler esnasında en değerli kültür hazinelerinin imha edilişinden bahsedilirken, bugün, devamlı harp tehlikesine alışmış olmamız ve modern savaş silâhlarının şimdiye kadar tasavvur edilemeyen bir ölçüdeki imha gücü göz önünde tutulmamaktadır. Bugün yalnız tek tek cisimler değil, tekmil şehirler ve bölgeler imha edilecek, bu takdirde de geçmiş kuşakların kültür eserlerinden geriye hiçbir şey kalmıyacaktır. Günümüzde bir milletin harp yoluyla tüketilmesi, kültürünü de telâfi edilmez şekilde imha edecektir. Buna karşı, şimdiki halde, teknik yönden tam etkili bir korunma çaresi yoktur.

BAŞKA SEBEPLER

Geçmişin en değerli kültür hazinelerinin — bu arada özellikle el yazmalarıyla minyatürlerin — niçin aslına sâdık belgeler halinde muhafaza edilmesi gerektiği sorusunun cevabı, sadece harplerin imha gücü değildir; bilginlerin görüşü de bunu lüzumlu kılmaktadır. Araştırma, araştırı-

1819 yılında ressam Melling'in nefis gravürleriyle Paris'te pek mahdut miktarda Fransızca olarak basılmış olan «Voyage Pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore» isimli nadir eserin 1969 yılında Doğan Kardeş matbaasında yapılan tıpkıbasımı.

(Bu esere Avrupalılar büyük alâka göstermişlerdir).

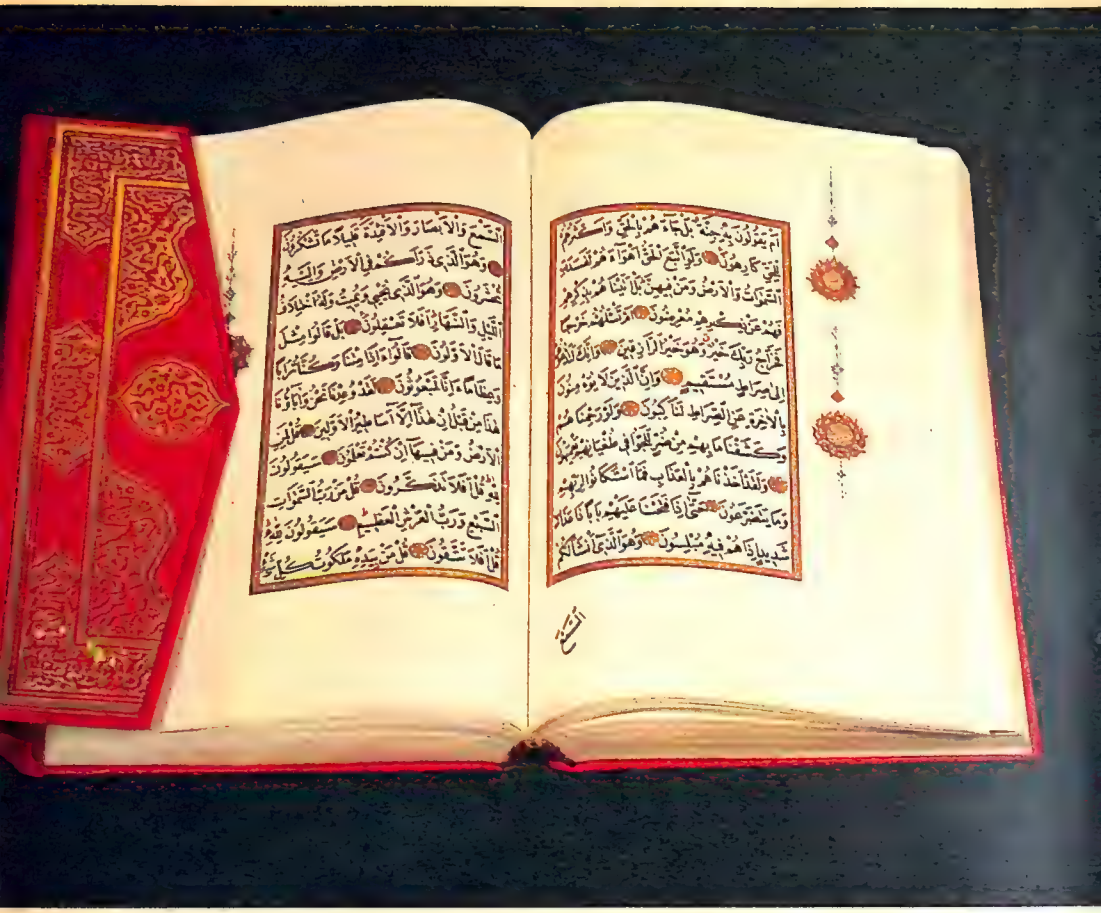

XVII. yüzyıl Türk hattatlarının en büyüğü olan Hattat Hâfız Osman tarafından yazılmış nadir bir Kur'ân-ı Kerîm'in 1967 yılında Doğan Kardeş matbaasında yapılan tıpkıbasımı. *(Bu eser şimdi antika değerindedir.)*

lan cismin her yerde ve her zaman el altında bulunmasıyle mümkündür. Meselâ, bir el yazmasını, bir kütüphanenin veya müzenin kasasında muhafaza altına alıp bunu, ancak koruma tedbirlerinin mümkün kılması hâlinde sadece yerli bilginin tetkikine verebilmek yeterli değildir. Bu takdirde, kıyaslamaya yarayacak yabancı materyalin yokluğunda, araştırmanın sınırlı ve tek yönlü kalacağı şüphesizdir. Sözün kısası, önemli temel materyal, kullanışlı baskılarla çoğaltılmadığı takdirde, çalışma temeli olarak işe yarayamaz. Daha başka bir söyleyişle, çalışmalarını yürütmek için Türk müzelerindeki değerli el yazmalarını göz önünde bulundurmak zorunda olan Birleşik Amerika'daki bir Türkoloji uzmanı, önemli kaynakların tetkiki için pahalıya patlayan ve zaman yutan seyahatleri devamlı olarak göze almak zorunda kalacaktır. Çalışmaları ise, ancak gerekli materyalin emrine verilmesi hâlinde hızla ilerleyebilecektir.

Temel materyalle ilgili mahallî kısıtlamalar, çok kere bir ilim dalının milletlerarası ölçüde ve yoğun bir gelişimini önlemektedir. Bu iddiayı müsbet bir örnekle ispatlayıp kuvvetlendirelim: Mayalar'ın Kristof Kolomb'dan önceki devirlerine ait pek az el yazması örneği elimize ulaşabilmiştir. Olanlar ise, Avrupa'nın üç büyük kütüphanesinde (Paris, Madrid ve Dresden'de) muhafaza edilmektedir. Yetkili araştırmacılar, şimdiye kadar ancak büyük güçlüklerle karşılaştıktan son-

Hünernâme'nin tıpkıbasımında bulunan minyatürlerden bir sayfa.

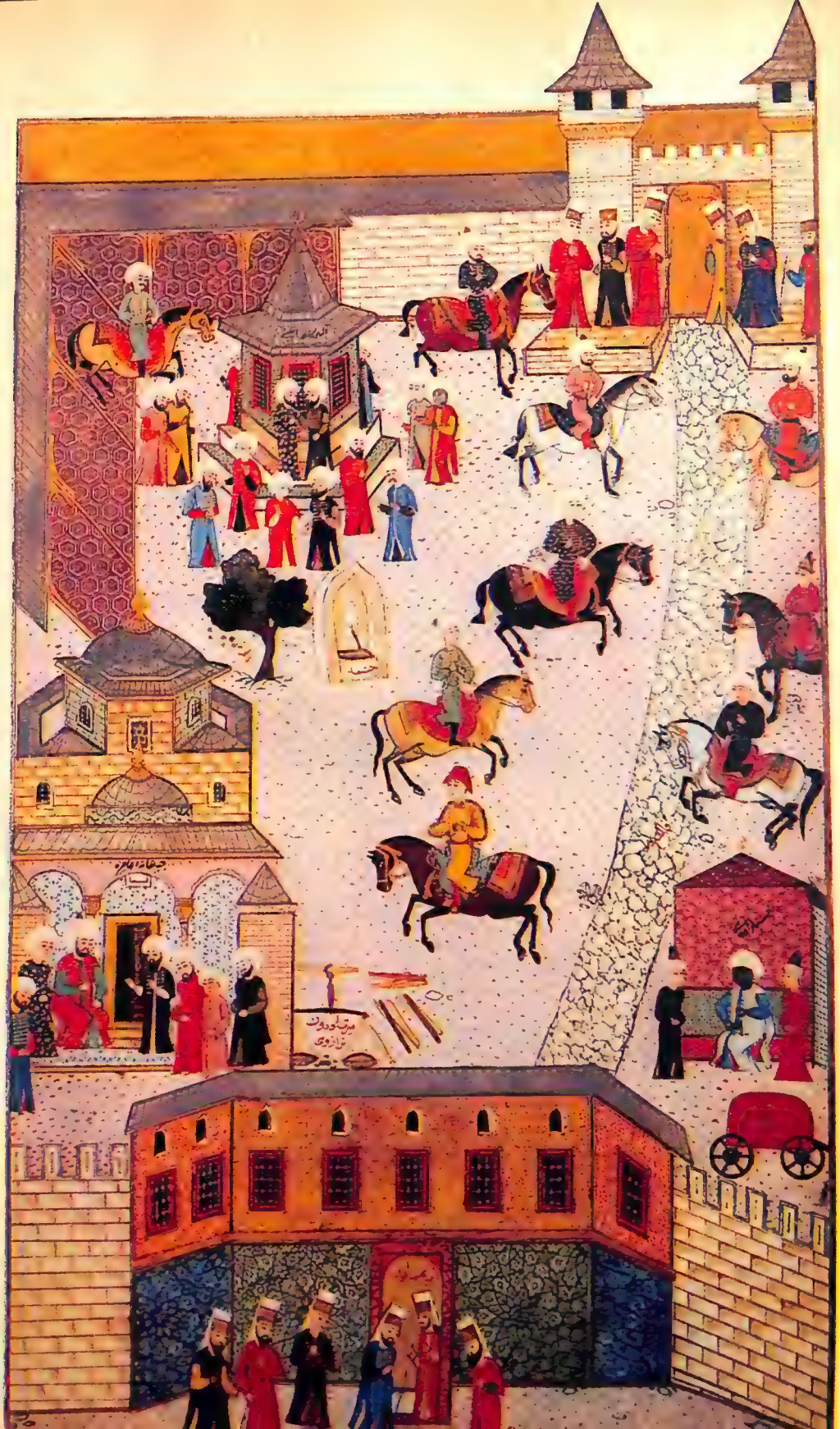

Ressam Melling'in yaptığı gravürlerden biri.

ra bu önemli orijinalleri görebilmekteydiler. Böylece, uzmanların çoğu, el yazmalarının yalnız bir tanesini lâyıkıyle tanıdıklarından ve eserlerin yanyana konulmasıyle kıyaslama etüdleri yapamadıklarından çabalarından ilmî çapta bir sonuç çıkarmak imkânsız görülmekteydi (meselâ, Codex Peresianus namındaki bir el yazması, normal atmosferle temas halinde hemen çürüyüp yok olmak tehlikesine mârûz bulunduğundan, dolayısıyle de hava geçirmeyen bir cam mahfaza içinde muhafaza edilip, ancak ilk ve son sayfası göz önünde olduğundan, orijinalin tetkiki asla mümkün değildir).

TIPKIBASIMLARDAN ELDE EDİLEN FAYDALAR

Bir sürü tanınmış Maya yazmaları, tıpkıbasımla çoğaltılalı beri, bu durum kökünden değişmiştir. Thomas S. Barthel 38'inci Amerikanistler kongresinde (1968' de Münih'te yapılmıştır), Maya yazmalarının etüdü için bazı imkânlara işaret etmiştir. Bugün aradan on iki yıl geçmiş bulunuyor. Bu kısa süre içinde, asla umulmayan ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu çok eski yazmalar, tıpkıbasım sayesinde rahatça ve güvenilir şekilde, isteyenin tetkikine arzedilebilir. Bu tıpkıbasımlar sayesinde, normal şartlar altında bu kadar kısa zaman içinde halli mümkün olamıyacak muammalar aydınlanmıştır. Amerikanistik alanında başarılanlar, başka ulus ve kültür hazineleri için de geçerlidir, ne çare ki, vak'aların çoğunda yapılabilecek şeyler yapılmamıştır. Bütün dünya uzmanlarının, kusursuz tıpkıbasımlar sâyesinde önemli el yazması kaynaklarına erişmeleri hâlinde, Türkoloji araştırmalarının nasıl hızla gelişeceği ve bu alanda yeni ve daha kalabalık bir bilgin neslinin teşkilinde ne imkânlar belireceği tasavvur edilebilir.

Tıpkıbasımların imâliyle çok önemli millî hedeflerin gerçekleştirilebileceği de ayrıca zikredilmelidir. Eski kültür hazinelerinin tanınması, her yerde büyük güç-

lüklerle karşılaşılmaksızın tetkik edilebilmelerine bağlı olarak gelişecektir. Buna göre, en değerli el yazmalarının röprodüksiyonları, yalnız ihtisas kütüphanelerinde değil, şehir ve okul kütüphanelerinde de bulundurulmalıdır ki, meraklılar, atalarının eşsiz eserlerini orijinal şekliyle tetkik edebilsinler. Zira bu gibi eserlere gösterilen anlayış ve saygı, öğretmenin uygun göreceği dozajla sağlanamamakta olup şahsî tecrübenin sonucudur.

NİÇİN YAZMA ESERLER?

Bu konuyla ilgili diğer bir sorunun da aydınlatılması gerekir: Burada niçin eski kültür hazinelerinin yaşatılması için yalnız el yazmalarının aslına sadık röprodüksiyonlarından bahsedilmektedir? Geçmişin fikir ve sanat hayatını bize tanıtan ve gelişmesinin merhalelerini aksettiren sadece el yazmalarıyla minyatürler midir? Buna «evet» cevabı vermek hatalı olur. Geçmiş nesillerin kültür istihalesi, başka alanlarca da, meselâ mimarî, seramik ve duvar resimlerinde de kendini gösterir. El yazmalarının tıpkıbasımla çoğaltılmaları, daha ziyade çok yönlülüklerindendir. Muhtevâları bütün öbür kültürel ifade şekillerinin bir özeti olduğundan, yayılmaları birinci derecede önemli gözükmektedir. Ayrıca, bir ulusun fikir hayatı, el yazmalarında metin ve resimlerle sarih şekilde tesbit edilmiştir. İlmî yönden değerlendirilmeleri de tefsir gerektirmeyip, okuma ve anlamayla başlamaktadır. Antik el yazmalarının röprodüksiyonlarının yapılmasının bu derece önemsenmesini haklı gösteren bir diğer sebep de, muhtevâlarının yanı sıra, dış görünüşlerinin de tıpkıbasımla verilebilmesidir. Diğer bütün alanlarda, önemi burada tartışma konusu edilmeyen belgelerle yetinmek zorunda kalınacaktır.

Şu nokta da unutulmamalıdır: En önemli el yazmalarının tıpkıbasımları, zamanın icabıdır. Eldeki materyalin yalnız

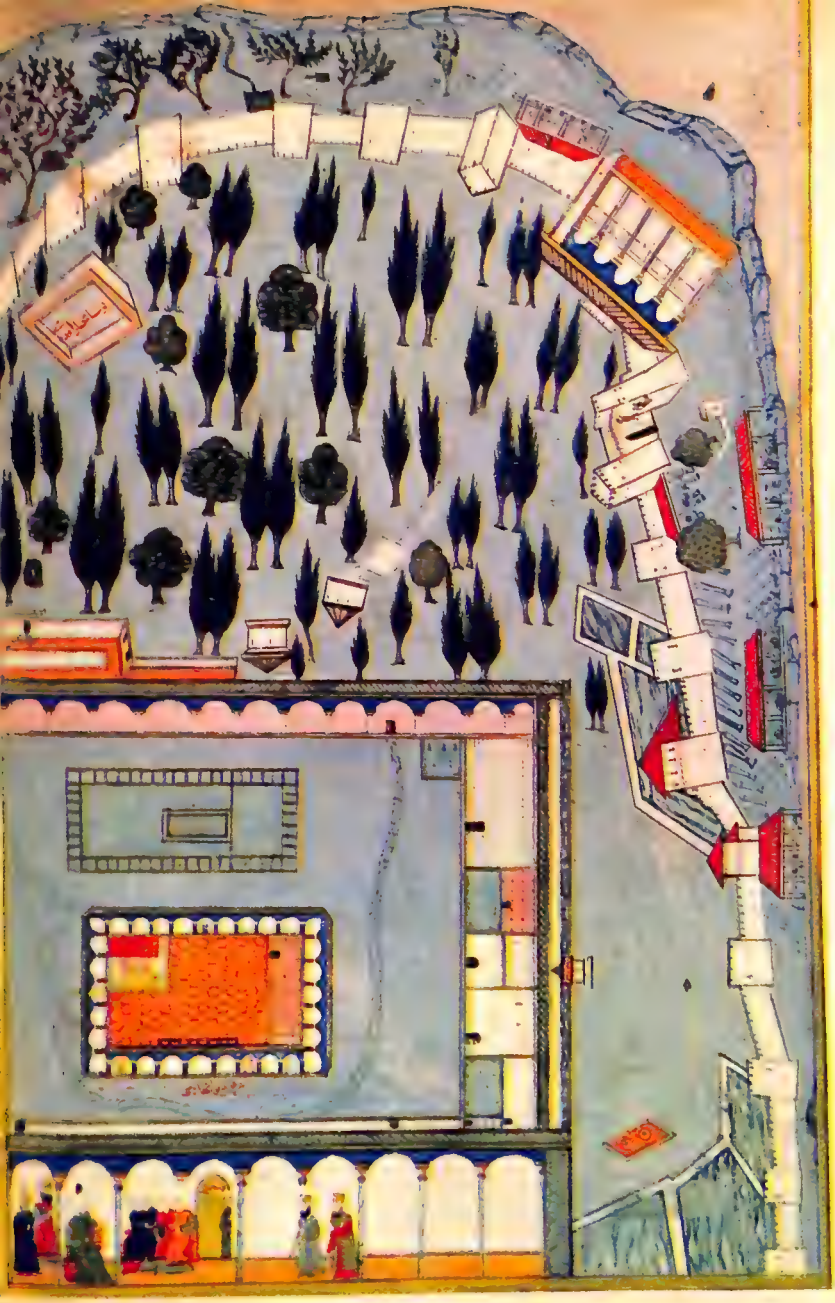

Topkapı Sarayı Müzesi'nin kütüphanesinde XVI. yüzyıla ait dünyada tek nüsha olan «Hünernâme»nin 1969 yılında Doğan Kardeş matbaasında tıpkıbasımı yapılmıştır. Burada, Hünernâme'de bulunan minyatürlerden bir sayfa görülüyor.

yayılıp bütün dünyadaki araştırmacıların tetkikine arzedilmesi değil, aynı zamanda emniyete alınıp imha edilmekten korunması lâzımdır. Bir milletin veya kıtanın fikir hazineleri arasında yer alan paha biçilmez değerdeki parçaların, yirmi, otuz yıl sonra tabiî çürüme ve ayrışma yollarıyla imha olabileceklerini ileri sürmek mübalâğa sayılmaz. Bu orijinallerin kullanışlı ve tam tıpkıbasım baskıları mevcut olmadığı takdirde ise, çocuklarımız, tarihimizin ve hayatımızın sırlarının anahtarlarını onlar için muhafaza etmekten âciz kalışımız karşısında bize haklı olarak sitem edeceklerdir.

Aslı Viyana'da Avusturya Millî Kütüphanesi'nde bulunan ve Doğan Kardeş matbaasında tıpkıbasım yapılan Subhatu'l - Ahbâr adlı eserden bir sayfa. *(Bu eserde, Hazret-i Âdem'den başlayarak bütün Peygamberlerin ve IV. Mehmed'e kadar bütün Osmanlı padişahlarının ve Türk, İslâm sultanlarının nefis minyatürleri vardır).*

بهرام چوبینه نسلیدر بود اثره
اسپیدا اولادین بیان ایلر

باب
طغرلخان اولادین بیان ایدر

طبقهٔ آل بویه

طبقهٔ عباسیان بونلر اوتوز یکی تندر ششوز یکرمی اوچ ییل آی اعاوز ترکونه اولملق اوزره خلافت سوردیلر اول وقتکه رسول علیه السلام احد غزاسنده مبارک باشین یاردیلر حضرت عباس الین اکوبینه الدروری رسول علیه السلام اکر دعا ایدوب دیدیکه رفع الله قدرك یا عمم و برکون دخی رسول علیه السلام عباسدن صوردیکه سنی یوکسین بنی عباس دیدیکه یا رسول الله سن اولوسین اما بن یاشلویم دیدی بن پیغمبر علیه السلام بو سوزی خوش کلوب بارك فی جمالك دیو دعا ایلدی بن رسول علیه السلام دعاسیله سلسله خلافت سوردیلر و عباس نسلندن اول خلافت ایدن ابو العباس سفاح ایدیکه شهر قعتکه قتل کشندن اوچ ۱۰۳ سنه بود اثرلر ابو العباس سفاح اولادین بیان ایدر

طبقهٔ سامانیان

عادل احمد

جعفر
مهدی
هادی
هارون الرشید
المأمون عبدالله
محمد امین
المعتصم بالله محمد
المتوکل علی الله
المستعین بالله احمد
المعتمد علی الله احمد
الواثق بالله طلحه
الواثق بالله

اسمعیل
نصر
ابو الحسن
نوح
عبد الملك
ابو الحارث
شدید
منصور

ملك بویه دیلمی
حسن
ابو منصور
عضد دوله
ابو الحسن
رستم
خسرو
طاهر
کالو
بختیار
ابو شجاع
حسن
ابو المظفر

بای سوخان
جمو ترخان
سوخ خان
قالی خان
طغرلخان
باش بوغا خان

Hiçbir Yerde Neşredilmemiş Mektuplarıyle

ABDÜLHAK HÂMİD'İN HAYATINDAN YAPRAKLAR

5

Yazan: Kudret Sinan

Edirne Abdülhak Hâmid'in hayatında büyük rol oynamıştır. Hâmid, 1874 yılında bu şehirde evlenmiş, çeşitli sebep ve vesilelerle zaman zaman burada oturmuştur. Aşağıdaki mektup, şairin bu şehirden kız kardeşine yolladıklarından biridir. Mektubun tarihi yoktur; bununla beraber ifadesinden, onun Paris'e gitmeye çalıştığı ve gerekli yerlerden yardım aradığı anlaşılmaktadır. Hâmid Paris elçiliği ikinci kâtipliğine 1876'da gittiğine göre bu mektup o tarihten tahminen bir yıl veya daha az bir zaman önce yazılmış olmalıdır. Edirne şairin «İçli Kız», «Sabır ve Sebat», «Sardanapal» gibi eserleri yazıp tamamladığı bir yer olarak da hayatında önemli bir yer tutmuştur.

İsmetlû Hemşirem Efendim,

Geldim geleli size bir mektup yazamadım, ihmalden başka sebebi yoktur. Bilmem neden buraya gelince tenbel oluyorum. Sözde, on güne kadar Fatma Hanım'ı (eşi) alıp Istanbul'a götürecektim. Buraya geldim, iş değişti. Çünkü Fatma Hanım için aldığımız bilet altı kişilik imiş; o cihetle o biletle gelip sizi alarak Edirne'ye getireceğiz de, ondan sonra Istanbul'a avdetinizde o da, sizinle beraber gidecek. Sağlık olsun da, mülâkat biraz uzamış beis yoktur. Gelmediğimiz, Edirne'yi sevdiğimizden değildir; iş uymasın (metinde aynen böyle) diyedir. Yoksa hem bir parasız, hem de sıkıntılı bir memlekette, kümes gibi bir evde oturmak, zaruret olmadıkça, tahammül olunur şeylerden değildir. Paris bahsine gelince: Üzülmüyorum desem inanmazsınız sanırım. Gelirken Râşid Paşa'yı görmüştüm. Bütçe eline geçtiği zaman bizim işi yapacağını vaad etti. Lâkin bütçeden ne haber var, orasını bilmiyorum ve İbrahim Bey'e de sormuyorum. Çünkü, tabiat bu ya onlar mahçup olacak yerde bendeniz utanıyorum. Her ne ise; belki lutfen bir kere daha sual buyururlar.

Mahsûsen ayaklarından öperim. Hanımefendimizin de eteklerinden. Ferahnüma Hanım'ın ellerinden, beylerin gözlerinden öperim. Hep âfiyetteyiz. Resm-i selâm mâlûm, bâkî dua.

Biraderiniz: Abdülhak Hâmid

■

Abdülhak Hâmid, bir süredir, Paris'te bulunmaktadır. Elçilik ikinci kâtibidir. Ancak memleket felâketli günler yaşamakta ve Hâmid bunun acılarını tâ Paris'ten duymaktadır. 1877 - 1878 Osmanlı - Rus savaşı ufuklarda görünmüştür. Avrupa Türkler için zâlim ve duygusuz davranmaktadır. Şairin mektubunda, uzaktan yakından, bu hususlara temas eden noktalar göze çarpıyor. Abdülhak Hâmid'in bu mektubunda — kısa da olsa — Namık Kemal ve Ali Suavi'den de söz edili-

yor. Para sıkıntısından şikâyet ise şairin değişmez kaderidir. Mektubun İbrahim veya Osman beylerden hangisine hitaben yazıldığı kesinlikle anlaşılamamıştır.

Biraderim efendim,

Bu hafta mektubunuz gelmedi. Nemçe postasından ümidim var (Bilindiği gibi İkinci Meşrutiyet'e kadar Türkiye'de, bilhassa Istanbul'da, belli başlı bütün Avrupa devletlerinin kendilerine mahsus postahaneleri bulunmaktaydı. İsteyenler ve daha çok yabancılar, koli ve haberleşme işlerini daha çok bu postahaneler vasıtasıyle yaparlardı. Hâmid'in «Nemçe Postası» dediği, Avusturyalılar'a ait postahanedir). Yine almazsam merak edeceğimde şüphe yoktur. Peder beyefendimiz hazretlerine olan arîzemi bizzat götürüp, kendilerine takdim ediniz. Sâdık Paşa (zamanın Paris Büyükelçisi) hazırlandı. Bugün yola çıkacaktı, dün bir müddet daha hareket etmemesi için, Istanbul'dan emir geldi. Şimdilik ne zaman gideceği mâlûm değildir. Konferansın teklifleri ittifak-ı ârâ ile reddolunmaya karar verilmiş. Bugün gazetede okudum. İncirköyü'nde bulunsaydınız sizden evvel işitmiş olacaktım. Istanbul'da ne olursa, ya o gün akşamüstü yahut ertesi gün sabahleyin burada duyuluyor. Telgraflar gece, gündüz işliyor.

Murad Bey Kars'a gideceğini yine yazmıyor. O cihetle, sarfınazar etmiş olduğuna zâhib olarak, bu hafta yine mektupları ona yollayacağım.

Paris'ten gittikçe usanıyorum. Zaruretle hasret gönlümü pek sıkıyor. Hemen Cenâb-ı Hak encâmını hayreylesin.

Ben, Bâkî Bey'le şimdi muhabere değil, muharebe ediyorum. Onun kumandanı Suavi (Ali Suavi) benimki ise Kemal (Nâmık Kemal) dir. Bakalım hangi taraf mağlup olacak? Allah vere Sırplılar gibi hem mağlûp olup hem de galibiyet iddia etmeseydi. Hikmet kimin konağında oturuyor, hâlâ biraderiyle birleşmedi mi? Ahibbâ (dostlar) ne halde, siz ne yapıyorsunuz? Tahsil mi ediyorsunuz, tâlim mi ediyorsunuz? O havadisi yazmaz oldunuz. Nâzım Efendi gelmedi mi, Sultan Hamid hâlâ resmini aldırmadı mı? Sizin, Osman Bey'le İsmail Bey'in birer resimlerini isterim. Hüsnü Bey'in de ziyade resmi varsa gönderiniz. Yalnız kaldım, bâri resimleriniz bulunsun. Memdûha ile Hüseyin'in

Yazıda bahsedilen üstü karalamalı mektubun bir kısmı.

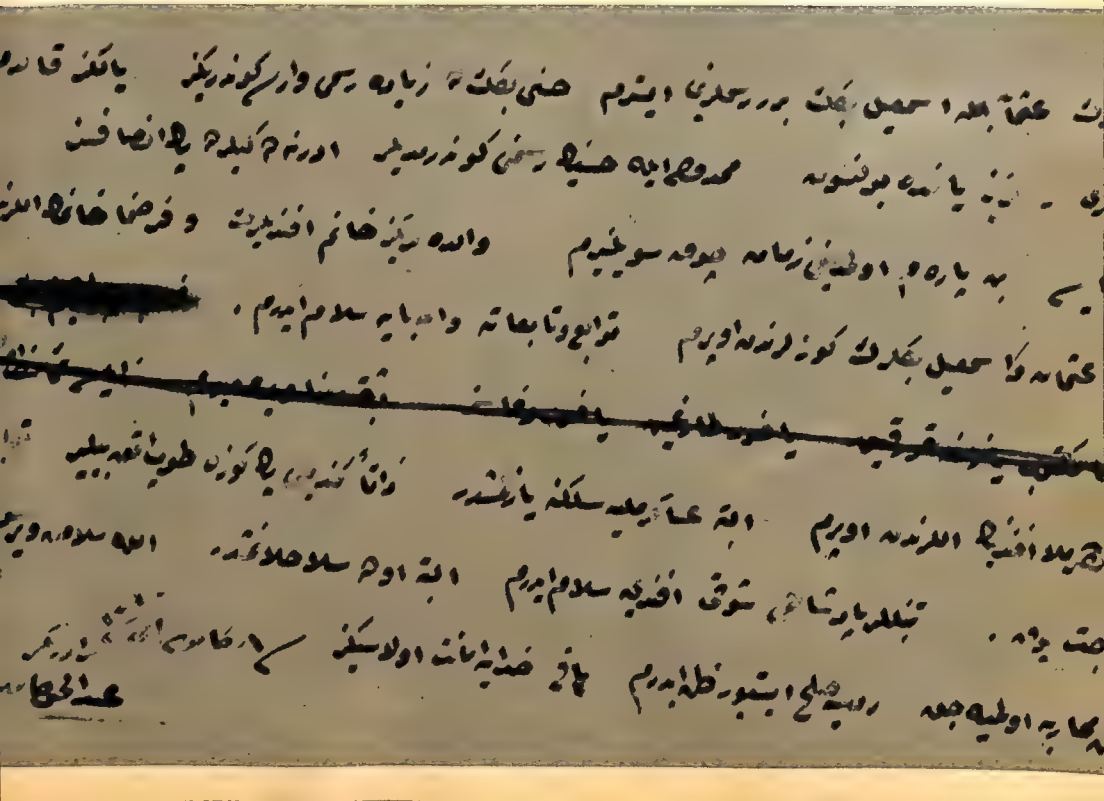

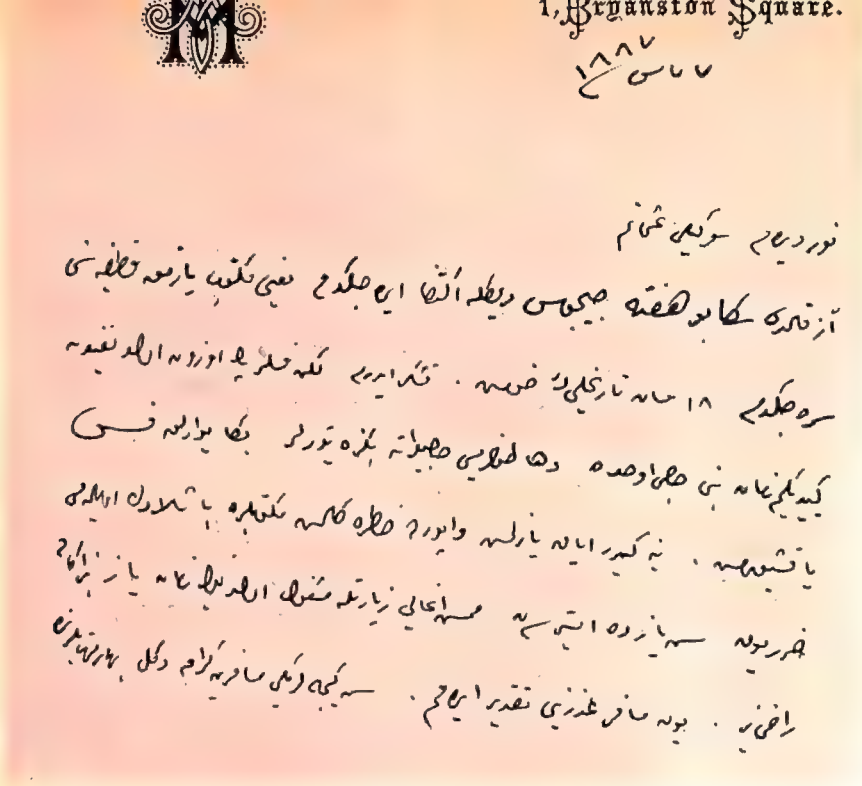

Hâmid'in «Nur-ı dîdem, sevgili Osman'ım» diye başlayan mektubu.

(oğlu) resmini göndermediler. Edirne'dekiler pek insafsız (Edirne'de bıraktığı eşi Fatma Hanım'ı ve yakınlarını kastediyor). Ne ise; ben param olmadığı zaman çok söylenirim. Vâlideniz hanımefendilerin ve Ferahnüma Hanım'ın ellerinden ve Osman ve İsmail Beyler'in gözlerinden öperim. Tevâbî ve tâbiâta ve ahibbâya (eşe dosta, tanıdığa) selâm ederim. (Abdülhak Hâmid burada bir buçuk satır kadar bir yeri karalamış olmakla beraber, dikkatle incelendiğinden bu kısım okunabilmektedir. Karalanan kısım şu sözlerden ibarettir: «Galiba İbrahim Bey bana mektup yazmaya korkuyor, yahut dargın, yahut vefâsız; başka mânâ veremiyorum, ne ise teessüf olunur». Ancak karalanmış kısım, şâirin yazdığı mürekkeple değil, daha koyu bir kalemledir ve bilhassa «galiba İbrahim Bey» kelimeleri ayrıca kurşun kalemle ve ısrarla karalanmıştır. İsmail ve Osman Beyler'den, Ferahnüma Hanım'dan hele «peder beyefendimiz» ibaresiyle Sâhib Molla'dan söz edildiğine göre bu mektubun —olsa olsa— İbrahim Bey'e yazılmış olması akla gelir. Öte yandan ise İbrahim Bey'e sitem ve teessüf edilmektedir. Bütün bu durumlardan şöyle bir tahmine varmak mümkündür: Abdülhak Hâmid bu mektubu İsmail ve Osman Beyler'in ağabeyi İbrahim Bey'e yazmıştır. Ne var ki, yazdığı sırada ya aşırı derecede sarhoştur ya da son derece dalgındır; bunun netice olarak bizzat mektubu yazdığı kimseye böylece sitem ve serzenişte bulunmuştur). Tâhir Molla Efendi'nin ellerinden öperim; elbette asâkir-i milliye silkine (millî orduya, askere) yazılmıştır. Zaten kendisi pek güzel top atmasını bilir, tâlime hacet yok. Tenbeller padişahı Şevki Efendi'ye selâm ederim, elbette o da silâhlanmıştır; Allah selâmet versin. Lâkin muharebe olmayacak, Rusya sulh istiyor zannederim. Bâkî Hudâ'ya emanet olasınız.

8 Kânunusani 1292
Biraderiniz: Abdülhak Hamid

■

Hâmid'in bu mektubu da Paris'tendir ve yukarıda yazılandan tahminen üç ay kadar sonradır. Yine parasızlıktan şikâyetler olmakla beraber bu mektubunda şair oldukça neşeli ve şakacıdır. Bu arada, birkaç satırla, on dokuzuncu yüzyıl Paris'inin kısa bir portresini çizmektedir.

Biraderler,

Bu hafta size cevap veremiyeceğim, yani uzun yazamıyacağım; niçin derseniz, hava pek güzel olduğundan, biraz gezmeye gideceğim. Resmî işlerim bitti, biraz da havâî işlere bakmalı. Meselâ, bir araba tutup, Buva dö Bolonya'ya (Bois de Boulogne) gitmek böyle parlak bir havada pek safalı olur. Siz Sultaniye'de cem'iyyet edersiniz de, biz etmez miyiz? Ama Sultaniye'de olmamış da başka bir yerde olsun hepsi bir değil mi? Ah değil, değil. Sizinle beraber olmadıkça nereye gitsem nafile. Dün Buva dö Bolonya nâm mesirede otuz binden ziyade araba vardı. Gölün etrafını devrediyorlardı. Beyazıt Meydanı'ndaki devirler gibi değil; bu görülecek bir hâldir. Hüsnü Bey, sana bir şey söyliyeyim mi? Paris, zenginler için pek iyi, fakat züğürtler için pek yaman, pek b..., pek zından görünüyor. İşte böyle, onun için kendimi o tarafa atmayı düşünüyorum. Ümitlerim tazeleniyor. Bakalım Cenâb-ı Hak ne takdir eder. Sözü kesiyorum, niçin derseniz? İbtidâ mösyö —Memiş— yani Türkçesi Memiş Ağa (memşâ = helâ) nâm zâtı ziyarete gideceğim. Ondan sonra üstümü değişip, Ferit Bey'le bir araba tutarak fırlayacağız. Bakalım nereye fırlarız? Artık illallâh, kapanmadan bıktım. Bâkî herhalde âfiyette dâim olasınız. Muhtar ve Tâhir Molla Efendiler'in ellerinden öperim. Mehmed Efendi'ye, Hacı Tevfik Ağa'ya vesair ağalara selâm ederim. Canım daha yazmak istiyor amma yazmıyacağım. Elbet siz de mâzur görürsünüz. Bâkî muhabbet, uhuvvet.

9 nisan 1292
Biraderiniz: Abdülhak Hâmid

■

Aşağıdaki mektubu Hâmid, yıllarca sonra, Londra'dan yazmıştır. Mektuptaki dil ve ifadeden keyfinin oldukça yerinde olduğu anlaşılıyor. Bu satırlarda yine şakacı, yine kadın âşıkı Hâmid'i — olanca samimiyeti ile — görmek mümkündür. Tarih, Hicrî değil, Milâdî olarak atılmıştır.

Nur-ı dîdem sevgili Osman'ım,

Az kaldı sana bu hafta cicos demekle iktifa edecektim, yani mektup yazmak vazifesini serecektim. 18 nisan tarihlin hoş, teşekkür ederim. Lâkin fesler pek uzun olduğundan, giydiğim zaman beni Hacı Evhad'a daha doğrusu Hacivat'a benzetiyorlar. Bana yuvarlak fes yakışıyormuş.

Yine gider ayak yazılmış, vapurda hâtıra gelmiş mektuplara başladın öyle mi? Zarar yok, sen yaz da, istersen Memiş Ağa'yı ziyaretle (tuvalete gitmeyi kastediyor) meşgul olduğun zaman yaz. Biz ona da razıyız.

Yok, misafir özrünü takdir edemem. Sen, gecelerini misafirîn-i kirâma (hatırlı misafirlere) değil, bahar mehtaplarında peyda olan benât-ı hayâliye-i dilârâma (gönül çekici kadınların hayâline) ikram ediyorsun zannederim. Bakalım belki çiftlikten bir mufassal mektubunu alırım.

Nesim-i İran pek safâ-bahş-ı vicdan değil imiş; benim vicdanıma da cefâ-bahş oluyor. Ben o manzumeyi bizim, Fârisî'ye meraklı olan muallime-i bî hemtâya ihdâ olunmak için yazdım. Bir diğer Acem'e tercüme ettirmiş olduğunu hissettim; çünkü ondan sonra bana olan muamelesi biraz tagayyür etti (değişti, bozuldu). Ne yapalım efendim şâiriz, güzellik âşıkıyız. O güzel yüz vermezse, yüz veren bir güzel bulmaya çalışırız. Köpek (?) mertebesini ikmal edemedim ki sana suretini (resmini) göndereyim. İmdi çarşamba günü akşamı bakalım ne zuhurat olacak? İbrahim'e o gün hakkında tafsilât yazdım, okur anlarsın. Daha ne yazayım, daha ne yazayım? Aman efendim dünyada böyle güzel kız görmedim. İkisi birbirinden güzel iki hemşire-i bî-hemtâ. Pederleri mâzûlîn-i vükelâ ve ağniyâdan (zengin ve eski devlet adamlarından) ve mâderleri menzûle (nüzullü) ne dersin? Dâvet ettim, gelecekler. Ne?... Tafsilât-ı bâkiyye rûz-ı mes'ûd-ı çarşamba, hafta-i âtîye muallak bâd (şaka yollu Farsça yazılmış olan bu cümlenin Türkçesi: «Tafsilâtın kalanı gelecek haftanın o mesut çarşamba gününe bırakıldı» dır). Bâkî uhuvvet.

Hasretzede kardeşin
Abdülhak Hâmid

■

Hâmid'in aşağıdaki mektubu, yukarıdakinin aksine, tatsız ve neşesiz bir gününde yazılmıştır. Londra'nın kapalı havası ve bu kapalı hava içinde şairin — kimbilir hangi sebeplerden ileri gelen — kapalı gönlü. O akşam bir eğlenceye davetli bulunduğu belli olduğu halde Hâmid kasvetlidir ve mektubunda enikonu müstehcen kelimeler kullanmaktadır.

İki gözümün envârı kardeşlerim,

İki postadır mektup alamıyorum. İnşallah cümleten âfiyettesinizdir. Lâkin, insaf ve merhamet edin de bana haftada bir kere olsun âfiyetiniz haberini îsâl edin (iletin). Zira mektupsuz kalmak, gurbetin kerbetini (gam ve kederini) tezyid ediyor. Akraba mektubundan başka hiçbir tesliyetim yoktur.

Geçen hafta meşguliyet kesretinden size mektup yazamadım, affedersiniz; bir daha ihmal etmem. Hüsnü Bey'den mektup aldım, âfiyette fakat hâlâ tereddüt içinde.

Bizim Acemce manzumeyi Mîzân'da (o zamanın bir gazetesi) gördüm. Mîzân dedim de hatırıma geldi. Mîzân-ı hava olan (termometre) mektubumun hâlinden bugün havanın ne kada ye's-engîz (kasvetli) olduğunu anlarsınız. Alafranga mayısın dördü; Londra hâlâ duman içinde ve içine yestehlediğim ocak ise hâlâ sönmemektedir. Ebedî bir kış.

Büyüklerimin ellerinden ve ayaklarından ve küçüklerimin gözlerinden öperim. Daha yazmak istiyor isem de: Hava fena, kalem şikeste (kırık), kâğıt berbat, mürekkep cicos!

Ben nasıl adamım, hususîyle nasıl kâtibim ki bir hokkaya mâlik değilim, bir kalem açmayı bilmem. Evrakım ki esrâr (sırlar) demektir, odamın her tarafına yayılmış. Aradığım bir kâğıdı bulmak bir maslahat-ı uzmâ-yı muhâl ender muhâl (imkânı ihtimali olmayan pek muazzam bir iş)... İşte yine yağmur başladı. Rutubet, murdarlık, b... luk. Birazdan kalkıp giyinmeli; çünkü akşam bir yere taama (yemeğe), sonra suareye, daha sonra baloya gideceğim. Muallimeyi evvelki akşam Lord Rozbri'nin suaresinde gördüm. Bir hafta evvel gönderdiğim bir mektub-ı mecnunâneden dolayı bana biraz bürûdet (soğukluk) gösterdi. Keyfi bilir. Ben sevenlerin kurbanı, sevmeyenlerin sultanı olmak isteyen, istiğnaperverân-ı fukaradan (omuz silken yoksullardan) bir mahlûkum. Ah yağmur, ah hava! Bâkî âfiyetiniz berdevam ola kardeşlerim.

Havadan (okunamamıştır):
Abdülhak Hâmid
Çarşamba 22 nisan 1302

■

Üzerinde «Turkish Embassy» anteti ve Londres Le 20 Décembre 1888 tarihi bulunan bir kâğıdın — ki Londra ve tarih kısımları Hâmid'in latin harfli elyazısı iledir — bu tarafı nedense boş bırakılarak arkasına yazılmış olan aşağıdaki mektupta Hâmid'i âdeta bir iş adamı havasında görmekteyiz. Kâğıdın böyle ters-yüz edilmiş olmasından, onun önce İngiltere'deki bir kimseye, belki İngilizce yazılmak üzere hazırlandığı, sonradan Istanbul'daki akrabalarına gönderilen mektup için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Biraderlerim,

İlâmaşallah birer çırpıştırmalarınız zuhur etti. Bir aydan beri niçin sükût ediyorsunuz diye düşünüyordum. Meğer hikmeti varmış, iki aydır yalıda imişsiniz öyle değil mi? Her ne ise, latife bertaraf, böyle ihmal etmeyin; pek ziyade gücüme gidiyor. Sigorta işini sonra müzakere ederiz, ibtida şu piyango işini bitirelim ve siz onu da ihmal etmeyiniz ki heriflere emniyet gelsin. Bir işi bir şeye benzetmeden diğerine teşebbüs abes olur. Eğer siz bu piyango işini yapamıyacaksanız, Fransızca evrakı serian bana iade ediniz. Zira herifler zırlanmaya başladılar, rezalet olacak. Kendilerine ya bir haftaya kadar kestirme cevap verileceğini ve yahut evrakın iade edileceğini vaad ettim. Umarım ki beni mahçup etmezsiniz. İşi yüzüstüne bırakıp çiftliğe giderseniz olmaz. Şimdiye kadar ne yaptınız? Hacı Bey'i görebilecek misiniz? Maksadın husûlünde bir istidad hissettiniz mi? Kâğıdı kime tercüme ettiriyorsunuz? Hiçbir şey demiyorsunuz. Bir aydan sonra bir kâğıt yazıp, başka şey söylemiyorsunuz. Ciddîyetten bu kadar ayrılmamalı. Ben size emniyet edip bir iş yazdım, siz böyle mi mukabele etmelisiniz? Olmayacaksa kâğıtları geri isterim vesselâm. Reşad niçin hiddetlenmiş? Ben ona bir mektup yazıp Hüsnü Bey'e yolladım, elbette almıştır. Almadıysa, Hüsnü Bey mektubu unutmuştur demek olur. Hüsnü Bey'in Kardif şehbenderliğini red ile Bombay'a gitmeye karar verişini anlaşılmaz hikmetlerden, belki şâyân-ı merhamet cinnetlerden addetmekle iktifa ederim. Gitmediyse bırakmayın, vücudunu ifnâya gidiyor. Maksat ölmekse, adam mutlaka Bombay'da mı ölür? Münasebetsiz hâlleri, münasebetsiz mütalaaları ile kendini de berbad ediyor, bizi de endişe ve meraklara düşürüyor.

Londra müzehanesi sözünü anlayamadınız mı? Tuhaf şey. Bilmiyor musunuz ki beyefendimiz Arapça bir kitap istinsahını (bir nüshasını yazıp çıkarmak) emretmişlerdi. Kitabı bulduk, adam da bulduk. Hattâ şimdi burada idi. On beş lira istiyor. İki yüz altı sahife imiş, üç aydan evvel ikmal edilemezmiş. Beyefendimize söyleyin. Şerif hazretleri bu miktar akçayı verirlerse kitap istinsah ettirilecek demektir. Kemal'in (Nâmık Kemal) vefatı yürekler acısıdır, söylenecek söz yoktur; hemen Cenâb-ı Hak bu milletin yardımcısı olsun. Bizim (bir kelime okunamamıştır) ne olduğunun tahkik ve iş'arını rica ederim. Hâmide (kızı) sanayi mektebine (o zamanın kız enstitüleri) gitmeye başlamış, pek memnun oldum. Allah beyefendimizin ömür ve âfiyetlerini efzûn buyursun (arttırsın). Ben buradaki vazifeyi ifade inşallah kusur etmiyorum; lâkin cevaben bir teşekkür falan zuhur ettiği yok. İstediğim kadar yazmaya da hasbel-

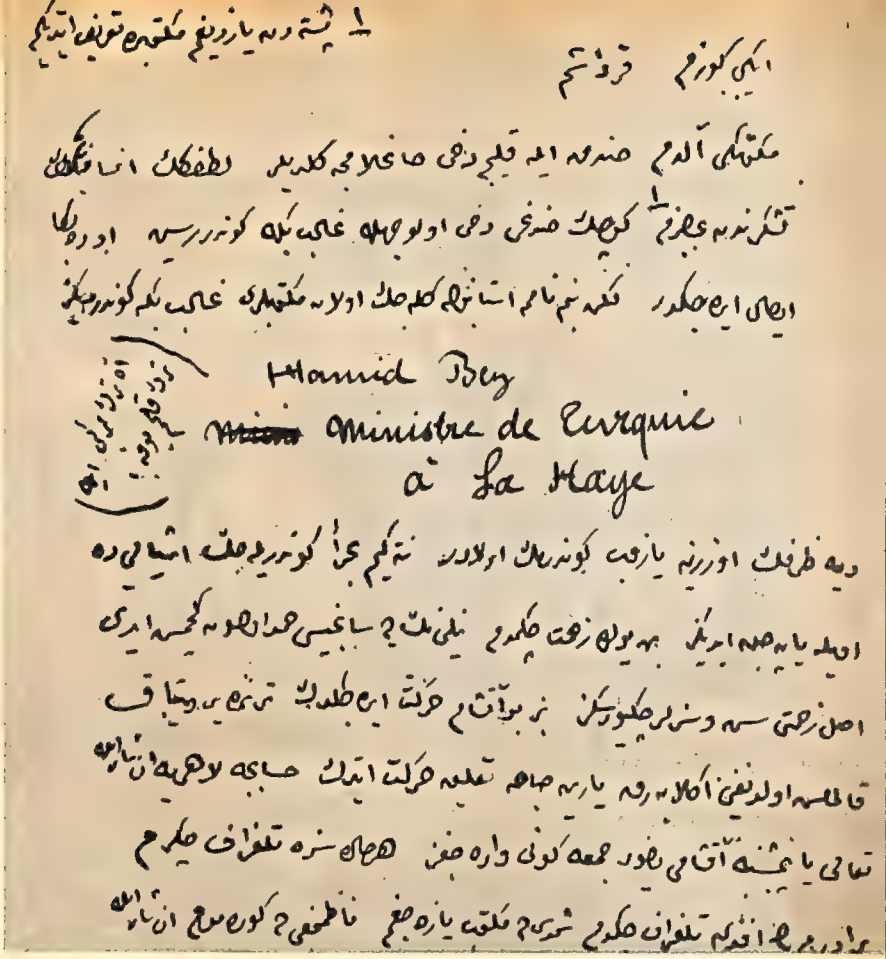
Hamid Bey
Ministre de Turquie
a La Haye

Yazıda bahsi geçen mektup.

meşguliye (işler yüzünden) muktedir olamıyorum. Resm-i selâm mâlûmdur. Cümlenizi Allah'a emanet eder ve sık sık mektubunuza intizar ederim kardeşlerim.

10 Kânunuevvel 1204
Biraderiniz: Abdülhak Hâmid

Hâmid'in kısa bir mektubu:

■

İki gözüm kardeşim,

Mektubunu aldım. Sandık ile kılıç dahi sağlamca geldiler. Lütfü'nün, insaniyetinin teşekküründen âcizim. Peşte'den yazdığım mektupta tarif ettiğim küçük sandığı dahi ol veçhile Galip Bey'e gönderirsin; o da bana îsâl edecektir. Lâkin benim nâmıma Istanbul'a gelecek mektupları Gâlip Bey'e göndermeyiniz.

Hamid Bey
Ministre de Turquie
a La Haye

(Ah Türk mürekkebi ile Türk kalemim yok!)

Diye zarfın üzerine yazıp göndermek evlâdır. Nitekim bahren gönderilecek eşyayı da öyle yapacak idiniz. Ben yolda zahmet çekmedim. Nelly'nin de (İngiliz asıllı eşi) sancısı hamdolsun geçti. Asıl zahmeti sen ve sizler çekiyorsunuz. Biz bu akşam hareket edecektik, trende yer ve yatak kalmamış olduğunu anlayarak yarın sabaha tâlik-i hareket ettik. Hesapça La Haye'e inşallâhü Taâlâ ya perşembe akşamı yahut cuma günü varacağız. Herhalde size telgraf çekerim. Biraderim beyefendiye telgraf çektim, şimdi mektup yazacağım. Nâzımcığı da göremedim; inşallah vâlidesi nezdine gelmiştir. Hüsnü Bey'in mahud mufassal mektubunu Münir Bey'e vermiş idim, o da icabına bakacağını vaad etmişti. Şimdilik sözü kesiyorum. İkimiz de eller, etekler ve gözler öperiz ve tekrar teşekkürlerle beraber karîben (yakın zamanda) mülâkatımız niyâzını Cenâb-ı Hakk'a arz ve takdim eyleriz kardeşim.

8 temmuz 1895
Biraderin: Abdülhak Hâmid

Kennedy'lerin Başkanlık Mücadelesi: 5

Kennedy Başkan Seçiliyor

Yazan: Özaydın Dokur

BAŞKAN adayı Kennedy'nin önündeki güç engel sadece Demokratlar'ı birleştirip tek vücut hâlinde seçimlere gitmek ve seçim kampanyasını yönetmek değildi. Başkan yardımcılığı görevinde bulunan Nixon, devlet yönetimini de elinde tuttuğundan birçok avantajlara sahipti. Sonra Cumhuriyetçiler Demokratlar'dan daha fazla zenginlerin desteğini sağlamışlardı.

Başkan adayı Kennedy'nin bu engelleri yıkması, seçim kampanyası sırasında daha geniş bir halk kitlesine sesini ve kanaatlerini duyurması gerekiyordu. Bu, zaman ve büyük bir enerji isteyen bir işti.

Cumhuriyetçiler'in başkan adayı olan Nixon, birçok bakımdan Kennedy'den daha kolay seçim kazanacak durumdaydı. Başkan Eisenhower, tarihî kişiliğiyle onu destekliyordu, sonra Nixon, büyük para babalarının da desteğine sahipti.

Kennedy, bütün bunları biliyordu, hele Katolik oluşunun birçok çevrelerde yarattığı tedirginlik, giderilmesi oldukça güç bir mesele olarak ortada durmaktaydı. Seçim kampanyasını yönetmekle görevli Robert Kennedy ise, dinin seçim sonuçlarını etkileyici bir faktör olmadığını ileri sürüyordu. Buna rağmen Kennedy'nin özel ekibi, din konusunun da ele alınması gereğini savunmaktaydı.

GENİŞ TELEVİZYON KAMPANYASI

Kennedy'nin özel ekibi, Nixon'u yenmenin geniş bir televizyon kampanyasıyle mümkün olabileceğini iddia ediyordu. Bütün ülkede izlenebilecek genişlikteki televizyon kampanyası, Kennedy'yi halka daha iyi tanıtacaktı.

Ted Sorenson, hâtıralarında şöyle yazar:

«Seçim kampanyamızın asıl temeli, Nixon'un geniş prestijini kırmak üstünde toplanıyordu. İki dönem icra organını elinde bulunduran Eisenhower'in yardımcısı Nixon, geniş halk kitlesi tarafından tanınıyordu, bu engeli aşmak gerekti. Bunun için çalışmaya giriştik.

«Robert Kennedy, televizyondan yararlanmak fikrindeydi. Oysa bir televizyon programı bize çok pahalıya mal oluyordu. Yaklaşık olarak 1 milyon doların üstünde falandı. Bunun finanse edilmesi gerekiyordu. Sonra rakibimiz, başkan yardımcısı sıfatıyle, haber niteliğindeki birçok programda görünmekteydi.

«Bu durum üzerine Nixon'a başvurmaya karar verdik. Sebep şu: İki başkan adayı da sınırlı bir televizyon kampanyası düzenliyecekler. Arkadaşımız Steve Smith, Nixon'un seçim menaceri Leonard

Hall ile bir görüşme yaptı. Ne var ki, görüşme olumlu bir sonuç vermedi. Leonard Hall, böyle bir anlaşmanın Nixon'un menfaatlerini baltalayabileceği gerekçesiyle razı olamıyacağını söyledi.

«Robert Kennedy, bu arada şu fikri ileri sürdü:

«— Çeşitli televizyon programları vardır. Bu programlarda davetli olarak görünürsek hiç para ödemeyiz. Böylece yükleneceğimiz külfeti azaltmış oluruz.

Kennedy de hemen aynı fikirdeydi:

«— Evet, dedi. Bazı televizyon programına senatörler, tanınmış kişiler davet edilir. Çeşitli problemler üzerinde görüşü sorulur. Bir de seçimlere katılan aday seçmeni dinliyor, programı var. Televizyon şirketleri böyle bir program düzenlerler. Programda adaylar bazı seçmenleri ziyaret eder, evlerine gider, konuşurlar. Bu programlardan yararlanabiliriz.

«Kennedy'nin nutuklarını hazırlayan arkadaşlarımızdan biri, Nixon ile televizyon münazarası yapılmasını teklif etti. Bu teklif olumlu karşılandı. Yalnız Nixon'un bu teklifi kabûl edip etmiyeceği şüpheliydi.

«Nixon, teklifi memnunlukla kabûl ettiğini bildirdi. Hem de Başkan Eisenhower'in itirazına rağmen. Hattâ sonradan duyduğuma göre parti ileri gelenleri de buna itiraz etmişler. Sebep basit: Başkan Eisenhower, Nixon, Kennedy ile televizyon münazarası yaparsa, Kennedy'yi halk efkârına daha iyi tanıtacağını iddia etmiş. Örnek olarak da Kennedy'nin 1952 yılında Lodge ile yaptığı televizyon münazarasını göstermiş.

NIXON TEKLİFİ KABÛL EDİYOR

«Nixon'un bazı sebeplerden dolayı kendisine büyük güveni vardı. Bir defa 1946 yılında siyaset hayatına atılmıştı. Hem de o devrin tanınmış bir milletvekilini tele-

A.B.D.'nin 35'inci Cumhurbaşkanı Kennedy, eşi Jacqueline ile.

vizyon münazarasında yenerek milletvekili seçilmişti. Sonra 1952 yılında bir televizyon konuşmasıyle Cumhuriyetçi Parti'nin başkan yardımcılığını kazanmıştı.

«Bunlara ilâve edilecek bir husus daha var: Nixon, televizyon münazarasında Kennedy'yi yeneceğini ve Demokratlar'ın bir bölüğünü çekeceğini sanıyordu. Oysa bu yanlış bir taktikti. Çünkü Eisenhower gayet doğru olarak şöyle söylemişti:

«— Siz, başkan yardımcısı olarak yurtta Kennedy'den daha çok tanınıyorsunuz. Kennedy ile televizyon münazarası sizi değil, onu tanıtacak. Bu da, sizin için iyi olmasa gerek.

«Sonunda her iki taraf arasında bir ön protokol imzalandı ve televizyon münazarası için günler tesbit edildi. 4 defa, birer saatlik programda Kennedy ile Nixon, iç ve dış meseleler ve ekonomik sorunlar üzerinde tartışacaklardı.

«İlk televizyon programı 26 eylülde yapılacaktı. Konu, iç meselelerdi. Her iki aday da, 8'er dakika meseleyi kendi görüşleri çerçevesi içinde anlattılar.

«Sonra çeşitli konularda kısa olarak tartışma açıldı. Yalnız cevaplar ikişer buçuk dakika gibi kısa bir süreyle sınırlandırılmıştı. Sonra cevap üzerinde yorumlar ise 1,5 dakika alıyordu.

«Televizyon münazarasında sonuç şu oldu. Nixon'un cevapları zayıftı, daha doğrusu görünüşü zayıftı. Üslûbu dağınık, hareketleri tedirgin ve çekingendi. Seçim kampanyası başlamadan kısa bir süre önce geçirdiği hastalık onu zayıflatmış, yıpratmıştı. Duruşu yorgundu.

«Oysa Kennedy, televizyon programı başlamadan birkaç gün önce dinlenmiş, Florida'nın kızgın güneşinde yanmıştı, enerji doluydu, yanık rengiyle televizyon ekranında derhal dikkati çekiyordu.

«İlk televizyon münazarası her iki aday için de pek başarılı geçti sayılamaz. Her iki aday da sinirli ve donuktu. Ne var ki televizyon münazarasının sonlarına doğru Kennedy azıcık açıldı, hemen ekrana hâkim olmasını bildi. Her zamanki gibi güvençli bir tonla Nixon'un cevaplarını yorumladı, özellikle iç meselelerde hançer kadar keskin sorular sordu. Hele zirâî ürün fazlası meselesi üzerinde cevap veren Nixon büyük bir pot kırdı; Kennedy de onun bu konudaki zayıflığını anlayarak fırsatı kaçırmadı. Cumhuriyetçiler'in 8 yıl içinde zirâî ürün fazlalığı problemi-

Kennedy, ölen Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle ile.

John Kennedy öldürüldükten sonra New York Senatörü olan kardeşi Robert Kennedy, başkanlığa adaylığını koymuştu.

ni çözmek amacıyle hiçbir harekette bulunmadıklarını açıkladı.

«Dördüncü ve son televizyon münazarası ekim 21'de New York'ta yapıldı. Her iki aday da, münazaradan galip çıktıklarını iddia etmelerine rağmen, genel kanaat Nixon'un kamu oyunda kendisini yıprattığı ve seçimi etkiliyecek % 11 civarındaki tarafsız seçmenin Kennedy'ye kaydığı merkezindeydi.

«Televizyon münazarasından sonra özel ekibimizin yaptığı anket şöyle sonuçlandı: Demokrat Partili olmasına rağmen Kennedy'yi sevmeyen seçmenlerimiz bize yöneldiler. Koyu mutaassıp bir Protestan papazı Kennedy'ye oy vermeyi düşündüğünü açıkladı. Katolikler'e karşı cephe alan birçok bölgelerde Kennedy'nin aldığı anket sonuçları çok iyiydi.

«Seçim kampanyasının artık sonuna gelmiştik. Nixon'un karargâhını bilmem ama, bizim karargâh sonuçtan çok ümitliydi. Robert Kennedy, seçimlerden 3 gün önce:

«— Bana öyle geliyor ki, seçimi kazanacağız. Hele TV münazarasını seyrettikten sonra imânım arttı, dedi.

«— Çeşitli komitelerden gelen haberlere göre, durumumuz iyidir, dedim. Yarın son defa Pennsylvania'da bir miting düzenliyoruz.

Halkın davranışına göre tam bir tahmin yapmak mümkün olabilir.

«Kennedy'nin Pennsylvania turu gerçekten şâhâne oldu. Vali Lawrence'in dediği gibi, Kennedy bir peygambere benziyordu sanki. Yarım milyondan fazla insan yollara dolmuştu. Kennedy açık otomobille şehirde bir tur yaptı, bayraklar, konfetler, balonlar yağıyordu. Böyle bir karşılamayı hiçbir yerde görmedim.

«Halkın çılgınca haykırışını duyan Robert Kennedy bana dönerek:

«— Halk kendisinden geçmiş gibi alkışlıyor, dedi. İnşallah fazla yorulmaz da, salı günü sandık başına gider.

«Seçim günü sabaha karşı ilk sonuçlar geldiğinde, yorucu, insanüstü çalışmamızın boşa gitmediğini anladık. John Fitzgerald Kennedy, 35. cumhurbaşkanıydı artık.»

SON

TARİHE AKAN BİR AY

Mart 1971

4 MART

Biri çavuş olmak üzere 4 Amerikalı hava askeri 01.00 sıralarında silâhlı 5 kişi tarafından, Gölbaşı yakınlarında kaçırıldı. Kimliği bilinmeyen kişiler fidye olarak 400 bin dolar istediler.

6 MART

Orta Doğu Teknik Üniversitesi öğrencileri arama kararına karşı gelerek jandarmaya ateş açtılar. Bir jandarma eri öldü.

● Kaçırılan 4 Amerikalı askerin durumu belli değil. Amerikan Büyükelçiliği askerlerin sağ olduğu kanaatinde.

● CHP lideri İnönü, bir konuşma yaparak «Rejim dışı eylemlere karşı olduğunu bildirdi ve «Kanla biten sonuç tamir olunmaz» dedi.

7 MART

Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde emniyet kuvvetlerine ateş açanlardan 24'ü, Ankara Asliye Ceza Mahkemesi tarafından tutuklandı.

8 MART

Kaçırılan 4 Amerikalı hava askeri, saat 23.30 sularında sağ-salim serbest bırakıldı.

9 MART

Savcılıkta ifade veren 4 Amerikalı hava askeri, kaçıran kişilerin, kendilerine iyi davrandıklarını söyledi. Ankara'da Amerikalılar'ı kaçıranların yakalanması için olağanüstü arama yapılıyor.

● Silâhlı çatışma olayından sonra ODTÜ mütevelli heyeti, Akademik Konseyi feshetti.

10 MART

Doğu Pakistan'daki Avâmî Partisi, idareye el koydu. Doğu Pakistan'daki memurlar ve görevliler, artık Mucibürrahman'dan gelen emirleri uyguluyorlar.

11 MART

Yüksek Komuta heyeti üyeleri saat 10'dan itibaren Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç'ın başkanlığında bir toplantı yaptılar. Konuşulan konular arasında, yurttaki son olaylar da yer alıyor.

12 MART

Türk Silâhlı Kuvvetleri adına Genelkurmay Başkanı Orgeneral Tağmaç ve kuvvet kumandanları Cumhurbaşkanı Sunay'a ve T. B.M.M.'ne bir muhtıra vererek, reformların bir an önce yapılmasının şart olduğunu ifade etmişlerdir. Ültimatom hüviyetindeki bu muhtıra üzerine Başbakan Demirel istifa etti.

13 MART

Cumhurbaşkanı Sunay, komutanlarla 5 saat 45 dakika görüştü. Sonra bir açıklama yaparak yeni başbakanı çarşamba günü seçeceğini söyledi.

14 MART

Cumhurbaşkanı Sunay, siyasî parti başkanlarıyle birer konuşma yaptı.

16 MART

65 günden beri aranan Deniz Gezmiş ve arkadaşı Yusuf Arslan, Şarkışla'da yakalandı.

19 MART

Cumhurbaşkanı tarafından yeni hükümeti kurmakla görevlendirilen Kocaeli Milletvekili Nihat Erim, CHP'den istifa etti. Böylece görevini bağımsız olarak yapacak.

20 MART

Başbakan Nihat Erim, hükümeti kurma çalışmalarına başladı. Kabineye parlamento dışından da üye alınacak.

● CHP Genel Sekreteri Ecevit, evinde bir basın toplantısı yaparak, görevinden istifa etti. Ecevit'e göre 12 mart muhtırası, ortanın soluna karşı bir darbe niteliğindedir.

● Tanınmış yazar ve gazeteci Fâlih Rıfkı Atay vefat etti.

23 MART

CHP Genel Sekreterliğine, İzmir Milletvekili Şeref Bakşık seçildi.

26 MART

Başbakan Nihat Erim, yeni hükümeti teşkil etti ve Cumhurbaşkanı Sunay'ın onayına sundu.

● Pakistan'da iç savaş başladı. Batı Pakistanlı askerî birlikler Doğu Pakistan'a yollandı.

Sultan Reşad'ın Başmâbeyncisi
Tevfik Bey'in Günlük Notları: 5

Saray ve Siyaset

Sadeleştiren: Ş. K.

21 KÂNUNUSANİ
CUMARTESİ 1327 (1911)

Başkâtip beyefendi, hastalıktan kalkarak, saraya geldiler.

Vahîdeddin Efendi dairesine verilmesi irâde buyrulan kömür ve odun için «Perşembe gününe kadar bir hâl çaresi buluruz» demiştim. Galip Bey bugün bu iş için geldi. Beraber başkâtip beyefendinin odasına gittik. Meseleyi anlatmaya kalmadı; başkâtip beyefendi: «Böyle yapılır ise, Hâkan-ı sâbık idaresinden farklı birşey olmaz. Hazineyi zarara vermemeliyiz» dedi, muahezelerde bulundu. Ben: «Efendim, Galip Bey birşey yapmadı. Daha karar da verilmiş değildir. Biz, size danışmaya gelmiştik» dedim ise de, tesiri olmayıp, sanki büyük suiistimallerde bulunulmuş gibi, güya ahvâl baştan aşağı ihlâl edilmiş gibi, çaresi bulunmaz fenalıklara yol açılmışcasına itablar ve serzenişler birbirini takib ettiği sırada Galip Bey, sözü kısa kesip: «Müzekkere yazarım... Eğer haremin muayyen tahsisatı haddini aşmış ise hazine sorar» deyip, çekip gitti. Bu defa başkâtip beyefendi bana dönerek: «Sizin, vazifeniz böyle şeyleri menetmektir» dediler. Ben de «Efendim; ortada yapılmış ve menedilecek birşey yok. Biz, ne yapalım? diye, size sormaya gelmiştik. Padişah hazretlerinin irâdesi de buydu» cevabını verdimse de, o: «Mutfağın yapıldığını bilmiyorduk. Yemek meselesini ben düzelttim,» tarzında, aşağıda izah edeceğim suretle, nezakete uygun düşmeyen, hem de meseleyi değiştirerek mücadele ve muahazeye devam için bahane aramak istediğini anladım. Cenâb-ı Hakk'ın ihsan ettiği sabır sayesinde: «Efendim; biraderine kömür vermek isteyen bir padişaha ben, hayır diyemem. Daha ne yapmalıydık?» gibilerden hafifçe bir tarzda karşılık verdim. Bu suretle, münakaşayı kavga takib edecek iken, başkâtip beyefendi, benim ulüvvü vicdanımdan ve sair meziyetlerimden bahisle, iyi niyet eserlerini ibraz ettiler. Bu arada mutfak meselesini uzun uzun konuştuk. Sonunda ben: «Her ne hâl ise, aflar, vicdanlardaki ulviyetler bahsiyle nihayetlenir. Evet, meseleye ne sizin, ne de bizim evimiz işi nazarıyle bakabiliriz,» dedim.

Başkâtip beyefendinin, başlayışı ile bitirişi arasındaki birbirine uymayan şu muamelesinin, şahsî bir sebepten ileri gelmediğini, hastalığı sebebiyle birkaç gün ortada bulunmayışından zuhur etmiş olabileceğini düşünerek müteselli oldum. Nitekim, biz Âkif Beyefendi ile görüşürken odama geldiler: «Kusurumu affettirmeye

geldim» dediler, bu tarihten sonra, bana karşı tuttukları yolda değişmeler oldu.

Saat ihsan buyrulan Kastamonu Valisi Emin Bey, teşekkür için, saraya geldi. Yeni Selânik Valisi Hüseyin Kâzım Bey huzura kabûl olundu.

20 Kânunusanî cuma gününe ilâve

Perşembe akşamı, sıhhî sebeplerle istifa edeceğini, saraya gelemediğini, Bâbıâlî'ye gidemediğini Said Paşa beyan buyurmuşlardı. Başmâbeynci beyefendinin bazı ifadeleri üzerine istifadan vazgeçmişler; hattâ istifanın takdim edilip edilmediğini sormuşlar.

Birkaç gün evvel, Said Paşa'nın istifası huzurda bahsolunduğu sırada, padişah hazretleri: «Çoluk çocuğu istifa et diyorlarmış» buyurmuştu. Cuma günü başmâbeynci Beyefendi, Said Paşa Hazretleri'ne şöyle telefon etti: «Efendimiz, kâğıtlarını okudum, istifalarını münasip görmedim. Kendilerini o makamda çok zamanlar görmek isterim; sıhhatlerini muhafazaya itina etsinler, istirahat etsinler, buyruyorlar».

Ve, ertesi günü, kendilerinin yanına giderek istifanâmelerini iade etti.

22 KÂNUNUSANİ PAZAR 1327

Hakân-ı Sâbık'a (Abdülhamid) selâm-ı hümâyûn tebliğ edilmişti. Müteşekkir olduğu, her türlü ihtiyaçlarının ordu tarafından temin edildiğine dair cevapları, Selânik Valisi İbrahim Bey'den gelen mektuptan öğrenildi. Başkâtip Beyefendi «Huzura çıkıp arzediniz» dedi. Huzurda, emir üzerine okudum. Alıp küçük odaya götürdüler.

26 KÂNUNUSANİ PERŞEMBE 1327

Bitlis Valisi Mahmud Nedim Paşa huzura kabûl olundu. Saat ihsan edildi.

Vahîdeddin Efendi Hazretleri'nin hususî tabibleri Reşad Bey gelerek, hayvanları için yem parası hakkında efendi hazretlerinin şikâyetlerini bildirdi. «Bu iş benim izzet-i nefsime dokunuyor» diyerek, parayı iade ettiğini ve getirdiğini söyledi.

Başkâtip beyefendi, hasta bulunan Abdurrahman Paşa'nın (eski sadrâzamlardan ve uzun zaman Adliye Nâzırlığında bulunmuş olan Abdurrahman Paşa) hatırını sormak ve geçmiş olsun demek üzere, gönderildi.

28 KÂNUNUSANİ CUMARTESİ 1327

Vak'anüvis Abdurrahman Şeref, yemekte bulundu. Yemekten sonra huzura kabûl olundu.

Rusya imparatorluk sarayı erkânından bazılarına ipekli ve kabartma üç halı, hediye olarak gönderildi.

Akşam, Nafia Nezâreti memurlarından Necmeddin Efendi adında biri, hokkabaz oynatacağından, Vahîdeddin Efendi dahi hazır bulunmak üzere, Yusuf İzzeddin Efendi hazretleri saraya dâvet edildi. Dâvet için Recai Bey gönderildi. Necmeddin, Ömer Hilmi Efendiler Hazretleri, Başmâbeynci, Başkâtip, Abdurrahman Şeref Bey ve ben bulundum. Önce mızıka çalındı, sonra hokkabaz mârifetleri gösterildi. Geliş ve gidişlerinde, Yusuf İzzeddin Efendi hazretlerini ben karşılayıp uğurladım. Vahîdeddin Efendi'yi uğurladığım sırada: «Reşad Bey'le görüştünüz mü?» diye sordu. «Evet efendimiz, biraz görüşüldü» dedim. «Hepsi kötü anlatmanın ve kötü anlamanın neticesi» diyerek, kömür ve mutfak parası meselesini imâ ettiler.

30 KÂNUNUSANİ PAZARTESİ 1327

Huzura çağrıldım. Efendimiz yemekte idiler. Üçüncü bâbeynci İbrahim Bey ayakta idi. «Hariciye Nâzırı Âsım Bey'in refikası Hıristiyan'dır değil mi?» diye sual buyruldu. Müsbet cevap verdim. «Hazineyi gezeceklermiş. Gezsinler; fakat bu, kimseye bildirilmesin. Çünkü hazine dairesinin tamirde olduğu gibi zahirî bir sebep ileri sürülerek burası kimseye gezdirilmemektedir. Hakikî sebep ise, İtalyan anarşistlerinin buraya bomba atmaları haberinin alındığıdır» buyurdular. «Bazı istisnaî emsâl yok değildir, idare olunur efendimiz» dedim ve huzurdan çıktım.

Mülazım (teğmen) Montegü (Trablus'ta lehimize makaleler yazan İngiliz) evvelce delâletimle huzura kabûl olunmuştu. Bu sefer kendisine altın liyakat madalyası ihsan buyruldu.

Avrupa'ya gidecek olan eski sadrâzam Hakkı Paşa huzura kabûl olundu.

2 ŞUBAT 1327 PERŞEMBE

Şeyhulislâmlık, Musa Kâzım Efendi'den alınıp Nesib Efendi'ye verilmişti. Musa Kâzım Efendi, cübbe-i beyzâyı vermediği için, Nesib Efendi'ye yenisi yapılması hakkında görüşüldü. Başkâtip ve başmâbeynci beyefendilerle bunu konuşurken, her ikisi de sadâret mührü gibi cübbe-i beyzânın da meşihat makamına ait bulunduğunu, binaenaleyh geri alınmasını söylediler.

3 ŞUBAT 1327 CUMA

Selâmlık, Dolmabahçe Camii'nde yapıldı. Hava bozuk olduğundan Balmumcu'ya gidilmedi.

Dâmad Ferid Paşa.

5 ŞUBAT 1327 PAZAR

Emir üzerine huzurda idim. Başmâbeynci beyefendi dahi huzurda idiler. Söz arasında padişah hazretleri benden «Tevfik Bey Müslüman'dır» suretinde iltifat buyurdular. Arz-ı şükran ettim. Söz Hakkı Paşa'ya intikal etti. Sabit Bey onu müdafaa eder yollu konuşuyordu. Ben, efendimizin tarafını tutar yollu cevaplar verdim. Esas mesele, Avrupa'ya gidecek olan eski sadrâzamın vaziyetini kurtarmak idi. Trablusgarb meselesinden dolayı halkın nazarında ve tarihte kendisinin mesul görülmesini — tabiî istemeyen — padişah hazretleri, her fırsat düştükçe, Hakkı Paşa'nın hatâsını ifade ve tekrar buyurmaktan geri kalmıyordu. Ben:

— Zât-ı hazret-i padişâhîye zerre kadar söz gelmez. Değil efendimize, sarayının kapısına bile bir toz konamaz. Meşrutiyet idaresinde mesul olan padişah değil, vükelâdır. Padişah hazretleri mukaddestir, aslâ mesul olamaz, diyor idim.

Sabit Bey'in başlıca sözleri ise:

— Hakkı Paşa kusurlu idiyse, bu işte yalnız değildi. Ötekilerine darılmayıp da sadece ona niçin darılsınlar? Her türlü kusurlarda bulunanlar, zina, hırsızlık ve her fenalığı yapanlar Peygamberimizin eteğine sarılınca affolunuyorlar. Mademki o da size gelmiş, siz de onu affetmelisiniz, şeklinde idi.

Efendimiz buna cevap verdiler:

— İnsan hissiz, odun gibi olmaz ya; biz Hakkı Paşa'ya iğbirar göstermek suretiyle, onun arkadaşlarına da göstermiş olduk, buyurdular.

Neticede Sabit Bey'in Hakkı Paşa'yı müdafaası gelip geldi.

9 ŞUBAT 1327 PERŞEMBE

Bugün saraya Kostaki ve Ayayani Efendiler geldiler. Rum patrikhanesine dair görüşmeler yapan bu adamlar, padişahtan kendileri için de âyânlık istediler.

Huzura kabûl edildim. Padişah hazretleri benden:

— Kâmil Paşa'yı âyân yapsak iyi olur mu? İngiliz politikasında faydası görülür mü? Şeklinde sualde bulundular.

Cevap olarak:

— Kâmil Paşa'nın Hürriyet ve İtilâf Fırkasına taraftar olması kendisinin âyân olmasını icab ettirmez. Âyân Meclisi'nde Kâmil Paşa gibi daha birçok kullarımız esasen vardır; olmayanlar içinde âyânlığa lâyık bulunanlar da mevcuttur, dedim.

Efendimiz:

— Doğru söyleyorsunuz, buyurdular.

Sabit Bey ve huzurda bulunan diğer kimseler de bunu tasdik ettiler. Neticede müştereken şu kanaate varıldı: Mühim kimseler olarak tanınan şahısların bir tarafta bırakılmaları çok zaman devlet için zararlı neticeler doğurur. Ama Hürriyet ve İtilâf'ın reisi Dâmad Ferid Paşa, âyânda bulunduğuna göre, iş sadece Kâmil Paşa'dan çekinmeye mi kalmıştır? Hem

Said Paşa.

Kâmil Paşa'nın zararı dokunacak ise, bu zararı hâlen Mısır'da ve Istanbul'da zaten yeterince yapmaktadır. Sonra âyâna girse, bu sefer de riyaseti ister. Ferid Paşa ise riyasetten vazgeçmeyeceğinden, yeniden ortaya birtakım meseleler çıkabilir.

14 ŞUBAT 1327 SALI

Dâmad Şerif Paşa ile refikası Emine Sultan, konaklarının tamiri için 200 altın istemişler ve bu para padişah hazretleri tarafından verilmişti. Teşekkür makamında bugün Emine Sultan'ın kâhyası geldi ve bu mektubunu getirdi. Huzura takdim ettim. Okudular. İleride de yine para isteyeceğini îmâ eder satırları görünce, kaşlarını çattılar.

Fırka mücadeleleri hakkında fikrimi sordular. İtilâf fırkasının kendisinden bekleneni vermediğini; İttihâd'ın maksadının da memleketi parçalamak olmayıp, ülkenin padişahımızın hükmünde devamı olduğunu ifade ettim ve: «İtilâfçılar Rumlar'a dalkavukluk ediyorlar, halbuki maksat, memlekete hizmet olmalıydı» diye ilâve ettim.

— Abdülmecid Efendi (şehzâde) Rıza Tevfik'e adam göndermiş, buyurdular.

Ben, bunun mânâsız bir hareket olduğunu, tebessümle, belli etmeye çalıştım.

— Neyse, Vahîdeddin Efendi kendini bu işlerden çekti, demeleri üzerine:

— Evet, zeki olduklarından, neticenin iyi olmıyacağını kestirmiş olmalıdır. Esasen hânedan için böyle şeylere ihtiyaç yoktur, tarzında mârûzatta bulundum.

Söz hânedandan açılınca, padişah hazretleri şöyle bir hâtıralarını anlattılar:

— Hâkan-ı Sâbık (Abdülhamid) birgün sarayda tiyatro seyrederken, bendelerinden biri, kendisinden bir ev istemiş.Fatih semtinde mi demiş, Fâtih'ten mi bahsetmiş? Ne ise konuşma arasında bir Fâtih sözü geçmiş. Abdülhamid kızmış. 'Vay; Fâtih zamanında üç defa hal' müzakeresi olmuştu; şimdi bu adam bana bunu hatırlatmakla neşemi kaçırdı. Bu herifi azledin ve nefyedin,' demiş.

Başmâbeynci Hacı Ali Paşa, araya girmiş. Rica, niyaz etmiş. Evinden çarşı ve pazara bile çıkmamak ve hemen hiç kimse ile konuşmamak şartıyle biçâreyi nefyedilmekten kurtarmışlar; fakat ölünceye kadar da böyle yaşamaya mecbur kalmış.

Padişah hazretleri, bunu anlattıktan sonra:

— Elhamdülillâh, ben böyle şeriat dışında şeyler yapmam, buyurdular.

15 ŞUBAT 1327 ÇARŞAMBA

Sadrâzam Said Paşa rahatsız olduğundan ve devlet işlerinin ise şu aralık pek nazik bulunduğundan bahisle, yerine bir vekil tâyini hususu görüşüldü. Tarihimizde sadrâzam kaymakamı tâyininin emsâli pek çoksa da, kanun-ı esâsî'de (anayasa) buna dair bir sarahat bulunmadığı düşünüldü. Bir de vekil olan kimsenin her türlü mesuliyeti yükleneceğine göre, âdeta sadrâzam demek olacağından ve hem de hariçten tâyin olunacağından, nâzırların bunu isteyip istemedikleri, belki bazılarının istifa etmeye kalkışacakları, böylelikle bir kabine buhranı meydana gelebileceği hususları birer birer gözden geçirildi. En iyisi sadrâzam vekilinin nâzırlar içinden seçilmesi lâzım geleceğini, böylelikle buhrana meydan kalmayacağını ifade ettim. «O zaman bunlardan kimi vekil yapmalıdır?» buyurulduğunda:

— Ferid Paşa için iktidarlı derler ama, bendeniz maiyetinde bulunmadım, bilmem; fakat iki taraflı ve yalancı olduğunu söylerler. Hüseyin Hilmi Paşa ise son zamanlarda her iki tarafı da idare etmeyi düşünmektedir. Kâmil Paşa'ya gelince, mâlûm, Osmanlı devletinden ziyade İngiltere'nin menfaatine hizmet etmektedir. Ecnebîlerden ziyade ecnebî... dedim.

— Evet, krala benden dafa fazla bağlıdır, buyruldu.

16 ŞUBAT 1327 PERŞEMBE

Mevlid Kandili dolayısıyle askerlere şeker dağıtıldı. Mekke Emîri Hüseyin Paşa Hazretleri tarafından hediye edilip, oğlu Abdullah Beyefendi (Ürdün Kralı Abdullah) tarafından tezkere ile ve Musa Ağa vasıtasıyle gönderilen öd ağacı kütüğü padişah hazretleri tarafından görüldü.

— Pek antika bir şey, bizde bundan vardır ama, bunu da saklayın, buyurdular.

19 ŞUBAT 1327 PAZAR

Eski Şeyhulislâm Musa Kâzım Efendi, Dâmad Ferid Paşa huzura kabûl olundular. Bunlardan Dâmad Ferid Paşa, doğruca odama gelmişti. Başmâbeynci beyefendiye de malûmat verdim. «Fikrimce kabûlü münasip değildir» dedi. Bununla beraber huzura girip vaziyeti arzettim. Padişah hazretleri:

— Dün Vahîdeddin Efendi de onun geleceğini söylemişti. Bin türlü şeyler söyler. Ne yapalım; kabûl etmez isek, sultan gelir bizi iz'âc eyler. On dakika kadar görüşelim, dediler.

Dâmad Paşayı huzura götürdük. Fakat evvelce tertibat alındığından, kısa bir zaman sonra bir harem ağası, misafir olduğunu söyledi. Padişah hazretleri, harem tarafına geçince, Ferid Paşa da mecburen huzurdan ayrılmak zorunda kaldı. Birlikte merdiven başına kadar indik. Ferid Paşa, orada bizlere:

— Hepimiz bir vatan evlâdı bulunuyoruz. Gazeteler birbiri aleyhinde yazıyorlar. Efendimizi her zamankinden daha neşeli gördüm, inşaallah herşey düzelir, dedi.

23 ŞUBAT 1327 PERŞEMBE

Bugün huzurda, padişah hazretlerinin, günün ahvali hakkında bana sual buyurdukları hususlara dair şu şekilde mârûzatta bulundum (Hâtıraların sahibi Tevfik Bey, sonradan Istanbul Dârü'l - fünûnu'nda hukuk-ı düvel profesörlüğü yapmıştır).

— Efendimiz, İtalya'nın bugünkü vaziyeti ve öteki devletlerin ona ne derece yardım edecekleri, Rusya'nın takındığı tavır ve daha başka birtakım siyasî ahval, her ne kadar İtalya'yı müşkül durumda göstermekte ise de, yine de bütün bunlara fazla güvenmeyip bizim sebat göstermemizde fayda vardır.

Söz, Said Paşa, Kâmil ve Ferid ve Hüseyin Hilmi Paşalar'a intikal etti.

— Bunların hepsinin de kusur ve noksanları bulunduğu gibi, birtakım meziyetleri de vardır, dedim. Ferid Paşa namuslu bir adamdır, fakat iki yüzlü ve yalancıdır; derler. Bununla beraber, çalışkan bir zatmış. Kâmil Paşa tecrübelidir, fakat Osmanlılık'tan ziyade İngiltere'ye hulûs çakan bir kimsedir. Şöhreti, iktidarından daha fazladır. Hüseyin Hilmi Paşa çalışkandır, iş görüyor gibi görünür ama, meydana bir şey koyamaz. Genç meselesinde mebuslara lüzumundan fazla yaltaklanması, Otuz Bir Mart hâdisesinde Bâbıâlî'yi terkedip kaçması mâlûm şeyler. Fazla meziyetsiz de değildir. Bunlar için de bendenizin aklıma gelen — bütün noksanlarına rağmen — Said Paşa kulunuzdur ve ötekilerin hepsine üstündür. İş de görür.

Nâzım Paşa'dan bahis buyurdular.

— Senâ olunacak bir zat, vükelâlıkta bulunmuş olsaydı iyi olurdu, iyi bir sadrâzam olur, dedim.

Kâmil Paşa'nın âyânlığından bahis buyurması üzerine:

— Pek münasiptir; böyle kimselerin uzunca bir zaman bir tarafa atılmış görünmesi iyi değildir; ağızları açılır. Bendeniz kendisiyle birlikte bulunsa idim, onun tuttuğu her türlü yola muhalif olurdum; fakat saltanatın siyaseti icabı bu

gibi kimselerin taltifini lüzumlu görürüm. Çünkü hangi fırkadan (parti) olurlarsa olsunlar, yine de siz efendimizin tab'asıdır şeklinde tarafsız konuştum.

Akşama doğru Dâmad Ferid Paşa'nın Hürriyet ve İtilâf Fırkası'ndan istifa ettiği duyuldu.

29 ŞUBAT 1327 ÇARŞAMBA

İtalya'nın Boğazlar'a taarruz etmesi ihtimaline karşı Hazine-i Hümâyûn'daki eşyanın, gereğinde, münasip yerlere nakledilebilecek bir halde bulundurulması hakkında bir karar verilmiş ve bu işin hazırlığına gizli bir şekilde başlanılmıştır. Bu vaziyeti İkdam gazetesi neşretmiş, alâkalılar tarafından tekzib edilmekle beraber şuyû bulmuştur.

Mahmud Şevket Paşa, İtalya'dan gizlice bir heyetin geldiğini ve müzakerelere başlamak istediğini hikâye etti.

Yıldız Sarayı'nda bazı eşyanın çalınmış olduğu öğrenildi.

11 MART 1328 PAZAR

Hilâl-i ahmer (Kızılay) riyaseti için Besim Ömer Paşa saraya geldi. Cemiyetin riyaseti Başkadın Efendi tarafından kabûl buyruldu.

İtalya muharebesine yardım olmak üzere, Hazine-i Hümâyûn'daki eşya dışında, saraylarda bulunan birçok boş mahfaza ve çekmeceler darphaneye verildi.

13 MART 1328 SALI

Mimar Kemaleddin Bey geldi. Padişah hazretlerinin Eyüp'te kendisi için yaptıracağı türbe ve yanında yaptıracağı mektebin planlarını gösterdi. (padişah, ölümünde bu türbeye gömülmüştür).

17 MART 1328 CUMARTESİ

Emir üzerine huzura dahil oldum. Başkâtip Hâlid Ziyâ Bey de bulunuyordu. Padişah hazretleri «Hânedâna mensup kimselerin uymaları gerekli kaidelerin bundan böyle kanun şekline konulmalarını, bunların fırkalara ve siyasî cemiyetlere girmemeleri hakkında meclis-i vükelâ tarafından tanzim edilmiş olan mazbatanın, Yusuf İzzeddin Efendi ve Vahîdeddin Efendi hazretleri hariç, diğer bütün hanedan mensuplarına benim tarafımdan okunmasını irâde buyurdular.

Cemaleddin, Mehmed Selim, Abdülmecid, Abdülhalim, Abdürrahim, Nureddin Efendiler Hazretlerini ziyaret ettim.

Cemâleddin Efendi:

— Öyle cemiyet işleri ile meşgul olmaya vaktim bile müsaid değildir ve bunlardan hiçbirinin tarafını tutmam. Ben, dersim ile meşgul olmaktayım, musikiye de merakım vardır. Bunlarla kendi kendime vakit geçiririm, dedi.

Mehmed Selim Efendi beni ayakta kabûl etti. Mazbatayı acele acele okuduktan sonra:

— Bundan bana ne? Bana niye gönderdiler?

Hanedandan hiçbir kimsenin fırka işleriyle meşgul olmamalarının münasip olacağı düşüncesiyle bu mazbatanın vükelâca tanzim edilmiş olduğunu, bütün şehzâdeler gibi kendisine de, görmesi için getirdiğimi ve bunun padişahın irâdesi bulunduğunu söyledim.

— Ben, hepsini biliyorum. Vükelâ kendi işlerini görsünler. Onların yaptıklarını herkes biliyor; kendilerine baksınlar, tarzında ve hiddetlice sözlerine karşılık:

— Efendimiz bunu, okumaları için bütün hanedâna, bu arada size de gönderdi, diyerek, anlamadığı maksadı biraz anlatabilmek teşebbüsünde bulunmuş isem de:

— Elçiye zeval yok; sen emir kulusun, buyurdular ve önünde paravana bulunan bir kapıya doğru yürüdüler, ben de odadan çıktım.

Abdülaziz Efendi:

— Bu hususiaki cevabımı ben efendimize arzederim, dedi.

Abdülhalim Efendi:

— Mensup olduğum Âl-i Osmân gibi fırkam da — omuzundaki apoletli şeridi göstererek — işte budur. Fakat teessüf olunur ki bazılarımız işi bu derecelere getirdiler.

Abdürrahim Efendi:

— Böyle şeylerle meşgul olmadığımı efendimize arzediniz.

Nureddin Efendi:

— Böyle fikirler beslemem. Efendimiz beni ayırmamışlar, iltifatlarına teşekkür ederim.

18 MART 1328 PAZAR

Otomobil ile ziyaretlere devam ettim.

Burhaneddin Efendi:

— Fırkalar ile münasebetim yoktur. Efendimize arzediniz. İltifatlarına teşekkür ededim.

Ahmed Efendi'yi bulamadım. Dönüşte dağdan giderken Hallacyan Efendi'ye rastgeldim. Rumelihisarı'nda Abdülkadir Efendi'nin yalısının kapısında kendisini bıraktım.

Abdülkadir Efendi:

— Fırkalara mensup olmadığımı efendimiz bilir; hâkipây-ı Hümâyûn'a yüz sürerim.

(Devamı gelecek sayıda)

Yarım Asır Önceki İlânlar

Yazan: Erman Şener

GAZETE koleksiyonları, mecmua ciltleri, müzeler ve hâtıralar. Bizim için «geçmiş» olan, oralarda dimdik ayaktadır, taptaze durur. Bir müzede fütuhat devrini tekrar yaşar gibi olur insan. Tarihe eğilmiş bir kitap, okuyucuyu bir süre için bile olsa içinde yaşadığı zamandan koparıp gerilere, bir zamanlar yaşanmış olan bir başka âleme götürür. Geçenlerde bir vesile ile, eski gazete, dergi koleksiyonlarını bir bir elden geçirdim. Yıllar öncesinden kalmış ilânlar dikkatimi çekti ilkin. 1940 yılında yayınlanan bir ilân, aradan 30 yıl geçince «reklam» değerini yitiriyor ama, bambaşka bir değer kazanıyor. İşte misâlleri.

RAMAZAN AYINDA FERAH TİYATROSU

1910 ramazanı... Şehzâdebaşı, ramazanla birlikte bambaşka bir canlılık kazanmıştır. Bir el ilânında **«Ramazan-ı Şerîf'in 15. pazartesi günü akşamı arzu ve taleb-i umumî üzerine Ceza Kanunu - adlı - 3 perdelik millî vodvil»** temsil edilecek. İlânın gerisini hep birlikte okuyalım:

«Serinlik için tiyatromuza müteaddit vantilatörler vazedilmiştir. Köylerde (Buradaki köyden maksat, Adalar ve Kadıköy, Erenköy vs.) **sakin tiyatro-perverânın gece avdet vapurlarına yetişebilmeleri için bundan böyle her gece evvelâ sahne-i temâşâya vaz'edilip, tamam alafranga saat birde sinema nümrolarına ibtidar olunacaktır».**

SİNEMATOGRAF

Bahr-i Müncemidden Bir Manzara-i Latîfe (renkli sinema), Bir Dâmadın Sergüzeşti (büyük dram), Rigaden (komik) vs...

Dünyanın en meşhur fabrikası olan Pate Frer şirketinin kurdelâları bâ-mukavele yalnız tiyatromuza mahsustur».

Yukarıda, «Bahr-i Müncemidden Bir Manzara-i Latîfe» adını taşıyan filim «renkli» kaydını taşımaktadır. Daha sesin bile bulunmadığı o devrin sinemasındaki «renkli» deyimi, filmin elle boyanmış olması mânasına gelmektedir. Bunu belirttikten sonra şimdi de, fiyatlara geçebiliriz (Tabiî bu fiyatlar sadece sinema fiyatı değildir. O zaman sinema, tiyatrolarda «ek» olarak gösterilen bir «temâşâ vasıtası» idi).

«Fiyat: Avansen localar	**65 kuruş**
Birinci sınıf	**55 kuruş**
İkinci sınıf	**45 kuruş**
Üçüncü sınıf	**35 kuruş**
Birinci mevki koltuk	**11 kuruş**
İkinci mevki	**8 kuruş**
Duhuliye	**5 kuruş**
Mektepliler için birinci mevki koltuk	**8 kuruş**

Sinema tarihçisi Nijat Özön'ün de Türk Sineması Tarihi adlı kitabına aldığı bu el ilânlarının aslı Ankara'da, Millî Kütüphane'de, «Selim Nüzhet Gerçek koleksiyonu» arasında bulunmaktadır.

1931 YILININ KİTAP FİYATLARI

Yıl 1931... Çok genç yaşta iki konulu filmin rejisörlüğünü yapan Sedat Simavî «Kanaat Kütüphanesi»nin «Halk Neşriyatı» serisinden yayınlanan **«Sesli, Sessiz ve Renkli Sinema»** adlı 64 sayfalık bir kitap yazıyor. Bugün birçok yayınevi, neşriyatını kitabın son sayfalarında ilân edip, arka kapağı, o kitapla yazarın tanıtılması için ayırıyor veya beyaz bırakıyor. Ama o zamanlar yayın ilânları genellikle arka kapakta çıkıyor, yahut, Kanaat Kütüphanesi bu yolu tercih etmiş; yukarıda adını ettiğimiz kitabın arka kapağını kendi yayınlarına ayırmış. **«Gazi Mustafa Kemal / Burhan Cahit, Napoleon Bonapart / K. Şükrü, Fransız İhtilâli / K. Şükrü, Türk İnkılâbı / K. Şükrü, Tevfik Fikret / K. Şükrü / Jan Jak Ruso / S. Simavi, Türk'ün Kitabı / Kâzım Nami, Neron / K. Şerif, Kleopatra / K. Şerif»** adlı kitaplar 50'şer kuruş... Buna kıyasla yayınevinin **«yakında çıkacak eserler»** şeklinde bir başlıkla çerçeve içine aldığı kitaplar epey pahalı:

«Vatandaşın Kitabı
Hüseyin Cahit — 150 kuruş
Siyasî Hürriyetlerimiz (2 cilt)
H. Cahit — 300 kuruş
Demokrasi, H. Cahit — 300 kuruş
Turhan Sultan, A. Refik — 100 kuruş»

ELMASLI, PIRLANTALI KOL SAATLERİ 75 LİRAYA

Aradan 7 yıl daha geçmiş, gelmişiz 1938 yılına. 19 / İkinciteşrin / 1938 tarihli **Son Posta»** gazetesinde kenar köşe bir yere sıkışmış, resimli bir ilân. Okuyalım:

«SİNGER... Bayanlara mahsus elmaslı

İnhisarlar İdaresi'nin 1939 yılında çıkan bir sigara ilânı.

56 yıl önceki Şehbâl mecmuasında çıkan bir ilân:

Hayvanınız rahatsız mı?

●

Ambrukasyon Barbut

●

Hayvanım topallamasın derseniz «Barbut» ayak muhafazasını alınız.

Harbiye Nezâret-i celîlesi ve Istanbl-ı Âmire hey'ât-ı baytâriyyesince takdir edilmiştir.

Kadıköyü'nde Merkez Osmanlı Eczahanesi'yle başlıca ecza depolarında bulunur.

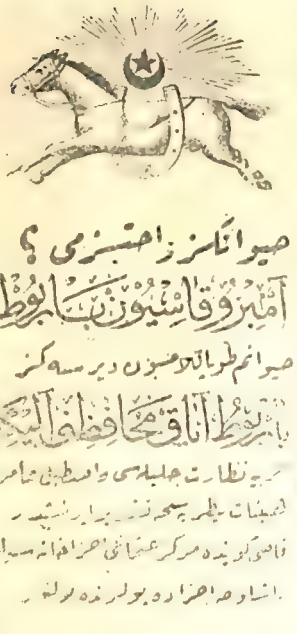

ve pırlantalı Singer saatlerinin yeni modelleri gelmiştir. Fiyatları 75 lira ile 50 liradır. — Emsalleri gibi 15 sene garantilidir — Taşradaki muhterem müşterilerimize arzu ettikleri takdirde yeni katalok gönderilir... Singer Saat Mağazası — Istanbul, Eminönü. Tel: 21964».

Siz, müessesenin kendine güvenine bakın. Kol saati için 15 yıllık garanti veriyor.

Aynı yıl, 1 İlkkânun 1938'de çıkan 3 sayılı «**Yıldız**» dergisinin son sayfalarının birinde de «**Dermojen**» ilânı var. Dermojen, «**ekzama, yanık, pişik ve yüz, dudak, meme çatlaklarının ilâcı**»ymış. «**Her eczanede bulunur**»muş. Fiyatı mı? **40 kuruş.** Belki merak eden olur diye onu da ilâve edelim. O zaman «Yıldız» dergisinin fiyatı da 15 kuruş.

HER DERDE DEVÂ İLÂÇ

İştah açan, hâfıza kuvvetlendiren, fena düşünceleri gideren ve daha birçok derde devâ olan «Hârika» şurup.

Çoğumuzun başına gelir. Sadece adını bellediğimiz bir ilâcı eczaneden alır, sonra prospektüsüne bakarız. Bakarız ama o kadar işte. Prospektüste bir sürü tıbbî terim peşpeşe sıralanmıştır ve sadece doktorlara hitab eder. İnsanın o yıllara ait ilânları okurken, zaman zaman günümüzün prospektüslerini hatırlamaması imkânsız oluyor. İsterseniz buyrun, 19 mayıs 1939 tarihli «**Yeni Mecmua**» da yayınlanan «**Fosfarsol**» adlı «**Kan, Kuvvet, İştah Şurubu**»na ait ilâna şöyle bir bakalım: **Umum doktorların müttefikan takdir ve milyonlarca vatandaşa itimadla tavsiye ettikleri en mükemmel bir kuvvet şurubudur. Daima kanı tazeleyip çoğaltır. Tatlı bir iştiha temin eder. Her zaman gençlik, dinçlik verir, zekâ ve hâfıza kudretini yükseltir. Sinirli adaleleri kuvvetlendirerek uykusuzluğu, hâlsizliği, fena düşünceleri giderir. Vücud makinesine lâzım olan bütün enerji ve kabiliyeti vererek insanı daima azim, irâde, neşe sahibi eder. Mide, barsak tembelliğinden ileri gelen muannid inkıbazlarda, belgevşekliği ve ademi iktidarda şayân-ı hayret faydalar temin eder.**

Bu ilânı kim kaleme almışsa tam burada ipin ucunu biraz kaçırdığını farketmiş olmalı ki, ilâna biraz daha inandırıcılık vermeyi düşünmüş. «Her derde deva ebegümeci» gibi, bugün bulsak, herkesin kullanabileceği «**Fosfarsol'u, diğer bütün kuvvet ilâçlarından ayıran hassa**»yı

da yazmayı ihmal etmemiş. O hassa, ilâna göre, şuymuş: **«Devamlı bir surette kan, kuvvet, iştiha yaratması ve ilk kullananlarda bile mucize tesirini derhal göstermektedir. Tifo, grip, zatürrie, sıtma ve umum kansızlıkla neticelenen tehlikeli hastalıkların nekahat devrelerinde en mükemmel bir derman şurubudur. Sıhhat Vekâletinin resmî müsaadesini haizdir».**

EN BÜYÜK BANKA İKRAMİYESİ: 2.000 LİRA

Günümüzde banka ikramiyeleri öylesine arttı ki, toplam ikramiye planı milyonları aşıyor. Tek mudiye yüzbinlerce lira, dayalı, döşeli apartman katları veriliyor. Halbuki 1939'larda böyle bir şey düşünülmüyor bile. Türkiye İş Bankası 1 nisan 1939 tarihli «Yeni Gün» dergisinde «yıllık ikramiye programını» ilân ediyor. İlân dediysek, ikramiyeler gibi o da mütevazı. Dörtte bir —mecmua— sayfasına sığan ilân kelimesi kelimesine şöyle:

T. İş Bankası'nın 1939 K. Tasarruf ikramiye planı 32.000 Lira Mükâfat Kur'alar 1 Şubat, 1 Mayıs, 1 Temmuz, 26 Ağustos, 1 İkinciteşrinde çekilecektir.

İkramiyeler:

1 adet	2000 liralık	:	2.000 lira
5 adet	1000 liralık	:	5.000 lira
8 adet	500 liralık	:	4.000 lira
16 adet	250 liralık	:	4.000 lira
60 adet	100 liralık	:	6.000 lira
95 adet	50 liralık	:	4.750 lira
250 adet	25 liralık	:	6.250 lira
435 adet			32.000

Bir başka banka ilânı daha... Bu ilân da 30 İlkteşrin 1943 tarihli **«Hollywood»** dergisinde yayınlanmış. Ziraat Bankası da senede 28.000 lira ikramiye verdiğini ilân ediyor mudilerine ve şunu şöyle açıklıyor:

«Ziraat Bankası'nda, kumbaralı ve ihbarsız tasarruf hesaplarında en az 50 lirası bulunanlara bir sene içinde aşağıdaki plana göre ikramiye verilecektir:

4	adet	1000	liralık	4.000	lira
4	»	500	»	2.000	»
4	»	250	»	1.000	»
40	»	100	»	4.000	»
100	»	50	»	5.000	»
120	»	40	»	4.800	»
160	»	20	»	3.200	»

Ve günümüze oranla bir başka değişiklik daha: **«Dikkat: Hesaplarınızdaki paralar bir sene içinde 50 liradan aşağıya düşmeyenlerin ikramiyeleri % 20 fazlalaştırılacaktır».**

SİGARA FİYATLARI

Tam sayfa bir ilân... İnhisarlar İdaresi 27 mayıs 1939 tarihli **«Yeni Gün»** Mecmuasından bir sayfa almış. Sayfanın tam ortasında bir kadın eli **Sipahi, Yaka, Samsun, Salon** sigaralarının kutularını tutuyor. Kutuların ilk üçü kare, son ikisi dikdörtgen biçiminde... Üstte ve altta iki klişe var. Bu klişeleri peşpeşe okuyunca «En tatlı zevk havasını bu yelpaze yaratır» cümlesi okunuyor. Fiyatlar şöyle:

	Tane		Kuruş
Sipahi	25	madenî kutu	50
Sipahi	20		35
Yaka	20		30
Çeşit	50		72,5
Samsun	25	madenî kutu	45
Samsun	20		30
Salon	20		35
Çeşit	100		145

Aynı sayfanın arkasında da **«İnhisar Kolonyası»** nın ilânı var. **«Yarım litrelik 80 derecelik İnhisar Kolonyası»** nın fiyatı **«100 kuruş»** muş; **«İnhisarlar Satış Kamyonlarında, satış mağaza ve depolarından»** temin edilebilirmiş; satıcılara % 10 (yani 10 kuruş) tenzilât yapılırmış.

KRONOMETRELİ, 15 YIL GARANTİLİ SAATLER 20 LİRA

4 eylül 1941 tarihli **«Yeni Mecmua»**da tam üç tane enteresan ilân var. İsterseniz üçünü peşpeşe okuyalım:

«FUTBOL MERAKLILARINA... Çoktan beri beklediğiniz futbol için hususî Singer saatleri geldi. Dikkat, sağlam, zarif ve emsalleri gibi 15 sene garantili olup, fiyatı 20 liradır».

«ÇAKICI MEHMET EFE... Milli Roman - Çakıcı Efe'nin hayat ve çok meraklı maceralarını ihtiva eden 26 formalık ve 420 sayfalık bu eserin fiyatı yalnız 100 kuruştur. Sipariş üzerine derhal gönderilir. Adres: Adana, Horozoğlu Kardeşler Kitabevi».

Üçüncü ilân yine İnhisarlar İdaresinin... O zamanlar yeni çıkan **«Gelincik»** sigarasını şöyle tanıtıyor: **«Yeni çıkan Gelincik sigarası, en müşkülpesentleri de dahil olduğu halde her sınıf tütün tiryakisini memnun eder.**

Fiyatı 16,5 kuruştur. Kırmızı uçlu ve sade olarak satılmaktadır».

Şehbâl mecmuasında çıkan bir krem ilânı:

●

İstikamet Eczahânesi müstahzarâtından:
Dermatin Rauf
El ve yüzdeki çatlakları izâle ve leke ve çillerin tahassülüne mâni olur.
Derinin sertliğini giderir, hâl-i tabiîsini iade eder, yüze letâfet bahşeder. Fiyatı 3 kuruştur. Bilcümle eczahâneler ile tuhâfiye mağazalarında bulunur.

YÜZÜK, TİYATRO VE «MİDİ»

Aynı yıllarda çıkmış bir başka ilân... İlânın konusu yüzükler. Küçük boy mecmua sayfasının yarım sayfasına 7 yüzük resmi konmuş, hepsinin altına bir numara (herhalde katalog numarası olacak), yüzüğün taşıdığı kıymetli taşlar ve fiyatı yazılmış. «**Bayanlar ve Baylar**» diye başlayan, «**Müessesemizde kıymetli taşlarla süslü çiçek, plaklar ve yeni şevaliye yüzüklerinin zengin çeşitlerini bulundurduğumuzu bildirmekle şeref duyarız**» diye devam eden ilândaki yüzüklerine şöyle bir bakalım itserseniz: «**No: 33 - 12 elmas, 5 pırlanta - 400 lira; No: 18 - 24 elmas, 2 pırlanta - 280 lira; No: 34 - 12 elmas, 1 pırlanta - 260 lira; No: 19 - 23 elmas, 2 pırlanta - 360 lira; No: 21 - 23 elmas, 2 pırlanta - 345 lira; No: 25 - 19 elmas, 1 pırlanta - 265 lira; No: 36, 1 pırlanta, 18 elmas: 250 lira**».

Bugün, Şehir Tiyatrosu her gece şehrin muhtelif yerlerinde birçok perde açıyor ama, 1944'lerde henüz bundan çok uzağız. 1 nisan 1944 tarihli «**Perde - Sahne**» mecmuasında tek sütuna 7,2 santimlik bir tiyatro ilânına rastlıyabiliyoruz ancak. İlânda şunlar yazılı:

«**Ist. Belediyesi Şehir Tiyatrosu Dram Kısmı saat 20,30'da; ÜÇ KIZKARDEŞ - (Yazan: Çehov, Türkçesi: Âli Ediz) / Komedi Kısmı saat 20,30'da HARP SONRASI (Yazan: S. Maugham).**

Yolculuğumuzun sonuna geliyoruz artık... Son durağında, 24 mart 1951 tarihli «**Yıldız**» dergisinin arka kapağında tam 5 tane «midi» elbise giymiş genç kızla karşılaşıyoruz. Bu, bir roman ilânı:

«**Genç Kızların kahramanları:**
Sevdiği hâlde, hayatında aşka yer olmadığını bilen dilber ve mağrur Marianna
Ümitsiz aşkını yenemeyen Beatrice
Yenmek istemiyen Bell
Karanlık hisleriyle genç kızlar yatakhanesinde bir fırtına koparan Prissy
Ve kendine aşkı yasak eden müthiş sırrı kimseye vermeyen Gabriel Samson.
Genç Kızlar bir solukta baştan sona kadar okunacak, çok hareketli, akıcı bir romandır - Fiyatı: 350 kuruş».

Kahraman Finlandiya

Çeviren: Reşat Uzmen

FİNLANDİYA ile Sovyetler Birliği arasındaki ikinci savaş 19 eylül 1944 tarihinde son buldu.

O anda hemen üçüncü bir savaş başladı. Mütareke şartlarına göre Finliler, Laponya'da (Finlandiya'nın kuzeyi) bulunan 200 000 Alman'ı enterne veya imha etmek zorundaydılar. Bu ise onların güçlerinin üstünde bir işti. 224 günlük bir savaş, ülkelerinin kuzeyini kasıp kavurdu, 25.000 ev yıkıldı.

Finlandiya, 1920 yılına kadar Rusya'nın bir eyâletiydi. Öyle bir eyâlet ki, muhtariyeti var, dikbaşlı, askerlik hizmetinden uzak, hepsi de Rus olan ihtilâlcilerin ve nihilistlerin sığınağı. Sovyet siyaseti ise, 1917 - 1920 yıllarında, komünizmin kurulması pahasına, kaybedilen toprakların geri alınmasını hedef olarak seçmiş, bu tasarı baştan itibaren Finlandiya'yı mahkûm etmişti.

Bütün bunlara, ülkenin Rusya aleyhtarı tutumu, geçen iki harp ve o harplerde elde edilen zaferler neticesinde Ruslar'ın bütün dünyaya küçük düşürülmeleri de ilâve olunuyordu. 1939 kasımından, 1940 şubatına kadar, küçük Finlandiya, dev Rusya'ya kafa tutmuş, Mannerheim hattında Rus tankları durdurulmuş ve Ladoga gölü ormanlarında birlikler pusuya düşürülerek esir edilmişti.

Finliler daha sonra Naziler'le işbirliği yapmış, kuzeydeki Sovyet limanı Murmansk'ın yolunu keserek, Sovyetler'in harp gücüne önemli bir darbe vurmuşlardı. Halbuki diğer ülkeler, daha zayıf müdahelelerinde çok daha şiddetle cezalandırılmıştı.

Ruslar tarafından kabûl ettirilen yeni sınır şartları, 1940 yılındakinden pek o kadar ağır değildi. Bütün güneydoğu bölgesini kaybeden Finliler, büyük şehirlerinden Viborg ile 400.000 Finli'yi Ruslar'a terketmek zorunda kalıyorlardı. Aslında Ruslar, bütün Finlandiya'yı işgal edebilecek güçte olmalarına karşılık, 5 yıl önce tesbit ettikleri sınırları yeniden kabûl ediyorlardı. Öte yandan, kuzeyde Murmansk'ın civarındaki bölge işgal edilerek Finlandiya'nın Kuzey Kutbu denizine olan çıkışı kapatılmış oluyordu.

PAASİKİVİ'NİN ÇİLESİ

Fakat toprak kayıplarından çok daha önemli şeylerin de kaybedilmiş olduğu gerçeği yavaş yavaş ortaya çıktı. Ruslar'ın kudreti, nefreti ve kini, Finlandiya'da sadece kendisine tâbî bir hükümete müsamaha gösterebileceğini işaret ediyordu. Rus orduları ülkenin bir kısmını işgal al-

tında tutarken, içişleri bakanlığı bir komünistin eline geçmiş, parlamentoda Komünist Partisi en güçlü parti hâline gelmiş, Ruslar, harp suçlularının cezalandırılmalarını ve Finlandiya'nın ekonomik kaynakları ile bağdaşmayacak harp tazminatı vermelerini ister duruma gelmişlerdi. Bütün bunlar bir Rus müdahelesine imkân verecek ortamı yaratıyordu.

Böyle bir durumun, Finlandiya'yı basit ve tam bir peyk ülke hâline sevketmemesi inanılmaz bir mucize eseridir. Ülkesini böylesine tehlikeli bir geçitten geçirerek kurtaran insan, 1956 aralığında 86 yaşında hayata gözlerini yuman Paasikivi'dir. Paasikivi, Fin dilinde Kaya anlamını taşır.

Paasikivi'nin 1946 yılında iktidarı devraldığı, Baron Carl Gustav Mannerheim'a hem çok yakın, hem de çok zıt özelliklere sahipti. Baron, İsveç asıllı asker aristokrasisine ait bir insan, Paasikivi ise tam bir Finli idi. Gençliği, Almanya'da ağır bir hukuk tahsili ile geçmişti. Fakat aynı çağın adamı olmaları dolayısıyle, yetişkin yıllarının bir kısmı, çar yönetimi altında geçmişti. Bu tecrübe, onların Rus baskısının üstesinden gelmelerini sağladı. Mannerheim, Alman yardımı ile Birinci Dünya Savaşı sonunda kızılları yenmiş, ikincisi ise Dorpat'ta bağımsızlık anlaşmasını imzalamıştı. Paasikivi daha sonraları aktif politika hayatından çekilmişti. 1939 yılında Stockholm'da tam yetkili temsilci olarak bulunduğu sırada, hükümeti ondan ağır bir iş istemişti: Finlandiya'nın paylaşılmasını önlemek.

Hitler'le anlaşmasından hemen sonra, Sovyet Rusya, küçük Baltık ülkelerine, aslında gizli bir ilhaktan başka bir şey olmayan müdahale hakkı tanıyan anlaşmalar imzalattı. Finlandiya'dan da Leningrad'ın sınırını genişletmek ve bütün Baltık Denizi'ni kontrol altına almak maksadıyle Karelya Boğazı'nı istedi.

Paasikivi, bu isteklerin önüne geçmek için birkaç adayı vermeye ve Sovyetler Birliği'ne karşı daha dostâne davranmaya söz vermişti.

Moskova'ya görüşme yapmaya giden devlet adamlarının ne kadar zorluklarla karşılaştığı herkesce bilinir. Paasikivi de, bu zahmetli yola katlananlardan biri olmuştur. Millî topraklarından bir karış vermeyeceğini Stalin ve Molotov'a söylemiş, onların itirazlarına aynı şiddetle cevap vermiş, hiçbir netice elde edememesine rağmen, Stalin'in şahsî takdirini kazanmıştı. Birkaç gün sonra da beklendiği gibi kış havası patlak verdi.

Aradan dört buçuk yıl geçtikten sonra Paasikivi tekrar Moskova'nın yolunu tuttu. Stalingrad'ın düşmesinden sonra Stockholm ve Washington'un aracılığı ile Finlandiya yarım yamalak katıldığı bir savaştan, tam olarak ayrılmak için temas kurmaya çalışıyordu. Ruslar'ın barış şartları açıktı: Kuzey Finlandiya'da mevcut Alman birliklerinin enterne edilmesi, 1940 yılında tâyin edilen sınırları yeniden tanıması, Petsamo bölgesinin Rusya'ya bırakılması ve 600 milyon dolar tutarında bir harp tazminatının ödenmesi.

Yaşlı devlet adamının bütün ısrarlarına rağmen Fin parlamentosu, Ruslar'ın barış şartlarını imkânsız bulduğunu ilân etti ve hattâ o zamanın başbakanı Rysto Ryti, Hitler'le bir anlaşma yaparak, kendilerinin, Almanlar'ın muvafakati olmadan tek taraflı anlaşma yapma imkânlarını önledi. Bütün bunlar, 1944 yılı haziran ayında meydana geliyordu. O ay içinde ise müttefikler, Fransa'da ikinci cepheyi açmışlardı; Leningrad'ın kuşatılmasına karışmayan Finliler, çökmek üzere olduğu bir sırada Almanya'ya sıkıca bağlanıyorlardı.

Buna rağmen Finlandiya mahvolmadı. Ruslar Fin topraklarına girdikten sonra harp tazminatı şartını 300 milyon dolara indirdiler, o sırada Paasikivi, hükümetin başına geçti ve birkaç ay sonra da cumhurbaşkanı oldu.

Finlandiya, Ruslar'ın nefesini ensesinde duyarak imkânsız olan şeyi yapmayı başardı. Bu, hürriyetlerinin ve demokratik haklarının muhafazasıdır.

RUSLAR'IN GİDİŞİ

1948, Finliler için bir deneme yılı oldu. Prag'da hükümet darbesi ve Çekoslovakya'nın peykleşmesine benzer olaylar Helsinki'de de meydana geldi. Komünist içişleri bakanı, Paasikivi tarafından azledilince, Ruslar da hemen kendisine cephe aldılar; bu adam, karısı tarafından bile terkedilmek suretiyle cezasını buldu.

Finlandiya, Marshall planını reddederek Ruslar'la karşılıklı dostluk, saldırmazlık ve yardım anlaşması imzaladı. 1940 yılında aynı maksatla yapılan, fakat harp boyunca esirlere kamp vazifesi gören stadda, 1952 Olimpiyatları yapıldı. Rus topları, Helsinki'den 20 km. ötede mevzilenmişti. Ruslar bölgeyi boşaltmışlar, 8.000 evi yerle bir etmişler, füzelerle ve toplarla dolu bir üs meydana getirmişlerdi. Helsinki'den Abo'ya giden trenler, üssün içinden geçtiklerinden, Ruslar, meraklı bakışları önlemek için trenin pencerelerini demir perdelerle örtüyorlardı.

Ruslar'ın Finliler'e karşı nefreti o ka-

dar şiddetliydi ki, onların kuzeydeki kurt sürülerini imha etmek için temin ettikleri uçakları casus uçağı olarak niteliyorlar ve Finliler'i Amerikalılar'a hizmet etmekle suçluyorlardı.

1955 yılının bir yaz günü Porkkala'da meydana gelen şiddetli patlamalar, Helsinki evlerinin camlarını sarstı. Dolaşan haber çok ilgi çekiciydi: Ruslar, yarım asırlığına kiraladıkları üslerinden, 10 yıl sonra vazgeçmişlerdi. Paasikivi, 85 yaşında tekrar Moskova'nın yolunu tuttu. Sovyetler'in cömertliği müthişti! Mareşal Jukov'un ifadesine göre Sovyetler, Amerika'ya örnek olmak üzere, yabancı ülkelerdeki üslerinden birini tasfiye etmişlerdi. Aslında Porkkala üssünün Finliler'e geri verilmesi Ruslar için bir fedakârlık değildi. Zira üs, Baltık üzerindeki diğer Rus üslerine nazaran çok daha geride kalmakta ve askerî yönden hiçbir önem taşımamakta idi. Ruslar'ın davranışını çok daha başka sebeplerde aramak gerekir. Bir Finli'nin ifade ettiği gibi: «Ruslar neden bizi yutmayı düşünsünler? Biz, onlar için her zaman sağmal bir ineğiz».

Bu düşünce, Finlandiya'nın yıllık gelirinin % 12'sini harp tazminatı olarak verdiği yıllar için doğru, fakat tazminatın yeniden düzenlenip Finliler'in Ruslar'la olan ticaret oranının % 20'nin altına düştüğü zamanlar için yanlıştır.

Finliler hiçbir zaman kendilerini hayale kaptırmazlar; zira bilirler ki, yapacakları en ufak hata, hürriyetlerine mâl olacaktır. Ordu mevcutları 41.900 kişide sınırlandırılmış olup, kendilerine yasak olan silâhlar ise sayfalar dolusudur.

Mevcudiyetlerinin sırrı hiçbir Batılı anlaşmasının içine girmemeleridir. Harpten önce Ruslar'a duydukları nefreti açıkça dile getirmelerine rağmen, bugün korkunç komşularından bahsederken ihtiyatlı davranıyorlar.

Finlandiya'nın zayıf noktalarından biri politikadaki dengesizliğidir. Ülkenin dört büyük partisi, Muhafazakâr, Sosyal Demokrat, Komünist ve Ziraat Partileri, devamlı olarak zayıf koalisyon hükümetlerinin olmasını sağlamaktadır. 1948 yılında olduğu gibi 1958 yılı da Finlandiya için zor bir yıl oldu. O yıl yapılan seçimler sonunda Muhafazakâr Parti hükümete girmeye muvaffak olunca, Ruslar hiçbir açıklama yapmadan elçilerini geri çektiler. Birkaç gün sonra da taahhüt ettikleri tersane, demir - çelik vs. tesislerinin finansmanını yapmayacaklarını açıkladılar. O yıl Ruslar tarafından iptâl edilen malların alış tutarı 22 milyon rubleyi buluyordu.

O kış diğer kışlardan çok daha zor geçti. 100.000 işsiz, artan hayat pahalılığı ve Rus gazetelerinin devamlı saldırısı ülke huzurunu kaçırdı. Kasım ayında patlak veren bakanlararası bir buhran, cumhurbaşkanını, komünistleri hükümete dâvet edecek noktaya kadar getirdi. Bir defa daha Finlandiya, intihar ile teslim olma arasında bocaladı durdu.

Ocak ayında tehlike bulutları yavaş yavaş dağılmaya başladı. Ziraat Partisi nihayet istikrarlı bir hükümet kurmayı başardı. Cumhurbaşkanı Kekkonen'in o zaman Leningrad'a yaptığı ziyarette Kruşçev, Finliler'i bir defa daha uyardı. Ruslar'ın ticareti doğrudan doğruya Finliler'in kendilerine olan davranışlarına göre ayarlanacaktı. Finlandiya dikkatle incelenmekte olup Batı'ya kaymasının önüne kesinlikle geçilecekti.

ORMAN İÇİNDE İKİ IRK BİR ARADA

Finlandiya'da bulunan iki ırk birbirlerinden rahatlıkla ayrılırlar. Fin - ugr ırkından gelen Finliler'in ortalama boyları 168,7 cm. olurken, İsveç asıllı olanlar 172,3 cm. ortalama boya sahiptirler.

Volga'nın dirseğinden gelerek batıya yönelen bir grup, Macar milletini meydana getirmiştir. Bir diğer kol kuzeye yönelerek önüne Votyak, Çeremis, Estonyalı, Karelyalı ve Lapon kabilelerini katmıştır. Finliler kendilerine Suomi derler. Bu kelime içinde suo yani su kelimesi vardır. Buradan Finliler'in daima sulu yerlerde yaşadıkları ve hayatlarını, geçimlerini oradan sağladıkları anlaşılır.

İsveçliler ülkede önemli bir azınlık teşkil ederler. Aland adaları ve Vaasa bölgesi sırf onlarla doludur. Fin halkının burjuva kısmı, siyaset alanı ve zenginleri hep İsveç asıllıdır. Nüfus oranlarının % 10 olmasına karşılık, millî gelirden çok daha yüksek bir pay alırlar. Ancak, kâh çoğalmalarının az olmasından, kâh atalarının ülkesine göç etmelerinden, gün geçtikçe azalmaktadırlar.

İki topluluk arasındaki ilişkilere değişik bir açıdan bakmak gerekir. Aralarında hiçbir düşmanlık olmamasına rağmen, sempati de yoktur; hiçbir anlaşmazlık olmamasına rağmen, sürtüşmeler mevcuttur; birbirlerine ayrılık gütmemelerine rağmen, farklı olmalarından doğan biraz kıskançlık mevcuttur.

Ülke, kuzeyde bulunan ülkeler arasında en fazla kuzeyli olan ülkedir, zira yüzölçümünün üçte biri kuzey kutup dairesinin üstünde kalır. Helsinki; Leningrad, Stockholm ve Oslo'dan daha kuzeyde kal-

II. Dünya Savaşı'nda 3.500.000 Finli 180.000.000 Rus'a karşı savaştı. Ruslar'ın 100 tümenine karşı Finliler'in 3 tümeni vardı. Ama Ruslar büyük bir mukavemetle karşılaştılar. Resim, tahrib edilen Rus araçlarını gösteriyor.

dığından, dünyanın en kuzeydeki başkenti olma özelliğini kazanır.

Diğer İskandinavlar kendilerine tanıdıkları hakları Finliler'e tanımakta hâlâ tereddüt etmektedirler. Onlara göre insanlığın bir başka ailesine ait olup, ayrı özellikler taşımaları ve dünyanın başka güçleri ile zaman zaman yakın ilişkiler kurmaları bu durumu meydana getirmektedir.

Finliler'in karakterlerinin genel çizgileri olan cesaret, dayanıklılık ve bitmez enerjilerine sisu adı verilir. Fakat bazen sisu Finli'yi beklenmedik şekilde şiddet hareketlerine, ânî hiddetlenmelere götürerek onu aşırı, hiç umulmayan davranışlar içine sokar.

Irk, iklim, tecrit olma, ortamın sertliği ve hayatın zorluğu Avrupa'nın kuzeyinde ruhî durumu başka hiçbir halka benzemeyen bir Fin milleti yaratmıştır. Soydaşları Estonyalılar'ın, 1939 yılında bütün dünya korku içinde bekleşirken, Ruslar'ı kastederek:

— «Biz aslanın ağzı içindeyiz, ama aslandan korkmuyoruz» demelerine ve cesaretlerine rağmen yutulmaları, Finliler'in de aynı kaderden kurtulmalarının nasıl bir mucize olduğunu göstermektedir.

Helsinki'nin 15 kilometre uzağında bugün modern binalar yükselmektedir.

100 Yıl Önceki

Ülkeler ve İnsanlar

İSPANYA

Bugünkü İspanya, 503.060 km.² yüzölçümü olan 35.000.000 nüfuslu bir ülkedir. Bundan bir asır önce, bu gravürlerin yapıldığı yılda (1867), ülke büyük bir siyasî karışıklık içindeydi.

Bir asır önceki İspanya'da bir kadın boğa güreşçisi.

Kurtuba Camil'nin dışarıdan görünüşü. Aşağıdaki resim, bir cenaze törenini tesbit ediyor.

Yukarıda, Sevilla'da yapılan bir boğa gösterisi. Solda, Sierra Morena'da Despenaperros boğazı.

Yukarıda,
İspanya'ya
has bir manzara:
Kurtuba'da
bir serenad.
Sağda,
tipik bir aile:
Seyyar bir dansöz
ve çalgıcı.

KARİKATÜR

— Eğer bu da nezle mikrobunu yok etmezse ben de insan değilim.

— İyi bir avukata ihtiyacım olduğunu söylemekle ne kastediyorsun? Ben kendim iyi bir avukatım zaten.

— Hayır... Bu saçma icatları evimde istemem.

— Bu insanoğlunun yapmayacağı şey yok. Ateşle uğraşa uğraşa günün birinde bütün dünyayı yakacaklar.

— Tam vasiyetnâmesini yazarken sizlere birer lira bile bırakmamak hususundaki kararını değiştirdi. Hepinize birer lira bıraktı.

— Birader ilmî roman yazmanı anlarım ama, unutma ki burada başka görevlerimiz var.

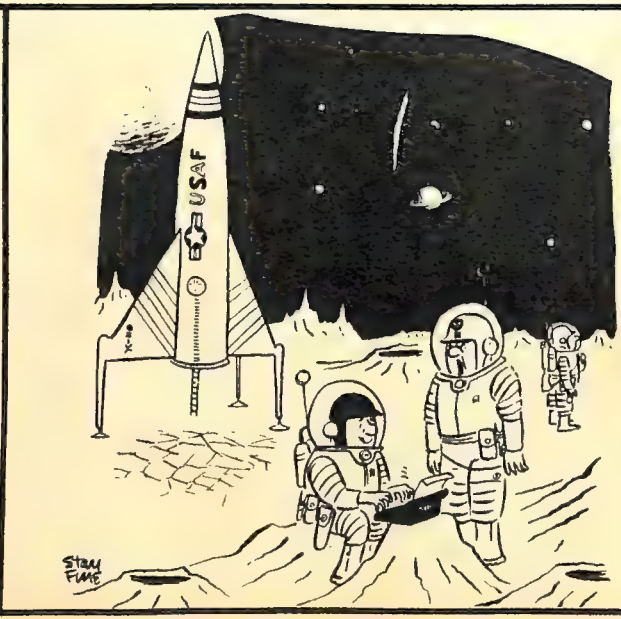

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Mehmet Ali Çalışmaz (Bıyıklı - Koçarlı - Aydın)

Bir mektubumda Tarih Postası'ndan çok soru sormuştum. Belki kızmışsınızdır. Affetmenizi rica ederim. — Osmanlı Nişanları, Topkapı Sarayı'nda mevcut mudur?

Biz sayın ve sevgili okuyucularımıza asla kızmaz ve gücenmeyiz. Fikirlerimizi ve doğruyu açıkça söyler, sütunların müsaadesi nisbetinde sorularını karşılamaya gayret ederiz. — Tanzimat'tan sonra çıkarılan Osmanlı nişanlarının hepsi Topkapı Sarayı'nda mevcuttur.

Eşber Hotan (Alsancak - İzmir)

Ocak 1971 sayınızın 6. sayfasında Atatürk'ün elyazısı ile «diktatür» (dictature = diktatörlük) şeklinde yazdığı kelime metinde «diktatör» şeklinde geçiyor. Tertip yanlışı olabilir. Mânâ da bozulmuyor ama, nüans kayboluyor.

Haklısınız. Elyazısının fotokopisini dikkatle tetkik ettiğimizde kelimenin «diktatür» olduğunu anladık. Dikkat ve ikazınıza teşekkür ederiz.

Av. Zafer Batu (Emek - Ankara)

Dünyanın küre şeklinde olduğu, güneş etrafında döndüğü, kan dolaşımı ve görme kanunları, Ortaçağ'da İslâm bilginlerince mi bulunmuştur?

Dünyanın küre şeklinde olduğu Eski Yunan'da İskenderiye Ekolü'nce ileri sürüldükten sonra unutulmuş, bazı İslâm bilginlerince tekrar ele alınmış, fakat bu nazariye, XVI. asra kadar pek itibar görmemiştir. Güneş Sistemi, Kopernikus'un buluşudur. Kan dolaşımı da XVI - XVII. asırlarda Avrupa'da ortaya çıkarılmıştır. Görme kanunlarının mühim bir kısmı, İslâm bilginlerince bulunmuştur. — Mecmuamız kadrosuna mensup bir arkadaşımız için lutfettiğiniz iltifatlara teşekkürler.

Aydın Kerkük (Kerkük - Irak)

Hayat müessesesinin yayınladığı «Türkiye Tarihi» ni nasıl elde edebilirim?

«Türkiye Tarihi» ni, Kerkük'teki bir kitapçı vasıtasıyle «BATEŞ Bâyilik Teşkilâtı, Cağaloğlu - Istanbul» adresinden getirtmeniz mümkündür.

Yaşar Argo (Kadıköy - Istanbul)

Tökeli İmre ve diğer Macarlar, İzmit civarına yerleştirildikten sonra ne oldular? Bu hususta yapılmış etraflı bir araştırma var mıdır?

Bu mevzuda Ahmed Refik Altınay'ın «Memâlik-i Osmâniyye'de Kral Rakoçi ve Tevâbii» adlı Türk Tarih Encümeni'nce Arap harfleri ile yayınlanmış eserinde ve klasik tarihlerde bazı tafsilât bulabilirsiniz. Tökeli İmre hâtıralarını 5 cilt hâlinde yazmışsa da, bu eserin Türkçe'si yoktur. — Türkiye imparatorluğunun Erdel (Transilvanya) beyi ve Orta Macar (Kurs) kralı Tökeli İmre, 1701'de devletçe kendisine İzmit civarında verilen çiftliğe çekilmiş, 1703'te ölmüş, Protestan Kalvinist olduğu için İzmit Ermeni mezarlığına gömülmüştür. Eşi kraliçe Heleni ise ertesi yıl ölmüş, Katolik olduğu için nâşı Istanbul'a getirilip Galata'da Fransız Saint Benoit kilisesi mezarlığına defnedilmiştir. Maiyetlerindeki Macarlar'ın çoğu Macaristan'a dönmüş veya Avrupa'nın şurasına burasına gitmişlerdir. Bu sırada Macaristan, artık Almanya'ya geçmişti. 1896'da II. Abdülhamid'in izni ve Avusturya imparatoru, Macaristan kralı Franz Joseph'in ricası ile Tökeli İmre'nin, eşi kraliçenin, kral Rakoçi — oğlu II.

Ferenc'in kemikleri Türkiye'den alınıp Macaristan'a nakledilmiştir. Rakoçi, Tekirdağ'da ölmüş ve oraya gömülmüştü. Tökeli, şimdi Macaristan' da Kesmark'ta, vaktiyle kendisine ait olan malikânede eşi ile beraber yatmaktadır. Rakoçi ise Kasau şehrine gömülmüştür ki bu şehir şimdi Slovakya'da (Çekoslovakya) kalmıştır.

Turgut Eralp (Çamlıca - Istanbul)

«Hayat Tarih Mecmuası» nın cilt kapaklarındaki yaldızlı yazılar aynı hizada olmuyor.

Bizim 1965'ten bu yana incelediğimiz cilt kapaklarında yaldızlı yazılar aynı hizadadır. Ancak birkaç milimetrelik farkları aynı hiza kabûl etmiyorsanız, bu derecede dakikliği sağlamak kolay değildir. Çünkü yılda iki defa cilt kapakları ayrı ayrı yapılmaktadır.

Jan. Asb. Osman Altıntaş

İstiklâl Marşı'mız hangi tarihte ve hangi maarif vekili zamanında kabûl edildi. Bu mevzud bir yazı koyamaz mısınız?

İstiklâl Marşı, Hamdullah Subhi (Tanrıöver) Bey, maarif vekili iken, Millî Mücadele sırasında, 12 mart 1921 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabûl edilmiştir. Âkif ve İstiklâl Marşı hakkında, mecmuamızda birkaç yazı çıkmıştır. Nihad Sami Banarlı'nın kaleme aldığı İstiklâl Marşı'na ait bir yazı Hayat Tarih Mecmuası'nın 1 ocak 1967 tarihinde çıkan 12'nci sayısındadır.

Hamza Sâdi Özbek (Muğla)

Kutadgu Bilig'*in Türkiye Türkçesi ile olan bir tercümesi var mı? — «Muğla» adı nereden geliyor? — Bir Türkçe - Moğolca veya Moğolca - Türkçe sözlük var mı? — Eski çağlara ait tarihî atlasları nasıl bulabilirim?*

Kutadgu Bilig'in merhum Ord. Prof. Dr. Reşid Rahmetî Arat'ça yapılmış tercümesi Türk Tarih Kurumu yayınları arasında çıkmıştır. Muharrem Ergin'in yaptığı tercüme ise *1000 Temel Eser* serisinden çıkacaktır. — «Muğla» kelimesi herhalde Grekçe bir kelimenin bozulmuş ve Türkçe'leştirilmiş şeklidir. Fakat bir çok yer ismi gibi, kesin bir şey söylenemez. Bu mevzuda Ramsey'in Türkçe'ye de çevrilen *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası* adlı eseri, Türk çağından önceleri için bizi aydınlatır. — Bir Türkçe - Moğolca sözlük yoktur. Bu ciddî bir ihtiyaçtır. Türkiye'de Prof. Dr. Ahmed Temir, mongolist'tir. Kendisinden böyle bir eser beklemek hakkımızdır. — Tarih atlaslarını büyük kütüphanelerden bulabilir, inceliyebilirsiniz. Anadolu'daki antik yer isimleri için Kiepert atlasını tavsiye ederiz.

Rahmi Hüseyin Uzunoğlu (Cihangir - Istanbul)

Kılıçlı imtiyaz madalyası, Cumhuriyet devrinde de taşınmış mıdır?

Kılıçlı imtiyaz madalyası, Birinci Cihan Savaşı'nda yani Saltanat devrinde, gerçekten kahramanlık göstermiş subaylarımıza ve çok az miktarda, titizlikle tevcih edilmiştir. Bu madalyayı taşıyanlar ordumuzda, ayrıca üstün bir saygı görmüşlerdir. Bu derecede itibarlı idi. Cumhuriyet devrinde de yalnız bu madalya subaylarımızca takılmış, diğer saltanat madalya ve nişanları yasaklanmıştır. Bunun bir müsamaha eseri mi olduğunu, kanunî bir istisna mı teşkil ettiğini şu anda tetkik edemedik.

Cemal Alagöz (Kadıköy - Istanbul)

Ali Kemal Bey'in linç edilmesi hakkında Necib Ali Küçüka'dan dinlediğiniz tafsilâtı lutfedip yazmışsınız. İcabında istifade ederiz. Teşekkür ederiz.

G. Gökkent (Istanbul)

Geçen sayınızın 17. sayfasındaki resim bir zuhul neticesi yanlış tesbit edilmiştir. Resim Avusturya veliahdi ile bir Avusturyalı mareşali göstermektedir.

İkazınıza teşekkür ederiz.

Turgut İlhan (Samağır - Bünyan - Kayseri)

Enver Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmış mıdır da, orasını da kurtarmak üzere Türkistan'a gitmiştir? Istanbul'dan Anadolu'ya el altından yardım yapabilir ve hatalarını kısmen tamir edebilirdi. Enver Paşa'nın Türkistan'a gitmesi ve orada ön safta çarpışmaya girmesi intihar etmeyip de vurulmuş olmak içindir. Türkistan'ı kurtaramıyacağını bilirdi, kurtaracağını bilseydi ön saffa geçmezdi. Eğer Istanbul'da kalıp hatalarının kahrından veya bir düşmanın kurşunu ile ölseydi şehit sayılabilirdi. Ama Türkistan'da nasıl şehit sayılır? Türkistan'da kuvvet bulsaydı, Anadolu'ya yürürdü kanaatindeyim. Son ve değişmez kanaatim de, yurdunu yüzüstü bırakıp kaçan bir paşa şehit değil, hain sayılmalıdır merkezindedir.

Enver Paşa, Istanbul'da kalıp Anadolu'ya yardım edemezdi. Zira Müttefikler'in onu Istanbul' da serbest bırakmıyacağı her türlü şüphenin ve her türlü tarih bilgisinin üzerindedir. Diğer mütalaalarınız tamamen hissî olduğu için, cevap vermiyoruz. Yalnız ne kadar tarafsız olduğumuzu belirtmek için, iştirak etmediğimiz fikirlerinizi aynen yukarıya geçirdik.

Tarih Bilmecesi

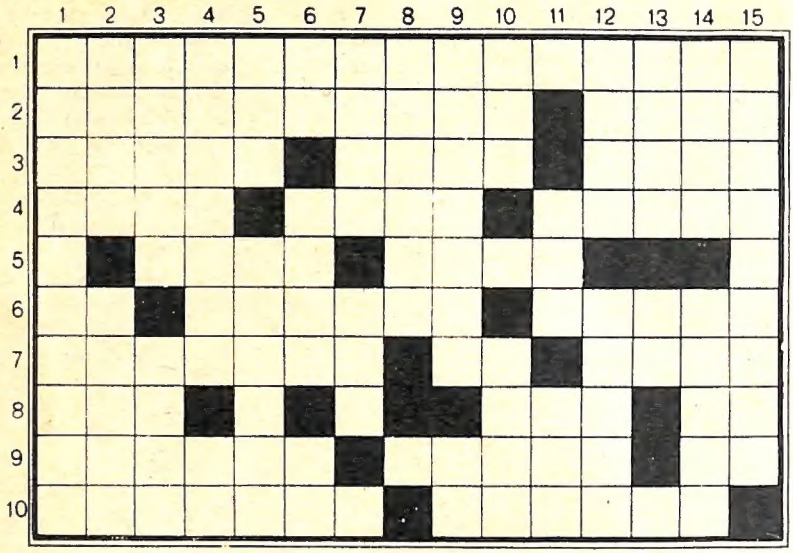

SOLDAN SAĞA: 1 — II. Sultan Mahmud tarafından Tophane'de yaptırılan camî. 2 — Gök kuşağı; Eskiden toprak ürünlerinden alınırdı. 3 — Minareler arasına kurulan ışıklı yazı; Müsaade; Pâdişahlar, sadrâzamlarına derdi. 4 — İnandırma; Savaşta düşman eline düşen kimse; Bugün değil. 5 — Tarlada biter; Milâttan önce yaşamış olan Pers İmparatorluğunun en büyük hükümdarı. 6 — Bir harfin okunuşu; İbâdet edenler (Arapça); Aksi seda. 7 — Tutsak veya köleye yakışırcasına; Bir gıda maddesi; Bir erkek adı. 8 — Canın yongası; Başına «e» gelirse erden başgedikliye kadar olan askerler; Pederin yarısıdır. 9 — Körler; Güzel söz söyleme veya yazma sanatiyle ilgili; Bir çeşit ölçü birimi. 10 — Bir ticaret ortaklığı şekli; Vâlide (Çoğul).

YUKARIDAN AŞAĞIYA: 1 — 1840 senesinde Tekirdağı'nda doğan ve Bolayır'da medfun bulunan şairimiz. 2 — Haber götüren; İsimler (Arapça). 3 — Tiyatro oyununun oynandığı yer; Mahkemeden çıkan resmî belge. 4 — İki yüzlü; Bir sıfat eki. 5 — Barsaklar; Yazılı bir ifadenin söyleniş şekli (Arapça çokluk). 6 — Boru sesi; İnilti; Bir nota. 7 — Eski Mısırlılar'ın en büyük tanrıçası; Kan. 8 — Musul tarafında ve Kürtler arasında yaygın olan bir mezhebin mensubu. 9 — Emîre yakınır davranış (Eski söz). 10 — Evvelâ O, sonra çanan; Bir kara taşıtı. 11 — Eski bir silâh; Bir nevi kaba kumaş. 12 — Bir sıkıcı âleti; Orta Amerika'da Atlas Okyanusu ile sınırlanmış adalar zincirinin adı. 13 — Bildirme; Farsça bir olumsuzluk edatı. 14 — Haftanın günlerinden biri; Çelebi. 15 — Eskiden onlara Acem denirdi (Çoğul).

Geçen sayının halli:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	M	E	Z	O	P	O	T	A	M	Y	A	■	S	A	P
2	E	T	İ	K	E	T	■	S	A	A	T	L	E	R	■
3	R	A	Y	E	T	■	K	A	K	■	M	İ	M	A	R
4	A	M	A	D	E	■	A	L	A	K	A	D	A	R	■
5	S	İ	■	A	K	A	D	E	M	İ	■	O	V	A	L
6	İ	N	E	Y	■	B	E	T	■	F	A	■	E	T	İ
7	M	■	L	■	K	A	R	■	K	A	R	A	R	■	S
8	■	B	İ	R	A	Z	■	B	A	Y	A	T	■	S	A
9	K	O	Z	A	L	A	K	■	M	E	S	A	L	İ	N

TOLSTOY ANNA KARENINA

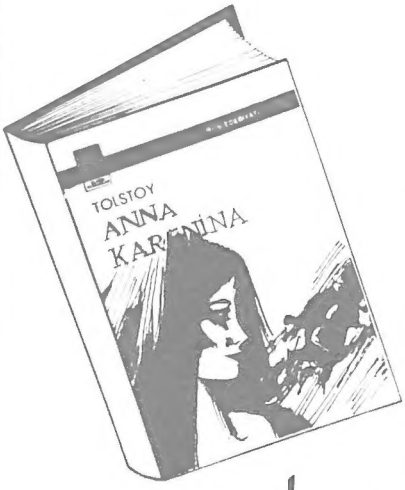

• Bütün mutlu aileler birbirine benzer; mutsuz aileler ise ayrı ayrı bakımlardan mutsuzdurlar.

Tolstoy

TOLSTOY bu romanında yukarıdaki düşüncesini geliştirmiş, mutlu bir ailenin yanı sıra mutsuz bir ailenin tablosunu çizmiştir. Böylece, «Anna Karenina» bir kişinin macerası değil, Aile'nin romanıdır.

Tolstoy'a göre toplumun canlı çekirdeği fert değil, ailedir. Toplum bu çekirdekten doğar, insan kişiliğini bu ufak topluluk içinde elde eder. Toplumu anlamak için tek insanı değil, aileyi ele almalıyız.

«Anna Karenina» başka pek az romanda rastlanacak kadar değişik duygularla örülmüş, yazarın en olgun üslûbuyla işlenmiş, gerçek bir sanat eseridir.

Yeni Çıktı!
640 SAYFA. — 20 LİRA

ALTIN KALEM
KLASİK ROMANLAR

Hayat
NEŞRİYAT A. Ş.

RUSÇA ASLINDAN YENİ ÇEVİRİ
KISALTILMAMIŞ TAM METİN
2 CİLT BİR ARADA
BEŞ RENK YALDIZLI GÖMLEK
İÇİNDE SAĞLAM BEZ CİLTLİ

Genel Dağıtım : BATEŞ A. Ş.

Hayat

Osmanlı Padişahlarının Hayat Hikâyeleri

YAZAN: YILMAZ ÖZTUNA

Genel Dağıtım - Bateş - Fiatı 10 Lira